

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

С. П. МИРОНОВА, М. Г. БУЙНЯК

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОСОБИСТІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Видання друге, перероблене та доповнене

Електронне видання

Кам'янець-Подільський
2026

УДК 376-056.26/.27]-051(078.5)

ББК 74.3я73

М64

*Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № 5 від 30 квітня 2026 р.*

Рецензенти:

Людмила НІКОЛЕНКО – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, дошкільної та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара;

Ліана ОНУФРІЄВА – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;

Ірина МАТВІЙЧУК – доктор філософії зі спеціальності Спеціальна освіта, вчитель Комунального закладу «Прибузька спеціальна школа» Вінницької обласної ради.

Миронова С. П., Буйняк М. Г.

М64 Професійна діяльність та особистість спеціального педагога: навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене та доповнене [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2026. 148 с.

Навчальний посібник містить матеріали для вивчення освітнього компоненту «Професійна діяльність та особистість корекційного педагога», зокрема: аналіз нормативно-правової бази професійної діяльності спеціального педагога; опис його професійних і соціальних функцій та компетентностей; висвітлення вимог до особистості спеціального педагога та особливостей його підготовки крізь призму компетентнісного підходу. Матеріал посібника сприятиме професійному та особистісному зростанню як здобувачів освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), так і фахівців-практиків спеціальної освіти, інклюзивного навчання.

УДК 376-056.26/.27]-051(078.5)

ББК 74.3я73

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10298>

© Миронова С. П., Буйняк М. Г., 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Тема 1. Сутність та особливості педагогічної діяльності	7
1. Педагогічна діяльність: зміст, структура та особливості	8
2. Структура педагогічної діяльності	11
3. Історичні аспекти розвитку педагогічної професії	12
4. Особливості педагогічної діяльності в сучасних умовах	15
5. Професійні функції вчителя	17
6. Вимоги до особистості сучасного вчителя.....	20
Тема 2. Професія спеціального педагога та її соціальне значення	23
1. Ретроспектива поглядів українських вчених щодо особистості та професійної діяльності спеціального педагога	24
2. Соціальні функції спеціального педагога у сучасному суспільстві	26
3. Модель особистості та професійної діяльності спеціального педагога	29
Тема 3. Професійна діяльність спеціального педагога в різних типах закладів	33
1. Нормативно-правові засади професійної діяльності спеціального педагога	34
2. Характеристика трудових функцій спеціального педагога	45
3. Особливості професійної діяльності спеціального педагога в різних типах закладів	50

4. Професійні функції асистента вчителя інклюзивного класу/вихователя інклюзивної групи	51
5. Здатність до педагогічного та соціального партнерства як компетентність сучасного спеціального педагога	56
Тема 4. Особистість спеціального педагога.....	61
1. Вимоги до особистості спеціального педагога	62
2. Культура професійного спілкування спеціального педагога	63
3. Соціальні навички (soft skills) як складова професійної компетентності спеціального педагога.....	67
Тема 5. Психолого-педагогічні засади підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до професійної діяльності	70
1. Сучасні нормативні засади підготовки майбутніх спеціальних педагогів до професійної діяльності.....	71
2. Особливості підготовки спеціальних педагогів за кордоном	74
3. Психологічна готовність до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами як складова фахової компетентності майбутнього спеціального педагога	77
4. Волонтерська діяльність як складова професійного становлення майбутніх фахівців спеціальної освіти	79
Тема 6. Професійне самовиховання спеціального педагога	82
1. Професійне самовиховання в системі підготовки майбутніх спеціальних педагогів	83
2. Методи професійного зростання спеціального педагога.....	86
3. Поняття про професійні деформації та професійне вигорання у педагогічній діяльності, шляхи їх профілактики та подолання	88
СЛОВНИК ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
ДОДАТКИ.....	103
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	142
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	146

ПЕРЕДМОВА

Трансформації в сучасній системі освіти спрямовані на забезпечення прав і можливостей кожної особи з особливими осві-

тніми потребами на освіту, що вимагає підготовки компетентного, етично відповідального, психологічно готового до професійної діяльності фахівця спеціальної освіти. В Стандарті вищої освіти спеціальності Спеціальна освіта професійна компетентність спеціального педагога розглядається не лише як сукупність спеціальних знань і вмінь, а й як система професійних компетентностей, комунікативних умінь, етичних орієнтирів, рефлексивності, здатності до командної роботи та готовності до безперервного професійного розвитку.

Саме цій логіці Стандарту відповідає навчальна дисципліна підготовки бакалаврів спеціальної освіти «Професійна діяльність та особистість спеціального педагога» та пропонований навчальний посібник. Оволодіння цією дисципліною забезпечує теоретико-практичне осмислення професії спеціального педагога; формування професійної ідентичності та готовності до виконання широкого спектра професійних функцій у сучасному спеціальному та інклюзивному освітньому середовищі; розвиток позитивної професійної мотивації та оволодіння раціональними методами професійного самовиховання.

В друге видання внесені такі зміни:

- оновлено зміст теми «Сутність та особливості педагогічної діяльності» з урахуванням професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»;
- додано тему «Професійна діяльність спеціального педагога в різних типах закладів»;

- оновлено огляд нормативно-правової бази, яка регламентує професійну діяльність спеціального педагога;
- осучаснено термінологію з урахуванням актуальних тенденцій спеціальної та інклюзивної освіти в Україні та за кордоном;
- уточнено перелік та зміст професійних функцій спеціального педагога з урахуванням чинних нормативно-правових документів;
- додано питання, що стосуються волонтерства та формування соціальних навичок (soft skills) у майбутніх спеціальних педагогів;
- оновлено список літературних джерел;
- додано словник безбар'єрності.

Матеріали навчального посібника допоможуть майбутнім фахівцям спеціальної освіти ознайомитись із видатними вченими України; глибше оволодіти знаннями з майбутньої професійної діяльності; підготуватися до опанування основними професійними функціями та навичками партнерської взаємодії; оцінити свої професійні здатності та продумати траєкторію саморозвитку, особистісного зростання.

Бажаємо здобувачам вищої освіти успіхів в оволодінні професійною майстерністю майбутньої фахової діяльності!

Тема 1

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Педагогічна діяльність: зміст, функції та особливості.
2. Структура педагогічної діяльності.
3. Історичні аспекти розвитку педагогічної професії.
4. Особливості педагогічної діяльності в сучасних умовах.
5. Професійні функції вчителя.
6. Вимоги до особистості сучасного вчителя.

Література

1. Волкова Н.П. Педагогіка: підручник. Київ: «Академвидав», 2007. 618 с.
2. Концепція Нової української школи. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
3. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 200 с.
4. Поясок Т.Б., Беспарточна О.І. Педагогіка: навч. посіб. Кременчук: Видавництво «НОВАБУК», 2024. 208 с.
5. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: наказ Міністерства освіти і науки України № 1225 від 29.08.2024 року. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93546/
6. Про освіту: закон України. URL: <https://zakon.help/law/2145-VIII>
7. Про загальну середню освіту: закон України. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2232/>
8. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. осв. 3-тє вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан». 2005. 168 с.

1. Педагогічна діяльність: зміст, структура та особливості

За М. Фіцулою **педагогічна діяльність** – особливий вид суспільно корисної діяльності дорослих людей, свідомо спрямованої на підготовку підростаючого покоління до життя відповідно до економічних, політичних, моральних, естетичних цілей. Вона передбачає цілеспрямовану діяльність дорослих – батьків, учителів, школи та інших виховних установ, спрямовану на здійснення керівництва процесом виховання дітей [72].

Н. Волкова визначає **педагогічну діяльність** як вид соціокультурної діяльності, спрямованої на передачу накопичених людством культури й досвіду від старших поколінь молодшим, створення умов для їх всебічного гармонійного розвитку та підготовку до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [9].

У зазначених визначеннях акцентовано, що педагогічна діяльність реалізується не лише педагогами, а й батьками та іншими виховними установами.

В Законі України «Про освіту» дається таке визначення: «**Педагогічна діяльність** – інтелектуальна, творча діяльність педагогічного (науково-педагогічного) працівника або самозайнятої особи у формальній та/або неформальній освіті, спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей» [55].

Педагогічна діяльність, як особливий вид професійної діяльності, передбачає реалізацію таких функцій (див. *табл. 1*).

Функції педагогічної діяльності

Група функцій	Назва функції	Опис функції
1	2	3
<i>Термінальні, або функції-цілі (пов'язані із напрямками педагогічної діяльності, відображають її сутнісні цілі та завдання)</i>	Навчальна функція	Сприяє оволодінню здобувачами освіти системою знань, необхідних для життя в сучасному суспільстві, їх постійному оновленню, поглибленню, розширенню, удосконаленню та закріпленню
	Виховна функція	Забезпечує оволодіння здобувачами освіти теоретичними надбаннями людства, сприяє формуванню моральних якостей, системи цінностей, переконань, культури взаємодії з оточенням
	Розвивальна функція	Створює можливості для контролювання й спрямування психічного, особистісного здобувачів освіти
	Функція життєзабезпечення	Сприяє формуванню умов для особистісної самореалізації, задоволення базових потреб учителя і здобувачів освіти.
	Функція соціалізації	Зорієнтована на підготовку здобувачів освіти до встановлення взаємних стосунків з людиною, колективом, реальним соціальним середовищем
<i>Тактичні, або функції-засоби (сприяють успішній реалізації стратегічних функцій)</i>	Інформативна функція	Забезпечує повноцінний обмін інформацією з різних питань між усіма учасниками освітнього процесу
	Експресивна функція	Полягає в доступній, цікавій, емоційно-виразній передачі інформації між суб'єктами педагогічного спілкування
	Діагностична функція	Передбачає володіння вчителем інформацією про стан, рівень знань, вихованість, рівень розвитку здобувачів освіти та застосування цієї інформації в освітньому процесі
	Індивідуалізаційна функція	Спрямована на врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти (здібностей, інтересів, можливостей) в освітньому процесі шляхом використання різноманітних форм, методів, технологій навчання і виховання
	Спонукальна функція	Зорієнтована на спонукання здобувачів освіти до активності, саморозвитку, самовиховання, самореалізації
	Культурологічна функція	Має на меті передачу вчителем здобувачам освіти культурних надбань суспільства, загальнолюдських ідеалів, особистісної культури, соціально-культурних стандартів поведінки

1	2	3
<i>Тактичні, або функцій-засоби</i> (сприяють успішній реалізації стратегічних функцій)	Психотерапевтична функція	Забезпечує глибоке розуміння учителем особистості здобувачів освіти, надання їм у разі необхідності психологічної допомоги, попередження конфліктів, нівелювання або компенсування їх негативних впливів
	Рекреаційна функція	Передбачає визначення адекватного рівня навантаження здобувачів освіти, можливість його зниження, вчасність відновлення фізичних та психічних ресурсів
<i>Операційні, або функцій-прийоми</i> (пов'язані з усіма попередніми функціями та забезпечують їх реалізацію)	Функції вимірювання та оцінювання	Поєднують вимірювання та оцінювання різних функцій, компонентів та показників педагогічної діяльності для подальшого їх аналізу.
	Методична функція	Зорієнтована на постійний професійний розвиток вчителя.
	Управлінська функція	Передбачає керівництво діяльністю здобувачів освіти, спрямування їх в необхідному напрямі
	Координаційна функція	Полягає в узгодженні дій учасників освітнього процесу, внесенні змін у власну діяльність, діяльність учнів, її результати
	Функція формоутворень	Передбачає доцільне зовнішнє оформлення вербальних висловлювань, невербальних проявів залежно від характеру педагогічної діяльності, умов її здійснення, особистісних якостей учителя й здобувачів освіти

Педагогічна діяльність має свої особливості, які визначають її значущість та відмінність від інших видів професійної діяльності. До таких **особливостей** належать:

- 1) соціальна значущість;
- 2) динамічність;
- 3) професія «вчитель» поєднує в собі дві спеціальності (вчитель і вихователь);
- 4) педагог виховує учнів не лише спеціально організованою позакласною виховною роботою, а насамперед змістом свого навчального предмета;
- 5) майстерне володіння вчителем навичками педагогічного спілкування;
- 6) результати педагогічної діяльності помітні не відразу;
- 7) потребує від педагога творчості [72].

2. Структура педагогічної діяльності

Педагогічна діяльність є складним багатоаспектним утворенням, що містить такі компоненти (за Н. Волковою):

1. **Проектування цілей** – передбачає здатність вчителя правильно визначати мету педагогічної діяльності та планувати етапи її досягнення з урахуванням кінцевої мети педагогічної діяльності, вимог до змісту освіти, результатів попередньої роботи, здібностей і можливостей учнів, власних можливостей та ін.

2. **Стимулюючо-мотиваційний компонент** передбачає вміння педагога керувати мотиваційною сферою здобувачів освіти, викликати у них позитивне ставлення до навчання, стимулювати до досягнення поставленої мети.

3. **Плануючий компонент** має на меті доцільне планування і побудову освітнього процесу, прогнозування його перебігу та результатів, визначення структури дій вчителя і здобувачів освіти, урахування цілей, інтересів, потреб, можливостей учнів.

4. **Організаційний компонент** педагогічної діяльності спрямований на організацію різних видів діяльності педагога та здобувачів освіти.

5. **Контрольно-корекційний компонент** передбачає цілеспрямований контроль за розв'язанням визначених педагогічних завдань, аналіз і, за потреби, коригування освітнього процесу.

6. **Результативно-аналітичний компонент** спрямований на аналіз і оцінювання педагогом досягнутих в освітньому процесі результатів, встановлення відповідності їх поставленим завданням, виявлення причин відхилень, їх аналіз, проектування нових завдань, спрямованих на реалізацію нових цілей з урахуванням виявлених недоліків.

7. **Комунікативний компонент** педагогічної діяльності передбачає суб'єкт-суб'єктну комунікацію, гнучку й динамічну взаємодію між педагогом і здобувачами освіти, колегами, батьками та громадськістю [9].

Зазначені компоненти педагогічної діяльності взаємопов'язані.

3. Історичні аспекти розвитку педагогічної професії

Професія «вчитель» має велике соціальне значення, оскільки головною метою педагогічної діяльності є формування людської особистості. Вона належить до найдавніших професій. У перекладі з давньогрецької термін «педагогіка» походить від грецьких слів «pais» («paídos») – дитя і «ago» – веду, виховую, тобто «дітоводіння», «дітоводство».

В історичному аспекті етапи розвитку педагогічної професії відображають віхи розвитку цивілізації.

За часів родового устрою суспільства в общинах були люди, які наглядали за дітьми, поки їхні батьки займалися господарством та полюванням. Переважно це були найстарші особи, які не могли повноцінно виконувати господарські функції. Мета виховання в родовій общині полягала у передачі підростаючому поколінню трудових навичок, моделей поведінки, релігійних уявлень, традицій, звичаїв і обрядів. На останніх етапах розвитку матріархату з'явилися перші в історії заклади для життя і виховання підростаючого покоління, окремо для хлопчиків і для дівчат. Тут їх привчали до виконання релігійних обрядів і святкових ритуалів, навчали ігор, танців, співу, розповідали про історію роду і племені. Такі заклади створювала родова община в інтересах усього суспільства, у них домінували демократичні порядки. До виховання дітей залучали збагачених досвідом, найдосвідченіших мешканців роду, які були першими в історії людства вихователями.

У Давньому Вавилоні, Єгипті, Сирії «пайдагогос» найчастіше були жерці, а в Давній Греції – найрозумніші, найталановитіші вільнонаймані громадяни: педономи, педотриби, дидаסקали, педагоги. Метою виховання у Давній Греції була гармонійно розвинена, досконала внутрішньо і зовнішньо особистість. У Давньому Римі навчання підростаючого покоління доручали державним чиновникам, які добре оволоділи науками, багато мандрували, знали мови, культуру і звичаї різних народів. Показовими для історії розвитку педагогіки є спартанська та афінська моделі виховання, елементи яких зустрічаються й в освітніх технологіях сучасності. Грецька школа еллінського періоду (IV ст. до н.е. – I ст. н.е.) стала зразком для середньовічної Європи, адже цей тип виховання був загальним, не прив'язаним до певного державного ладу, касты, класу.

За часів середньовіччя, коли домінуючу роль у всіх суспільних процесах відігравала церква, педагогічною діяльністю займалися переважно священики, ченці. В цей1 період у Західній Європі існувало кілька типів

виховних систем, серед яких вирізнялося церковне (духовне) виховання, що здійснювалося передусім в церковних школах. Попри релігійний характер навчання, ці школи сприяли поширенню письменності, підвищенню загальної культури населення.

У XII-XIII ст., у зв'язку з поширенням схоластики (грец. *aschola* – школа; – система мислення, яка полягає у застосуванні законів формальної логіки для обґрунтування релігійних положень), виникають протиріччя між представниками церкви та світськими вченими. Останні, невдоволені тим, що церковні школи ігнорували нові знання, почали об'єднуватись у позацерковні спілки, стали ініціаторами створення вищих спеціальних шкіл – університетів. Перші університети було відкрито в Болоньї (1158), Оксфорді (1168), Кембриджі (1209), Парижі (1253), Празі (1348) та в інших містах Європи. Ці освітні заклади мали самоврядування, користувалися певною автономією щодо церкви, феодалів і міських магістратів.

У Київській Русі педагогів називали «майстрами». Ними були і дяки з піддьячими, священнослужителі, мандрівні «школярі-книжники». З прийняттям християнства освіта й шкільництво набули найбільшого розвитку: у 988 р. у Києві при Десятинній церкві князем Володимиром було відкрито школу «книжного вчення», в якій навчалось 300 дітей. У період розквіту Київської Русі (XI ст.), тут існували школи «книжного вчення», монастирські, школи грамоти, жіночі школи.

Про розвиток педагогічної думки Київської Русі свідчать численні пам'ятки писемності, літературні твори різних жанрів, твори образотворчого мистецтва, засоби народної педагогіки (в усній народній творчості), церковна та побутова практика. Найдавніші пам'ятки, в яких порушуються питання освіти, датовані XI ст. До них належать: «Ізборник Святослава 1073 року», «Повчання дітям Ксенофонта», «Слово про закон і благодать», «Повчання дітям» Володимира Мономаха тощо. Київська Русь XI-XII ст. була висококультурною державою, однак розвиток освіти на її території був надовго перерваний пануванням монголо-татарського іґа. Двісті п'ятдесят років Київська Русь жила під іноземним ґнітом, унаслідок чого письменних людей стало менше, а культурні зв'язки із Заходом послабилися.

Розвиток виробництва і розпад феодалізму в країнах Західної та Центральної Європи в XIV-XVI ст., зумовили розквіт науки, техніки, культури і мистецтва. Цей період називають епохою Відродження, характерною ознакою якої є гуманізм, що підносить людину в центр всесвіту. Від-

повідно гуманістична педагогіка характеризується повагою до дітей, запереченням фізичних покарань, прагненням до вдосконалення здібностей дітей. Гуманісти значної уваги надавали фізичному та естетичному вихованню, вивченню мов, математики, астрономії, механіки, природознавства, географії, літератури, мистецтва. Вони вважали, що в процесі навчання й виховання діти повинні активно мислити, самостійно пізнавати навколишній світ, а тому навчально-виховний процес потрібно зробити привабливим для них, широко використовувати наочність, організовувати прогулянки, екскурсії тощо. Жінки в той час мали право навчатися в різних типах шкіл. Серед історичних постатей того часу, які приділяли увагу питанням навчання і виховання підростаючого покоління слід відзначити нідерландського письменника-педагога Е. Роттердамського (1469-1536), італійського педагога В. да Фельтре (1378-1446), французького письменника Ф. Рабле (1494-1553), англійського соціаліста-утопіста Т. Мора (1478-1535), італійського мислителя Т. Кампанелла (1568-1639) та ін. Визначний внесок у розвиток наукової педагогіки було зроблено Я.-А. Коменським (1592-1670).

Протести гуманістів проти змісту й методики схоластичної освіти не могли істотно вплинути на діяльність середньовічної школи, яка залишалася під впливом католицької церкви. Почату гуманістами боротьбу продовжили представники Реформації: Ян Гус (Чехія), Мартін Лютер і Томас Мюнцер (Німеччина).

Гуманістичні ідеї Відродження та Реформації не минули й освіту в Україні. У XVI ст. тут з'являються протестантські школи (Дубецьк, Хмільник, Кисилін, Гоща, Берестечко); розгортають свою діяльність початкові та «підвищені» братські школи, засновниками яких були братства. Братчики вели боротьбу проти вищого католицького духовництва, організовували школи, будували шпиталі, православні церкви, видавали українські книжки і підручники, в основу яких було покладено ідеологічні засади просвітництва. У братських школах запроваджувалися елементи класно-урочної системи, різні методи навчання: пояснення, бесіда, самостійна робота, диспут, взаємне навчання. Для закріплення навчального матеріалу широко використовувалося повторення.

В цей самий час в Україні було засновано й перші заклади вищої освіти – Острозька школа-академія і Києво-Могилянська академія, які стали осередками освіти і науки на багато років. Вагомий внесок у розвиток педагогічної теорії і практики зробили першодрукар Іван Федоров

(прибл. 1510-1588), Кирило Ставровецький Транквіліон (друга половина XVI ст.), просвітителі Стефан (прибл. 1570-1600) і Лаврентій (? – після 1633) Зизанії, Іов Борецького (? – 1631), Мелетій Смотрицький (1572-1633) та ін.

З XVII ст. і аж до початку XX ст. внаслідок поділу території України між різними державами (Польщею, Росією, Румунією, Угорщиною тощо), освіта і наука розвивалися під безпосереднім впливом політики пануючої держави, що спричинило на них негативний вплив. Зокрема, у Лівобережній Україні, яка відійшла до Російської імперії, шкільна справа розвивалась як одна із складових загальнодержавної освітньої системи, здійснювалося активне поширення русифікаторської політики царського уряду. Педагогічна думка того часу представлена творами С. Яворського, Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, М. Корфа, О. Духновича, К. Ушинського та ін.

Значний внесок у розвиток української педагогічної думки XX ст. зробили видатні педагоги С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко і В. Сухомлинський.

Отже, педагогічна наука пройшла тривалий час свого становлення. Провідні ідеї минулого знаходять своє відображення й у досягненнях сучасної освіти і науки.

4. Особливості педагогічної діяльності в сучасних умовах

Сучасний вчитель у своїй професійній діяльності керується Конституцією України, Конвенцією ООН про права дитини, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Професійним стандартом «Вчитель закладу загальної середньої освіти» та іншими законодавчими й нормативно-правовими актами України. Вагому роль в сучасній системі освіти відіграє Концепція Нової української школи (НУШ), ухвалена рішенням колегії Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2016 р.

У Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до жит-

тя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [55].

Відповідно до цього, у Концепції НУШ визначено такі ключові компоненти сучасного освітнього процесу:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

2. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

3. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.

4. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

5. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

6. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набуті компетентності для життя.

7. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.

8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.

9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу [24].

Запровадження Концепції Нової української школи внесло певні корективи в систему професійної діяльності вчителя. До них, насамперед, належать:

- надання академічної свободи (учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання);

- гарантована державою свобода від втручання у професійну діяльність;

- нові вимоги до підготовки та підвищення кваліфікації вчителя, право вибору місця і способу підвищення кваліфікації;

- створення освітнього порталу для вчителів із методичними та дидактичними матеріалами, українськими е-енциклопедіями, мультимедійними підручниками та інтерактивними онлайн-ресурсами;

– скорочення бюрократичного навантаження, у тому числі завдяки переходу на систему освітнього електронного документообігу (замість, а не як доповнення до наявної документації [24].

Провідними принципами професійної діяльності вчителя Нової української школи є реалізація педагогіки партнерства (у тріаді взаємодії «дитина – педагоги – батьки») та діяльність на засадах дитиноцентризму.

5. Професійні функції вчителя

Професійні функції сучасного вчителя, компетентності та відповідні їм знання й уміння визначені у Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (далі – Професійному стандарті), затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 року.

Відповідно до Професійного стандарту **мета професійної діяльності вчителя** полягає в організації навчання та виховання здобувачів освіти під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання [51].

Для успішної реалізації зазначеної мети визначено перелік трудових функцій, кожна з яких передбачає володіння вчителем набором компетентностей. Їх перелік та короткий опис представлено в *таблиці 2*.

Трудові функції сучасного вчителя та відповідні їм компетентності

Трудова функція	Компетентність	Зміст компетентності
1	2	3
А. Навчання здобувачів освіти предметів (інтегрованих курсів)	А1. Мовно-комунікативна компетентність	А1.1. Здатність забезпечувати здобувачам освіти навчання державною мовою. А1.2. Здатність забезпечувати здобувачам освіти навчання з урахуванням особливостей мовного середовища в закладі освіти мовою відповідного корінного народу або національної меншини України. А1.3. Здатність забезпечувати навчання здобувачів освіти іноземної мови та спілкуватися іноземною мовою у професійному колі (для вчителів іноземної мови). А1.4. Здатність формувати й розвивати мовно-комунікативні вміння і навички здобувачів освіти.
	А2. Предметно-методична компетентність	А2.1. Здатність моделювати зміст освіти відповідно до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти, визначених державними стандартами освіти. А2.2. Здатність формувати і розвивати в здобувачів освіти ключові компетентності і наскрізні вміння, визначені державними стандартами освіти. А2.3. Здатність здійснювати інтегроване навчання здобувачів освіти. А2.4. Здатність добирати і використовувати сучасні й ефективні методики і технології навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти. А2.5. Здатність формувати ціннісні ставлення в здобувачів освіти.
	А3. Інформаційно-цифрова компетентність	А3.1. Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею в професійній діяльності. А3.2. Здатність ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) ресурси. А3.3. Здатність використовувати цифрові технології в освітньому процесі.

1	2	3
Б. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу	Б1. Психологічна компетентність	Б1.1. Здатність визначати і враховувати в освітньому процесі вікові й індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан. Б1.2. Здатність використовувати стратегії роботи зі здобувачами освіти, які сприяють розвитку їхньої позитивної самооцінки, я- ідентичності. Б1.3. Здатність формувати мотивацію здобувачів освіти й організовувати їхню пізнавальну діяльність. Б1.4. Здатність формувати спільноту здобувачів освіти, у якій поважають і враховують права кожного.
	Б2. Емоційно-етична компетентність	Б2.1. Здатність усвідомлювати особисті відчуття почуття, емоції, потреби та емоційні стани інших учасників освітнього процесу, керувати власними емоційними станами. Б2.2. Здатність конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу. Б2.3. Здатність усвідомлювати й поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі.
	Б3. Компетентність педагогічного партнерства	Б3.1. Здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії із здобувачами освіти в освітньому процесі Б3.2. Здатність залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства. Б3.3. Здатність працювати в команді із залученими фахівцями для надання додаткової підтримки особам з особливими освітніми потребами.
В. Участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища	В1. Інтегративна компетентність	В1.1. Здатність створювати умови, які забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища. В1.2. Здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами В1.3. Здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного здобувача освіти з урахуванням вікових та інших індивідуальних особливостей.
	В2. Здоров'я-збережувальна компетентність	В2.1. Здатність організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу. В2.2. Здатність здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни. В2.3. Здатність формувати в здобувачів освіти культуру здорового й безпечного способу життя.

1	2	3
Г. Проведення освітнього процесу	Г1. Прогностична компетентність	Г1.1. Здатність прогнозувати результати освітнього процесу. Г1.2. Здатність планувати освітній процес.
	Г2. Організаційна компетентність	Г2.1. Здатність організовувати процес навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти. Г2.2. Здатність організовувати різні види й форми навчальної та пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Г2.3. Здатність організовувати осередки навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти.
	Г3. Оцінювально-аналітична компетентність	Г3.1. Здатність здійснювати оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. Г3.2. Здатність аналізувати результати навчання здобувачів освіти. Г3.3. Здатність формувати спроможність у здобувачів освіти до самооцінювання і взаємооцінювання результатів навчання.
Д. Безперервний професійний розвиток	Д1. Здатність до навчання впродовж життя	Д1.1. Здатність здійснювати власний професійний розвиток, отримувати підтримку від колег. Д1.2. Здатність надавати підтримку колегам у їхньому професійному розвитку. Д1.3. Здатність до інноваційної діяльності.

6. Вимоги до особистості сучасного вчителя

Професія вчителя потребує від людини особливих якостей і здібностей з метою її ефективної реалізації та досягнення високого рівня професійної компетентності. Професійна компетентність учителя формується на основі **ціннісних орієнтирів, світогляду, педагогічної спрямованості, здібностей та знань**, що інтегруються у його особистісні якості й професійну діяльність.

У Професійному стандарті зазначено, що діяльність вчителя має ґрунтуватися на низці ціннісних орієнтирів, окремі з яких є відображенням його особистості, зокрема:

- повага до особистості здобувача освіти, пріоритет його інтересів і вибору;

- дотримання принципів академічної доброчесності;
- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги й взаємодопомоги;
- громадянська активність, патріотизм;
- повага до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій
- шанування державної мови [51].

Узагальнення поглядів науковців дозволяє виокремити чотири блоки професійно значущих якостей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності:

1-й блок. Світогляд особистості (гуманістичні переконання та ідеали, високий рівень загальної культури і моральності, любов до людей).

2-й блок. Позитивне ставлення до педагогічної діяльності (позитивна мотивація до педагогічної діяльності, педагогічна спрямованість особистості, прагнення присвятити себе педагогічній діяльності).

3-й блок. Педагогічні здібності – це узагальнена сукупність індивідуально-психологічних особливостей та професійно-значущих якостей особистості, які відповідають вимогам педагогічної діяльності, забезпечують досягнення в ній високих результатів, визначають успіх педагога в цілому в оволодінні цією діяльністю.

4-й блок. Професійно-педагогічні знання, вміння, навички.

Наведені нижче якості є інтегративним відображенням трьох з розглянутих блоків: світогляду, педагогічної спрямованості, педагогічних здібностей:

- любов до дітей;
- чесність, справедливість, об'єктивність;
- витримка, терплячість, тактовність;
- принциповість і вимогливість;
- педагогічний оптимізм, любов до життя, почуття гумору;
- чуйність, емпатія,
- гуманне, толерантне ставлення до людей, прийняття їх індивідуальності;
- здатність до суб'єкт-суб'єктного спілкування та партнерської взаємодії з учасниками освітнього процесу;
- організаторські здібності, вміння працювати з дитячим колективом;

- широкий кругозір;
- фізичне та психічне здоров'я, здатність відновлювати фізичні та психічні ресурси;
- творче мислення, відкритість до нового;
- педагогічна спрямованість особистості;
- прагнення до удосконалення, самоосвіти протягом життя.

Якості, які належать до четвертого блоку, формуються в процесі здобуття вищої освіти й удосконалюються в подальшій професійній діяльності та під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття «педагогічна діяльність». Порівняйте, що спільного та відмінного є в наведених визначеннях.
2. Яким чином історичні етапи розвитку суспільства визначали розвиток педагогічної думки?
3. Які нормативно-правові документи регламентують професійну діяльність сучасного вчителя?
4. У чому полягають функції педагогічної діяльності?
5. Назвіть та проаналізуйте особливості педагогічної діяльності. Що відрізняє її від інших видів професійної діяльності?
6. Які структурні компоненти містить педагогічна діяльність?
7. Охарактеризуйте особливості професійної діяльності вчителя в Новій українській школі.
8. Охарактеризуйте професійні функції сучасного вчителя.
9. Які особистісні якості та характеристики є значущими для сучасного вчителя?

Тема 2

ПРОФЕСІЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ТА ЇЇ СОЦІАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ

План

1. Ретроспектива поглядів українських вчених щодо особистості та професійної діяльності спеціального педагога.
2. Соціальні функції спеціального педагога у сучасному суспільстві.
3. Модель особистості та професійної діяльності спеціального педагога.

Література

1. Бондар В. І., Золотоверх В. В. Історія олігофренопедагогіки: підручник. Київ: Знання, 2007. 375 с.
2. Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0665729-13#n11>
3. Миронова С.П., Чопік О.В. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-ге видання, перероб. та доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.
4. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: Монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
5. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
6. Професійний стандарт «Вчитель-дефектолог»: проект. URL: https://kaf-korped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2026/01/profesiinyi-standart_vchytel-defektoloh_proiekt.pdf

1. Ретроспектива поглядів українських вчених щодо особистості та професійної діяльності спеціального педагога¹

У навчанні та психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими освітніми потребами першочергову роль відіграють не окремі засоби корекції чи методичні прийоми, а особистість педагога, тобто педагогічно спрямована сукупність соціальних, емоційно-вольових та характерологічних якостей. І у загальній, і у спеціальній педагогіці особистості вчителя надається виняткове значення. Не викликає сумніву й те, що вимоги до особистості й професійної діяльності спеціального педагога є **особливими**, оскільки об'єктом впливу цього спеціаліста є діти з **особливими** потребами. Проаналізуємо погляди окремих видатних українських вчених щодо цієї проблеми.

Уже в перші роки створення державної системи спеціальної освіти в Україні Наркомпрос УРСР висував високі вимоги до людей, яких брали для роботи з дефективними дітьми (термін 1919 р.). Зокрема, при прийомі на роботу пропонували у спеціальній анкеті висловити своє ставлення до таких дітей, уточнювали міркування щодо одержання фахової освіти. Працівниками спеціальних закладів весь час опікувався головний інспектор закладів дефективного дитинства **І. Соколянський** (автор методики роботи з дітьми, що були незрячими і нечуючими одночасно), який вважав їхню роботу складною і виснажливою, пропонував зменшити кількість робочих годин.

З перших же днів своєї роботи велику увагу питанням особистості вчителя-дефектолога та його професійної діяльності приділяв **НДІД УРСР**. Вище означена проблема розв'язувалась передусім через дослідження наукових тем, серед яких значне місце посідала корекційна робота як специфічний вид діяльності дефектолога; вимоги до вчителя спеціальної школи. Окремі аспекти професійної діяльності вчителя спеціальної школи обговорювались як на засіданнях відділів, так і Вченої ради інституту.

Видатний український олігофренопедагог **І. Єременко** у багатьох своїх роботах досліджував проблеми особистості та професійної діяльності вчителя допоміжної школи (школа для дітей з інтелектуальними

¹ В цьому пункті використовується термінологія тих часів, коли були написані праці вчених, на які посилаються автори посібника.

порушеннями), зокрема: ефективність використання особистого прикладу вчителя у вихованні учнів спеціальних шкіл; володіння вчителем спеціальними корекційними методичними прийомами і засобами; вимоги до педагогічної майстерності олігофренопедагога; якості особистості вчителя-дефектолога; необхідність добору вчителів і вихователів для роботи з дітьми з інтелектуальними порушеннями. І.Г. Єременко сформулював вимоги до вчителя, покликаного керувати навчальною діяльністю дитини з інтелектуальними порушеннями. Особливим компонентом професійної діяльності олігофренопедагога вчений вважав корекційну діяльність.

До важких професій відносив фах вчителя-дефектолога доктор медичних наук, професор **А. Селецький**. Виняткового значення він надавав покликанню вчителя, під яким розумів покликання до улюбленої справи і постійне прагнення до вдосконалення. Він наголошував, що про покликання до професії дефектолога можна говорити тоді, коли ці властивості особистості будуть потребою педагога. Вчений зазначав також, що великого значення набуває особистість педагога, його моральні якості й педагогічна майстерність; негативними ж називав песимізм і скептицизм у роботі дефектолога.

Видатний сурдопедагог **Н. Засенко** професію вчителя-дефектолога вважала найшляхетнішою і найважчою професією, яка вимагає від людини постійної творчості, невтомної роботи думки, великої душевної щедрості любові до дітей, безмежної вірності справі. Завданням педагогічних ЗВО вона називала формування особистості соціального активного вчителя.

Вчені-олігофренопедагоги **О. Чекурда, С. Ніколаєв** запорукою професійної майстерності вчителя спеціальної школи називали єдність його теоретичної і практичної підготовки. Багато вчених вважають особистість вчителя найважливішим фактором роботи спеціальної школи.

Вчений-олігофренопедагог **М. Кот** описував професійні вміння, якими має володіти педагог-дефектолог, і поділяв професійну готовність дефектолога на три блоки: психолого-педагогічний; корекційно-змістовий; технологічний.

Доктор педагогічних наук **О. Хохліна** наголошує, що у змісті професійної підготовки дефектолога особливе місце повинно відводитись питанням корекційної спрямованості навчально-виховного процесу в освітніх закладах для дітей з порушеннями розвитку.

Високі вимоги до спеціального педагога висував і дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор **В. Синьов**, наголошуючи, що йому належить вирішальна роль у підготовці учнів до самостійного життя на основі корекції розвитку особистості дитини. Вчений вважав, що у процесі повсякденного ділового та неофіційного спілкування зі своїми вихованцями педагог-дефектолог повинен постійно демонструвати високі зразки моральності, етичної та естетичної культури, організованості, громадянської зрілості.

Вимоги до особистості спеціального педагога, рівня його професійної підготовки розкриті у багатьох працях доктора педагогічних наук, професора **С. Миронової**.

Отже, всі вчені одностайні щодо пред'явлення високих вимог до особистості та професійної діяльності спеціального педагога.

2. Соціальні функції спеціального педагога у сучасному суспільстві

Спеціальний педагог виконує соціальні функції, властиві педагогу загалом. Проте його професійна діяльність виходить за межі традиційної учительської діяльності, оскільки зорієнтована на особливу кінцеву мету – соціальну адаптацію та інтеграцію дитини з особливими освітніми потребами в систему суспільних стосунків. Тому вона включає в себе різні види соціально-педагогічної, реабілітаційної, консультаційної, діагностичної, психотерапевтичної, власне корекційної та інших видів «не учительської» діяльності. Відповідно це покладає на педагога-дефектолога і виконання такої соціальної функції, як сприяння дитині з особливими потребами у її соціальній адаптації та інтеграції засобами спеціальної освіти та корекційно-розвиткової допомоги.

Виховання, навчання і розвиток дітей з психофізичними порушеннями є найважливішою соціально-педагогічною проблемою, тому серед соціальних функцій спеціальної освіти є: повага до особистості кожної дитини з урахуванням особливостей її розвитку; допомога дитині адаптуватися в навколишньому світі й подолати труднощі у спілкуванні з ровесниками і дорослими; навчання дитини правильно оцінювати свої вчинки і дії.

Окрім свої посадових обов'язків спеціальний педагог виконує функції організатора і активного учасника соціальних акцій щодо захисту прав дітей з особливими потребами. Особливу ланку його діяльності а складає співпраця з батьками, які виховують дітей з особливостями розвитку.

З огляду на багатоаспектність соціальних функцій спеціальному педагогу необхідно оволодіти різними соціальними ролями і виконувати їх у практичній діяльності залежно від ситуації та характеру проблеми.

У спеціальній педагогічній літературі називаються різні соціальні ролі спеціального педагога, які він виконує окрім власне учительської: консультант, захисник прав дітей, психолог, соціальний педагог, державний службовець, соціальний працівник, вихователь, реабілітолог, психотерапевт [34].

Діяльність педагога за суспільними функціями, вимогами до особистості, складністю психічного напруження якоюсь мірою подібна до діяльності вченого, письменника, лікаря, актора. Вчений відкриває наукову істину. Спеціальний педагог повинен цю наукову інформацію переробити так, щоб вона стала зрозумілою дітям і зацікавила їх.

Педагог, як і письменник, впливає на інших людей передусім за допомогою слова. Вчителю дітей з ООП слід майстерно оволодіти мистецтвом промови, вмінням переконувати, оскільки йому досить часто доводиться впливати на погляди оточуючих щодо проблеми відхилень у розвитку людини, на їхнє ставлення до дітей з особливими потребами.

Ще більше діяльність спеціального педагога подібна до діяльності лікаря. Адже педагог допомагає медикам розібратись у діагнозі, поставленому дитині, виконує рекомендації спеціалістів, забезпечує необхідні умови розвитку дитини з порушеннями розвитку.

Діяльність педагога подібна артистичній. Педагог, як і актор, працює на основі певного матеріалу (програми, навчальні посібники, підручники). Йому, як і актору, потрібна гарна дикція, володіння голосом, виразність, емоційність мовлення. Спеціальний педагог має володіти мистецтвом переконання, оскільки працює з різними соціальними категоріями – учнями, їхніми батьками, медиками, колегами, професійними, громадськими, релігійними організаціями тощо.

С. Миронова описала соціальні ролі, які найчастіше зустрічаються у фаховій діяльності спеціального педагога і забезпечують виконання соціальних функцій, висунутих суспільством до цієї професії [34].

Соціальні ролі спеціального педагога

Соціальна роль	Зміст діяльності
1	2
Вчитель	Планує і проводить навчальну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами, забезпечує умови для засвоєння ними відповідних навчальних програм з урахуванням загальних та індивідуальних порушень дітей, проектує шляхи навчання кожної дитини, обирає ефективні форми, методи і засоби освітнього процесу.
Вихователь	Планує, організовує і проводить виховну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами як на уроці, так і в позакласній діяльності, забезпечує умови для громадянського виховання учнів, впроваджує ефективні форми, методи і прийоми виховання з урахуванням порушень, вікових та індивідуальних особливостей дітей; організовує і згуртовує дитячий колектив.
Фасілітатор	Прогнозує загальну та індивідуальну корекційно-розвиткову роботу, виправляє або послаблює виявлені порушення психофізичного розвитку дітей, створює умови для недопущення появи вторинних і супутніх відхилень, забезпечує максимально можливий розвиток дитини з особливими потребами, формує її особистість, впроваджує засоби корекції у навчально-виховний процес.
Лікар	Контролює забезпечення здорових і безпечних умов навчання і виховання дітей, впроваджує елементи психотерапевтичного впливу, формує здоровий спосіб життя дитини.
Психолог	Здійснює психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; вивчає і фіксує динаміку розвитку дітей, здійснює вплив на розвиток пізнавальних і емоційно-вольових психічних процесів, поведінки дитини з особливими освітніми потребами; досліджує рівень розвитку колективу, формує міжособистісні й внутрішньо колективні стосунки дітей.
Реабілітолог	Реалізує взаємозв'язок у роботі з медиками і психологом, сприяє оптимальному відновленню порушених функцій організму дитини.
Батьки	Вислуховує дітей, виступає радником і помічником у всіх аспектах їхньої життєдіяльності.
Дослідник	Проводить роботу з пошуку нових освітніх та корекційних технологій, постійно підвищує свій фаховий рівень, впроваджує нові наукові дослідження, актуальний педагогічний досвід.
Консультант	Надає допомогу батькам, особам, що їх замінюють, вчителям ЗЗС, педагогічному персоналу, громадськості з питань освіти, фізичного і психічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами.
Адвокат	Захищає законні права особистості дитини з порушеннями розвитку, її сім'ї.

1	2
Просвітник	Проводить просвітницьку роботу серед населення з питань освіти, навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами, профілактики порушень у розвитку, пропагує спеціальні педагогічні знання, змінює негативне консервативне ставлення оточуючих до дітей з особливими потребами.
Друг	Займає однакову з дитиною соціальну позицію, вислуховує, бере участь у спільних видах позанавчальної діяльності, запобігає виникненню шкідливих звичок.
Актор	Перевтілюється для виконання різних соціальних ролей, стимулює дитину до спілкування, виконання різних видів діяльності, батьків – до виховання своєї дитини.
Коуч	Індивідуальний тренер, який допомагає дитині досягти конкретних життєвих цілей, здійснює індивідуальний вплив на особистість дитини.
Модератор	Допомагає дитині, батькам організувати діяльність; налагоджує співпрацю з різними організаціями, установами; допомагає формувати індивідуальну траєкторію розвитку дитини.

3. Модель особистості та професійної діяльності спеціального педагога

Підготовка фахівця, його самоосвіта та професійний розвиток мають відбуватися передусім на основі Стандартів вищої освіти та Професійних стандартів. Але не менш важливою є модель особистості та професійної діяльності фахівця, яка містить комплекс вимог до нього, описує зміст та специфіку цієї діяльності. Подамо короткий опис моделі особистості та професійної діяльності спеціального педагога.

Вимоги до особистості спеціального педагога

Аналіз психолого-педагогічних джерел, практики спеціальної та інклюзивної освіти, власні дослідження дозволяють нам сформулювати вимоги до особистості спеціального педагога, зокрема, до тих його характерологічних особливостей, які визначають соціальну і професійно-педагогічну спрямованість.

Важливими рисами професійного характеру спеціального педагога є:

✓ *соціальні потреби*: спілкування з дітьми; оволодіння фаховими компетентностями; освіта та розвиток дітей з ООП, захист їхніх інтересів; професійний саморозвиток;

✓ *риса соціальної і професійно–педагогічної спрямованості*: громадянськість, соціальна активність, захопленість професією, відданість життєвим інтересам дітей з ООП, творчість у професійній діяльності, впевненість в оптимістичній перспективності корекційно-розвиткового впливу, принциповість, відповідальність, професійна працездатність;

✓ *риса, які виражають ставлення до вихованців, людей взагалі*: доброта, любов до дітей, гуманізм, порядність, емпатія, справедливість, чесність, вимогливість, тактовність, товариськість;

✓ *інтелектуальні риси*: уважність, спостережливість, кмітливість, продуктивність пам'яті, критичність мислення; глибина, широта, логічність, прогностичність розуму; педагогічна допитливість, творча уява;

✓ *вольові риси*: самоволодіння, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, витриманість, власна організованість, ініціативність;

✓ *емоційні риси*: врівноваженість, емоційно-моторна стійкість, стійкість емоцій, емоційна виразність;

✓ *професійні якості*: педагогічний такт, освіченість, педагогічна майстерність, новаторство, професійне самовиховання, самопрезентація, професійна чесність і порядність.

Вимоги до професійної діяльності спеціального педагога

Професійна діяльність спеціального педагога відрізняється від діяльності педагога, як за характером, так і за способами організації, тому її називають корекційно-педагогічною. У змісті фахової діяльності спеціального педагога виділяють такі види:

- освітня діяльність;
- виховна робота;
- корекційно-розвиткова робота;
- методична робота;
- робота з батьками вихованців;
- науково-дослідна діяльність;
- просвітницька діяльність.

У роботі спеціального педагога, незалежно від займаної посади, виділяють ***трудові функції професійної діяльності*** (надамо їхній перелік відповідно до проекту Професійного стандарту):

- організація та провадження корекційно спрямованого освітнього процесу;

- навчання здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку;
- корекційно-розвиткова робота;
- партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу та зовнішніми суб'єктами;
- участь в організації безбар'єрного, інклюзивного здоров'язберігаючого освітнього середовища;
- професійний розвиток.

Детальна характеристика трудових функцій професійної діяльності спеціального педагога буде розкрита в третій темі.

Протипоказання до професії спеціального педагога

Зважаючи на специфічність і зміст діяльності, відповідальність спеціального педагога, існує низка психологічних, анатомо-фізіологічних, санітарно-гігієнічних якостей та порушень, наявність яких у людини не сумісна з цією професією. Це, зокрема: психічні захворювання; низький рівень інтелектуального і культурного розвитку; яскраво виражена неврівноваженість; відсутність емоційного інтелекту. Суттєвим протипоказанням для виконання професійної діяльності спеціального педагога є відсутність позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, фахової мотивації.

Відповідно до чинного законодавства не можуть бути допущені до навчання, виховання і корекційно-розвиткової роботи з дітьми з ООП особи, які не мають відповідної освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта.

Труднощі професії спеціального педагога

Професія спеціального педагога ускладнюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами. Це, зокрема: підвищена напруженість нервової системи; недостатня зацікавленість і негативна упередженість громадськості, влади, батьків щодо проблем дітей з порушеннями психофізичного розвитку; недостатність навчально-методичного забезпечення спеціальних освітніх закладів; певна ізольованість окремих спеціальних освітніх закладів; можливість низького рівня партнерської взаємодії в закладах загальної середньої освіти з інклюзивними навчанням тощо.

Роль моделі особистості та професійної діяльності спеціального педагога у професійній підготовці, самоосвіті та підвищенні кваліфікації

Модель особистості та професійної діяльності спеціального педагога (далі – модель) може бути паспортом спеціальності, адже вона містить основні характеристики професії і вимоги до її виконавця.

Модель слугує абітурієнту закладу вищої освіти. Обираючи майбутню професію абітурієнт може ознайомитись із переліком вимог до спеціального педагога, особливостями його професійної діяльності і співвіднести це із своїми уявленнями та запитом.

При оволодінні професією здобувачі вищої освіти можуть у відповідності з моделлю визначати сформовані в себе особистісні якості та фахові компетентності, скласти індивідуальний план навчання та саморозвитку.

Викладачі закладів вищої освіти мають враховувати зміст і вимоги моделі при розробці робочих програм освітніх компонентів.

Фахівці закладів спеціальної та інклюзивної освіти здійснюють самоосвіту та планують підвищення своєї кваліфікації також орієнтуючись на модель.

Контрольні запитання

- 1. Що спільного є у поглядах українських вчених щодо професійної діяльності та особистості спеціального педагога?*
- 2. У чому полягає соціальне значення професії «спеціальний педагог»?*
- 3. Які соціальні функції виконує спеціальний педагог у сучасному суспільстві?*
- 4. Обґрунтуйте необхідність вимог до особистості спеціального педагога.*
- 5. Назвіть трудові функції спеціального педагога. Чим вони відрізняються від трудових функцій вчителя закладу загальної середньої освіти?*

Тема 3

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В РІЗНИХ ТИПАХ ЗАКЛАДІВ

План

1. Нормативно-правові засади професійної діяльності спеціального педагога.
2. Характеристика трудових функцій спеціального педагога.
3. Особливості професійної діяльності спеціального педагога в різних типах закладів.
4. Професійні функції асистента вчителя інклюзивного класу/вихователя інклюзивної групи.
5. Здатність до педагогічного та соціального партнерства як компетентність сучасного спеціального педагога.

Література

1. Дятленко Н.М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч-метод. посіб. / за заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
2. Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0665729-13#n11>
3. Миронова С.П., Чопік О.В. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-ге видання, перероб. та доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.
4. Національний класифікатор України (Класифікатора професій ДК 003:2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
5. Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка здобуває дошкільну освіту: Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1982-24#Text>
6. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти: Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0787729-25#Text>

7. Про загальну середню освіту: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>
8. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
9. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
10. Про організацію освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS42170>
11. Професійний стандарт «Вчитель-дефектолог»: проєкт. URL: https://kaf-korped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2026/01/profesiinyi-standart_vchytel-defektoloh_proiekt.pdf
12. Професійний стандарт на групу професій «Вчитель-логопед», «Логопед». URL: https://kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/vchytel-lohopedprof.st1_.pdf
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D1%80#Text>
14. Щодо посадових обов'язків асистента вчителя: лист МОНмолодьспорту. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/32125/

1. Нормативно-правові засади професійної діяльності спеціального педагога

У своїй професійній діяльності спеціальний педагог керується нормативно-правовими документами, які декларують державні гарантії отримання якісної освіти дітьми з особливими освітніми потребами. Розглянемо детальніше основні з них.

1. Конституція України.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

2. Закон України «Про освіту» (з урахуванням змін від 18 грудня 2019 р.).

Стаття 3, п.6. Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти.

Стаття 19. Освіта осіб з особливими освітніми потребами

1. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

2. Держава забезпечує підготовку фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти.

3. Особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку.

4. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють особам з особливими освітніми потребами умови для здобуття освіти нарівні з іншими особами шляхом належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення універсального дизайну та/або розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби та можливості таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку.

5. Навчання, виховання та розвиток осіб з особливими освітніми потребами у закладах дошкільної, позашкільної та загальної середньої освіти здійснюються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку.

6. Зарахування осіб до спеціальних закладів освіти, переведення з одного типу закладу до іншого та відрахування таких осіб здійснюються у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

7. Категорії осіб з особливими освітніми потребами визначаються актами Кабінету Міністрів України з урахуванням міжнародних норм і стандартів.

Стаття 20. Інклюзивне навчання

1. Заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи і класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків така група або клас утворюється в обов'язковому порядку.

2. Заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей.

3. Особам з особливими освітніми потребами надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги.

4. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

5. Будівлі, споруди і приміщення закладів освіти повинні відповідати вимогам доступності згідно з державними будівельними нормами і стандартами [55].

3. Закон України «Про загальну середню освіту»

Стаття 6. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, стану здоров'я, **особливих освітніх потреб**, місця проживання, складних життєвих умов, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

У **статті 9, п. 2.** передбачено такі типи закладів для здобуття загальної середньої освіти дітьми з особливими освітніми потребами:

- ✓ спеціальна школа – заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку;
- ✓ навчально-реабілітаційний центр – заклад загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

У статті 16' йдеться про інклюзивне навчання як форму освіти дітей з особливими освітніми потребами, зокрема зазначено, що:

2. Інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;

3. Відповідно до індивідуальних особливостей освітньої діяльності для кожного учня з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку дитини.

Психолого-педагогічні послуги – комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів супроводження дитини з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

4. Особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі забезпечує асистент вчителя.

Освітні та соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в закладі загальної середньої освіти задовольняються асистентом дитини – соціальним працівником, одним із батьків або особою, уповноваженою ними;

5. Навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами здійснюються за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, з урахуванням потреб дитини, визначених індивідуальною програмою розвитку [53].

4. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами» від 08 серпня 2013 року № 1/9-539:

✓ діти з особливими освітніми потребами можуть здобувати освіту у спеціальних навчальних закладах, навчально-реабілітаційних центрах (НРЦ), за індивідуальною або інклюзивною формою навчання;

✓ організовувати навчально-виховний процес дітей з ООП необхідно у комплексному поєднанні з корекційно-розвитковою роботою відповідно до особливостей психофізичного розвитку дітей;

✓ зміст корекційно-розвиткових занять повинен бути спрямований на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів, і реалізується через спеціально організовані групові та індивідуальні заняття;

✓ інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами організовується відповідно до сучасної нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти;

✓ корекційно-розвиткова робота в умовах інклюзивного навчання проводиться педагогами, психологами з відповідною (спеціальною) освітою.

5. Положення про спеціальну школу від 06 березня 2019 р. № 221 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України № 1026 від 22.08.2025 р.).

У документі визначено головні завдання спеціальної школи, організаційні засади її діяльності, склад та функції психолого-педагогічного консилиуму, особливості проведення корекційно-розвиткової роботи та оцінювання результатів навчання учнів [50].

6. Положення про навчально-реабілітаційний центр від 06 березня 2019 р. №221 (в редакції Постанови Кабміну України від 03.11.2021 р. №1132).

Згідно з «Положенням» діяльність навчально-реабілітаційного центру спрямована на:

1) здобуття дітьми з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку (далі – діти із складними порушеннями), початкової та базової середньої освіти з урахуванням особливостей їх психофізичного розвитку та відповідно до освітньої програми центру;

2) забезпечення системного кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу дітей із складними порушеннями з урахуванням стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку;

3) соціалізацію та інтеграцію дітей із складними порушеннями в суспільство;

4) проведення корекційно-розвиткової роботи;

5) надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини з інвалідністю;

б) надання консультацій батькам або іншим законним представникам, які виховують дітей із складними порушеннями, з метою обов'язкового залучення їх до освітнього процесу [50].

7. Положення про індивідуальну форму здобуття загальної середньої освіти від 03 лютого 2016 р. №184/28314 (у редакції від 05.09.2025 р. №1213).

Стаття 4. Зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти (крім приватних і корпоративних) на індивідуальну форму здобуття освіти, переведення та відрахування їх із таких закладів освіти здійснюється відповідно до «Порядку зарахування осіб з особливими освітніми потребами до спеціальних закладів загальної середньої освіти, їх відрахування, переведення до іншого закладу освіти», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01 серпня 2018 року № 831.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. № 957 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України у 2022, 2025 рр.).

1. Порядок визначає організаційні засади інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами за інституційною (очною (денною) формою здобуття освіти у закладах загальної середньої освіти (далі – заклади освіти).

У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) можливе застосування дистанційно-очної (змішаної) форми здобуття освіти.

7. Для учнів, які потребують підтримки в освітньому процесі, керівник закладу освіти формує команду психолого-педагогічного супроводу та забезпечує її роботу в закладі освіти. До складу команди залучаються фахівці інклюзивно-ресурсного центру, які брали участь у проведенні комплексної оцінки.

13. Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття проводяться фахівцями із числа педагогічних працівників закладу освіти, педагогічними працівниками вчителями-дефектологами (вчителем-логопедом, сурдопедагогом, тифлопедагогом, олігофренопедагогом), які введені до штату закладів освіти відповідно до типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти та/або додатково залученими фахів-

цями, з якими заклад освіти або відповідний орган управління у сфері освіти укладають цивільно-правові договори.

17. Організацію інклюзивного навчання учнів забезпечує асистент вчителя, посадові обов'язки якого визначаються його посадовою інструкцією, що затверджується керівником закладу освіти відповідно до вимог законодавства.

У документі визначено функції спеціального педагога (вчителя-дефектолога) в цих закладах, зокрема: участь у роботі команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, проведення корекційно-розвиткових занять, участь у розробці індивідуальної програми розвитку.

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти» від 10 квітня 2019 р. №530 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів у 2021, 2022, 2025 рр.).

1. Порядок визначає організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах дошкільної освіти.

Дія цього Порядку щодо закладів дошкільної освіти поширюється також на дошкільні підрозділи інших юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, які провадять освітню діяльність у сфері дошкільної освіти.

5. Здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до державного стандарту дошкільної освіти за допомогою методів, засобів та у способах і формах, які є для них найбільш зручними та ефективними.

Індивідуальна програма розвитку розробляється командою психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, склад якої затверджується наказом керівника закладу дошкільної освіти.

Освітній процес для дітей з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти організовується з урахуванням висновку, категорії (типу) особливих освітніх потреб, ступеня їх прояву, рівня підтримки, визначеного згідно з додатком 2 Порядку, та індивідуальної програми розвитку.

6. Надання психолого-педагогічних послуг та корекційно-розвиткових послуг (допомоги) дітям з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до індивідуальної програми розвитку з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру.

Психолого-педагогічні послуги – комплекс заходів з організації освітнього процесу та розвитку дитини з особливими освітніми потребами, що

надаються педагогічними працівниками закладу дошкільної освіти та/або додатково залученими фахівцями.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) надаються у формі індивідуальних або групових занять, які проводяться фахівцями із числа педагогічних працівників закладу дошкільної освіти, зокрема вчителями-дефектологами (вчителями-логопедами, вчителями-реабілітологами), посади яких введено до штатного розпису закладу дошкільної освіти, та/або додатково залученими фахівцями.

7. У разі утворення інклюзивної групи до штатного розпису закладу дошкільної освіти вводиться посада асистента вихователя, посадові обов'язки якого визначаються його посадовою інструкцією, що затверджується керівником закладу дошкільної освіти відповідно до вимог законодавства.

10. Лист МОН України «Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами» № 1/6435-22 від 15.06.2022.

У листі зазначається, що з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття освіти в умовах воєнного стану Кабінетом Міністрів України було внесено низку змін до нормативно-правових актів, які регулюють організацію освітнього процесу для таких дітей. Інформується, що організація навчання дітей з особливими освітніми потребами має здійснюватися з урахуванням зазначених змін.

Зокрема, зміни стосуються:

- діяльності ІРЦ;
- організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної та загальної середньої освіти
- зарахування учнів до спеціальних закладів освіти.

11. Наказ МОН України «Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти» від 29.05.2025 р. за №787.

Положення визначає основні принципи, завдання та функції, а також порядок організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти.

Висвітлено принципи діяльності і завдання команди психолого-педагогічного супроводу; вказано основні функції членів команди супроводу та основні функції команди загалом; подано порядок розроблення командою супроводу індивідуальної програми розвитку; описано організацію роботи команди супроводу.

Наведемо пункти, які описують функції членів команди супроводу, які одержують спеціальність Спеціальна освіта.

3. Асистент вчителя:

- здійснює спостереження за учнем з метою вивчення його індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів, потреб та можливостей;
- за результатами спостереження за учнем з особливими освітніми потребами інформує членів Команди супроводу щодо його індивідуальних особливостей, інтересів, потреб та можливостей;
- спільно з вчителями бере участь в організації освітнього процесу учня з особливими освітніми потребами;
- надає допомогу учням з особливими освітніми потребами в організації робочого місця, у виконанні завдань, у концентрації уваги, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю учня з особливими освітніми потребами;
- надає допомогу вчителю в організації освітнього процесу;
- спільно з вчителем бере участь у плануванні освітнього процесу;
- сприяє соціалізації учня з особливими освітніми потребами та включенню його до учнівського колективу;
- забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу для учня з особливими освітніми потребами шляхом адаптації освітнього середовища, адаптації та / або модифікації навчальних матеріалів та підготовки індивідуальних завдань відповідно до індивідуальних особливостей розвитку учня з особливими освітніми потребами, його потреб та можливостей;
- бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку;
- бере участь у підготовці індивідуального навчального плану;
- спільно з вчителем оцінює рівень досягнення поставлених цілей навчання, передбачених індивідуальною програмою розвитку, динаміку розвитку учня з особливими освітніми потребами;
- надає інформацію батькам учня з особливими освітніми потребами щодо здобуття ним загальної середньої освіти.

6. Вчителі спеціальної освіти (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог, вчитель-реабілітолог) (штатні працівники закладу загальної середньої освіти або працівники, залучені для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг):

- здійснюють спостереження за учнем з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу та оцінку його розвитку з метою визначення потреби в наданні підтримки першого рівня або надання інших

рекомендацій (за наявності відповідної письмової заяви батьків учня) (завдання стосується лише штатних працівників закладу загальної середньої освіти);

- надають інформацію членам Команди супроводу про особливості психофізичного розвитку учня з особливими освітніми потребами, його освітні потреби;

- беруть участь у розробленні та реалізації індивідуальної програми розвитку;

- проводять (надають) психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття (послуги) з учнем з особливими освітніми потребами, відповідно до індивідуальної програми розвитку;

- здійснюють моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку учня з особливими освітніми потребами згідно з індивідуальною програмою розвитку;

- надають рекомендації педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей в процесі навчання, технологій для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в індивідуальній програмі розвитку, та застосування адаптацій / модифікацій навчального матеріалу (завдання стосується лише штатних працівників закладу загальної середньої освіти);

- консультують батьків учня з особливими освітніми потребами щодо організації його навчання.

7. Фахівець (консультант) інклюзивно-ресурсного центру:

- надає інформацію членам Команди супроводу про особливості психофізичного розвитку учня з особливими освітніми потребами, його сильні сторони, можливості та потреби;

- надає рекомендації щодо розроблення, виконання, коригування індивідуальної програми розвитку;

- надає консультації педагогічним працівникам щодо адаптації / модифікації навчального матеріалу;

- надає рекомендації щодо проведення (надання) психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових занять (послуг), методів роботи з учнем з особливими освітніми потребами;

- здійснює системний кваліфікований супровід учня з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу;

- надає рекомендації щодо організації освітнього середовища для учня з особливими освітніми потребами з урахуванням принципів універсального дизайну та розумного пристосування;

– надає консультативну допомогу батькам учня з особливими освітніми потребами щодо його навчання, розвитку та виховання [47].

12. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» від 01 червня 2013 року.

У документі представлено кваліфікаційну характеристику посади «вчитель-дефектолог», яка містить вимоги до освіти, знань та умінь, кваліфікаційні рівні педагогічних працівників, які обіймають вищезазначену посаду (див. *додаток А*).

13. Постанова Кабінету міністрів України «Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12 липня 2017 р. № 543 (із змінами Постанови Кабміну України від 29 квітня 2022 р. №493).

1. Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти та інших закладах освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу.

43. Діяльність інклюзивно-ресурсних центрів забезпечують педагогічні працівники – керівник (директор), завідувач філії (за наявності філії), фахівці (консультанти) інклюзивно-ресурсного центру (практичні психологи, вчителі-реабілітологи, вчителі-логопеди, інші вчителі-дефектологи).

44. На посади педагогічних працівників інклюзивно-ресурсного центру призначаються особи, які є громадянами України, вільно володіють державною мовою, мають вищу педагогічну (психологічну) освіту ступеня магістра (спеціаліста) за спеціальностями “Спеціальна освіта” (для осіб, які здобували вищу освіту до набрання чинності постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” (Офіційний вісник України, 2015 р., № 38, ст. 1147), за спеціальностями “Дефектологія”, “Корекційна освіта” (за нозологіями) або “Психологія” (“Практична психологія”), стаж педагогічної та/або науково-педагогічної роботи або роботи за фахом не менш як два роки, у порядку, встановленому трудовим законодавством.

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» від 14 квітня 2021 р. № 366 (в редакції від 25.03.2025 р. №294-р).

Метою цієї Стратегії є створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики [37].

2. Характеристика трудових функцій спеціального педагога

Професійні функції спеціального педагога передбачені низкою нормативних документів (розглянули в питанні 1) та уточнюються в посадових обов'язках відповідно до посади та закладу.

Трудові функції фахівців передбачені відповідними Професійними стандартами. Щодо спеціальних педагогів наразі затверджено і введено в дію лише Професійний стандарт на групу професій «Вчитель-логопед», «Логопед». Професійний стандарт «Вчитель-дефектолог» підготовлено і його проєкт знаходиться на стадії публічного обговорення та введення в дію. Водночас вирішується питання щодо заміни терміну «вчитель-дефектолог» термін «спеціальний педагог» на рівні професійного стандарту та введення в Класифікатор професій.

Трудові функції вчителя-логопеда, логопеда (згідно з Професійним стандартом)

- **А.** Організація процесу надання логопедичних послуг особам з ПМР.
- **Б.** Організація терапевтичних послуг щодо подолання ПММ; порушень голосу, комунікації у осіб різного віку.
- **В.** Вивчення й оцінювання комунікації та стану мовленнєвого розвитку, причин їх порушень (соціальних, фізіологічних, психологічних) у дітей, підлітків і дорослих.
- **Г.** Консультування осіб з ПМР, фахівців команди супроводу, представників осіб.
- **Д.** Визначення і реалізація цілей, стратегій та змісту процесу подолання ПМР.

- **Е.** Визначення і реалізація цілей, стратегій та змісту терапії мови, мовлення, голосу, комунікації у осіб різного віку.
- **Ж.** Визначення і реалізація цілей, стратегій та змісту підтримки усіх аспектів комунікації в осіб з обмеженнями повсякденного функціонування або ризиком їх виникнення.
- **И.** Взаємодія з фахівцями команди психолого-педагогічного супроводу, представниками осіб.
- **К.** Взаємодіяти з пацієнтом, представниками осіб, фахівцями команди реабілітаційного супроводу.
- **Л.** Поширення знань про особливості розвитку мовлення; причини, передумови виникнення та прояви.
- **М.** Набуття нових або удосконалення раніше набутих компетентностей у межах професійної діяльності та галузі знань.
- **Н.** Використання ІКТ у професійній діяльності [57].

***Трудові функції спеціального педагога (вчителя-дефектолога)
та відповідні їм компетентності
(згідно з проєктом Професійного стандарту)***

Трудова функція	Компетентність	Зміст компетентності
1	2	3
А. Організація та проведення корекційно спрямованого освітнього процесу	А1. Конструктивно-проектувальна	А1.1. Здатність до проектування змісту всіх видів професійної діяльності.
	А2. Прогностична	А2.1. Здатність до участі в прогнозуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти з ППФР. А2.2. Здатність до планування освітнього процесу та корекційно-розвиткової роботи зі здобувачами освіти з ППФР. А2.3. Здатність до прогнозування результатів освітнього процесу, корекції розвитку здобувачів освіти з ППФР.
	А3. Організаційна	А3.1. Здатність до організації процесу навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти з ППФР. А3.2. Здатність до організації діяльності колективу дітей і кожного окремого здобувача освіти з ППФР. А3.3. Здатність до організації власної професійної діяльності. А3.4. Здатність до залучення батьків до участі в корекційно спрямованому освітньому процесі.

1	2	3
А. Організація та провадження корекційно спрямованого освітнього процесу	А4. Аналітико-оцінювальна	А4.1. Здатність до аналізу освітнього та корекційно-розвиткового процесу, виявлення позитивних сторін і недоліків. А4.2 Здатність до аналізу результатів навчання здобувачів освіти з ППФР, порівняння їх з окресленою метою та завданнями. А4.3. Здатність до оцінювання результатів навчання здобувачів освіти з ППФР з урахуванням їхніх психофізичних порушень та можливостей. А4.4. Здатність до аналізу власної професійної діяльності і поведінки, співвіднесення своєї роботи з сучасними педагогічними практиками.
Б. Навчання здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку	Б1. Мовна	Б1.1. Здатність до забезпечення здобувачам освіти з ППФР навчання державною мовою з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку. Б.1.2. Здатність до забезпечення здобувачам освіти з ППФР навчання з урахуванням особливостей мовного середовища в закладі освіти мовою відповідного корінного народу або національної меншини України. Б.1.3. Здатність до корекції та розвитку мовлення здобувачів освіти з ППФР з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку.
	Б2. Комунікативно-стимулююча	Б2.1. Здатність до відбору та використання оптимальних засобів спілкування з урахуванням особливостей психофізичного розвитку здобувачів освіти з ППФР. Б2.2. Здатність до використання, доцільних прийомів і засобів комунікації із здобувачами освіти з ППФР. Б.2.3. Здатність до стимулювання навчальної діяльності здобувачів освіти з ППФР, мотивування їх до досягнення результатів на основі позитивного ставлення до освітнього процесу. Б.2.4. Здатність до використання невербальних засобів спілкування для ефективної комунікативної взаємодії зі здобувачами освіти з ППФР.
	Б3. Методична	Б3.1. Здатність до адаптації та модифікації змісту освіти згідно з потребами і можливостями здобувачів освіти з ППФР. Б3.2. Здатність до формування, корекції й розвитку в здобувачів освіти з ППФР ключових компетентностей і наскрізних вмінь, визначених державними стандартами освіти, з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку та рівня підтримки.

1	2	3
Б. Навчання здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку	Б3. Методична	Б3.3. Здатність до відбору та використання методик і технологій навчання та виховання здобувачів освіти з ППФР з урахуванням особливостей їхнього психофізичного розвитку та можливостей. Б3.4. Здатність до реалізації корекційно-розвиткових цілей під час навчання здобувачів освіти з ППФР предметів. Б3.5. Здатність до здійснення методичного супроводу процесу навчання, виховання й розвитку здобувачів освіти з ППФР в умовах інклюзивного освітнього середовища.
	Б4. Інформаційно-цифрова	Б4.1. Здатність до орієнтування в інформаційному просторі, здійснення пошуку, аналізу та доцільної адаптації інформації для подальшого її використання у навчанні, вихованні та корекційно-розвитковій роботі з здобувачами освіти з ППФР. Б4.2. Здатність до ефективного використання наявних електронних (цифрових) ресурсів з урахуванням специфіки навчання здобувачів освіти з ППФР, їхніх когнітивних і сенсорних особливостей. Б4.3. Здатність до використання/створення цифрових технологій у навчанні здобувачів освіти з ППФР та корекційно-розвитковій роботі з ними.
В. Корекційно-розвиткова робота	В1. Компетентність з оцінки розвитку здобувача освіти з порушеннями психофізичного розвитку	В1.1. Здатність до здійснення психологічної педагогічної оцінки розвитку здобувачів освіти з ППФР на засадах індивідуального та диференційованого підходу. В1.2. Здатність до використання методик психологічної оцінки розвитку здобувачів освіти з урахуванням когнітивних, сенсорних, рухових та мовленнєвих порушень здобувачів освіти з ППФР, їхнього віку, навчальних труднощів, особливостей емоційно-вольової сфери. В1.3. Здатність до визначення рівня підтримки здобувачів освіти з ППФР в освітньому процесі. В1.4. Здатність до постійного моніторингу динаміки розвитку здобувачів освіти з ППФР в різних видах їхньої діяльності, результатів навчання і корекційно-розвиткової роботи.
	В2. Корекційна	В2.1. Здатність до реалізації корекційно-розвиткового складника в освітньому процесі здобувачів освіти з ППФР. В2.2. Здатність до проведення корекційно-розвиткових занять відповідно до особливостей психофізичного розвитку здобувачів освіти з ППФР, їхніх потреб та можливостей.

1	2	3
Г. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу та зовнішніми суб'єктами	Г1. Психологічна	Г1.1. Здатність до формування неупередженого ставлення учасників освітнього процесу та зовнішніх суб'єктів до здобувачів освіти з ППФР. Г1.2. Здатність до визначення і врахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти з ППФР, їхнього психоемоційного стану. Г1.3. Здатність до розвитку позитивної самооцінки здобувачів освіти з ППФР, формування у них мотивації до навчання.
	Г2. Емоційна	Г2.1. Здатність до етичної та конструктивної взаємодії з учасниками освітнього процесу. Г2.2. Здатність до володіння навичками емоційного інтелекту та застосовування їх у різних сферах професійної діяльності.
	Г3. Педагогічне і соціальне партнерство	Г3.1. Здатність до партнерської, суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі здобувачами освіти з ППФР в освітньому процесі. Г3.2. Здатність до співпраці з батьками здобувачів освіти з ППФР, залучення їх до активної участі в освітньому процесі та корекційно-розвитковій роботі. Г3.3. Здатність до командної взаємодії з фахівцями для забезпечення комплексного психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з ППФР. Г3.4. Здатність до соціального партнерства з представниками позашкільних закладів, громадських організацій, інших установ з метою соціальної інтеграції здобувачів освіти з ППФР.
Д. Участь в організації безбар'єрного, інклюзивного здоров'я-зберігаючого освітнього середовища	Д1. Інклюзивна	Д1.1. Здатність до створення безбар'єрного інклюзивного освітнього середовища в різних типах закладів освіти. Д1.2. Здатність до підтримки позитивної міжособистісної взаємодії у закладі освіти, де навчаються здобувачі освіти з ППФР. Д1.3. Здатність до протидії булінгу, руйнування стереотипів щодо негативного сприймання здобувачів освіти з ППФР як у закладі освіти, так і в інформаційному суспільному просторі.
	Д2. Здоров'я-збережувальна	Д2.1. Здатність до формування в здобувачів освіти з ППФР культури здорового й безпечного способу життя. Д2.2. Здатність до підтримки особистого фізичного та психоемоційного здоров'я під час професійної діяльності. Д2.3. Здатність до надання домедичної допомоги здобувачам освіти з ППФР в умовах освітнього процесу.
Е. Професійний розвиток	Е1. Дослідницько-творча	Е.1. Здатність до здійснення безперервного професійного розвитку, співпраці та взаємодії з колегами. Е.2. Здатність до дослідницько-творчої діяльності. Е.3. Здатність до формування та розвитку індивідуального педагогічного стилю.

3. Особливості професійної діяльності спеціального педагога в різних типах закладів

Як зазначалося, професійні функції спеціального педагога визначені нормативними документами та уточнюються в посадових обов'язках відповідно до посади та закладу.

Фахівці спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) спеціалізації А6.02 Корекційна психопедагогіка можуть працювати в різних типах закладів (спеціальних закладах дошкільної та загальної середньої освіти, закладах дошкільної та загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням, інклюзивно-ресурсних центрах та ін.) на різних посадах.

Відповідно до чинної редакції Національного класифікатора України (Класифікатора професій ДК 003:2010) вони можуть обіймати посади:

- вчитель-дефектолог;
- вчитель спеціальної освіти;
- вихователь;
- асистент вчителя-дефектолога;
- асистент вчителя;
- асистент вихователя закладу дошкільної освіти;
- асистент вчителя спеціальної освіти [38].

Залежно від типу закладу посади можуть відрізнятися.

Зокрема:

✓ в **спеціальних закладах дошкільної та загальної середньої освіти** фахівці спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) спеціалізації А6.02 Корекційна психопедагогіка можуть працювати на посадах вчителя спеціальної освіти, вчителя-дефектолога, вихователя групи подовженого дня спеціального закладу загальної середньої освіти, вихователя спеціального закладу дошкільної освіти, асистента вчителя-дефектолога, асистента вчителя спеціальної освіти;

✓ в **закладах дошкільної та загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням** – на посадах вчителя спеціальної освіти, асистента вчителя інклюзивного класу, асистента вихователя інклюзивної групи, асистента вчителя спеціальної освіти, асистента вчителя/вихователя групи подовженого дня;

✓ в **інклюзивно-ресурсних центрах** – на посаді директора або фахівця (консультанта) (вчителя-дефектолога).

Зміст та специфіка професійної діяльності за кожною посадою визначається посадовими інструкціями.

Зауважимо, що зміст професійної діяльності спеціального педагога у спеціальних закладах освіти та закладах освіти з інклюзивним навчанням дещо відрізняється. Насамперед йдеться про реалізацію трудових функцій **«Організація та провадження корекційно спрямованого освітнього процесу»** та **«Навчання здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку»**. Зазначені функції є обов'язковими для спеціальних закладів освіти, де на спеціального педагога (вчителя спеціальної освіти) покладається відповідальність за:

- планування, прогнозування та організацію освітнього процесу;
- навчання здобувачів освіти з ООП, зумовленими порушеннями психофізичного розвитку (ППФР) предметам та предметним циклам з різних освітніх галузей, тобто проведення уроків або занять в ЗДО;
- оцінювання та моніторинг навчальних досягнень здобувачів освіти.

В той же час спеціальний педагог, який працює в закладах дошкільної або загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням на посаді вчителя спеціальної освіти, уроки/заняття не проводить: його основною функцією є **корекційно-розвиткова робота**. Те саме стосується й фахівця (консультанта) (вчителя-дефектолога) інклюзивно-ресурсного центру.

Окремо варто відзначити вчителів спеціальної освіти, які працюють в спеціальних класах закладів загальної середньої освіти. В цьому випадку вони, як і в спеціальних закладах освіти, реалізують трудові функції **«Організація та провадження корекційно спрямованого освітнього процесу»** та **«Навчання здобувачів освіти з порушеннями психофізичного розвитку»**, оскільки в таких класах проводять уроки та забезпечують корекційну спрямованість освітнього процесу саме спеціальні педагоги.

Трудові функції «Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу та зовнішніми суб'єктами», «Участь в організації безбар'єрного, інклюзивного здоров'язберігаючого освітнього середовища» та «Професійний розвиток» є обов'язковими для всіх фахівців, незалежно від місця роботи та займаної посади.

4. Професійні функції асистента вчителя інклюзивного класу/вихователя інклюзивної групи

Посада асистент вчителя/асистент вихователя інклюзивного навчання передбачена українським законодавством, включена в Класифікатор професій та передбачена Типовими штатними нормативами закладів освіти.

Відповідно до Листа МОНмолодьспорту України від 25.09.2012 р. асистент вчителя забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами:

- разом з учителем класу виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення,
- допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності;
- у складі групи фахівців приймає участь у розробленні та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини;
- адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими потребами.

У цьому ж листі визначено професійні функції асистента вчителя, до яких належать: **організаційна, навчально-розвивальна, діагностична, прогностична, консультативна** (див. табл. 3).

Таблиця 3

Професійні функції асистента вчителя інклюзивного класу

Професійна функція	Зміст роботи
1	2
Організаційна	• допомога в організації освітнього процесу в класі з інклюзивним навчанням; • надання допомоги учням з ООП в організації робочого місця; • проведення спостереження за дитиною з ООП з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; • допомога учням з ООП в концентрації уваги, сприяння формуванню саморегуляції та самоконтролю; • участь у роботі команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; • співпраця з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами; • участь у розробці індивідуальної програми розвитку; • забезпечення разом з іншими працівниками безпечних умов освітнього процесу та праці; • постійне підвищення свого професійного рівня, педагогічної майстерності, загальної культури; • ведення встановленої педагогічної документації.

1	2
Навчально-розвивальна	• надання освітніх послуг, спрямованих на задоволення освітніх потреб здобувачів освіти у тісній співпраці з учителем/вихователем класу/групи; • здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, сприяння їхньому професійному самовизначенню та соціальній адаптації; • сприяння розвитку дітей з особливими освітніми потребами, покращенню їхнього психоемоційного стану; • стимулювання розвитку соціальної активності дітей, сприяння виявленню та розкриттю їхніх здібностей, талантів, обдарувань шляхом участі дітей з ООП в науковій, технічній, художній творчості.
Діагностична	• вивчення особливостей діяльності і розвитку дітей з ООП, оцінка навчальних досягнень учня; • оцінка виконання індивідуальної програми розвитку, вивчення та аналіз динаміку розвитку учня.
Прогностична	• на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини участь у розробленні індивідуальної програми розвитку.
Консультативна	• надання консультативної допомоги батькам; • інформування членів команди психолого-педагогічного супроводу та батьків про досягнення учня.

Подібними є професійні функції асистента вихователя інклюзивної групи закладу дошкільної освіти.

Згідно з чинними нормативними документами («Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти», «Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка здобуває дошкільну освіту») асистент вчителя/вихователя є постійним учасником команди психолого-педагогічного супроводу та виконує такі функції:

• **в закладі загальної середньої освіти:**

- здійснює спостереження за учнем з метою вивчення його індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів, потреб та можливостей, інформує членів Команди супроводу про результати спостереження;
- спільно з вчителями бере участь в організації та плануванні освітнього процесу, в тому числі учнів з ООП;

- надає допомогу учням з ООП в організації робочого місця, у виконанні завдань, у концентрації уваги, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю учня з ООП;
- сприяє соціалізації учня з ООП та включенню його до учнівського колективу;
- забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу для учня з ООП шляхом адаптації освітнього середовища, адаптації та/або модифікації навчальних матеріалів та підготовки індивідуальних завдань;
- бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку (ІПР), індивідуальної навчальної програми та індивідуального навчального плану (за потреби);
- надає інформацію батькам учня з ООП щодо здобуття ним загальної середньої освіти;

• **в закладі дошкільної освіти:**

- взаємодіє з вихователем під час освітнього процесу;
- забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу для дитини з ООП шляхом адаптації освітнього середовища, адаптації або модифікації навчальних матеріалів та ін.;
- бере участь в організації освітнього процесу дитини з ООП;
- забезпечує комфортне сприймання освітнього матеріалу всіма вихованцями групи, зокрема дитиною з ООП;
- здійснює спостереження за дитиною з ООП з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів, можливостей та потреб;
- бере участь у розробленні індивідуальної програми розвитку;
- забезпечує включення дітей з ООП до дитячого колективу;
- надає допомогу дитині з ООП у виконанні завдань та залучає її до різних видів освітньої діяльності;
- надає допомогу всім вихованцям групи для забезпечення якісного здобуття ними дошкільної освіти та створення комфортного психологічного клімату в дитячому колективі;
- здійснює оцінку спільно з вихователем рівня досягнення поставлених цілей, передбачених індивідуальною програмою розвитку;
- інформує членів Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною з ООП щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;
- надає інформацію батькам дитини з ООП щодо здобуття нею дошкільної освіти.

З 2025 р. для забезпечення особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу для дітей з тяжкими порушеннями та дітей, які мають порушення інтелектуального розвитку, в закладах загальної середньої освіти введено посаду **асистента вихователя інклюзивної (спеціальної) групи подовженого дня**. Зазначимо, що інклюзивні та/або спеціальні групи подовженого дня у закладах загальної середньої освіти утворюються для осіб з ООП, які навчаються в інклюзивних або спеціальних класах на підставі письмового звернення їх батьків; відмова у створенні інклюзивної та/або спеціальної групи подовженого дня є неправомірною. Посада асистента вихователя інклюзивної та/або спеціальної групи подовженого дня належить до посад педагогічних працівників; тривалість робочого часу асистента вихователя у ЗЗСО – 40 годин на тиждень (до внесення відповідних змін до законодавства України).

Досвід реалізації інклюзивного навчання свідчить, що досить часто на асистента вчителя/вихователя покладаються функції асистента дитини з ООП, що є вкрай неправильним і перешкоджає повноцінному виконанню ним його професійних обов'язків. У зв'язку з цим слід чітко розмежовувати межі професійних функцій зазначених фахівців (див. *табл. 4*).

Таблиця 4

**Відмінність функцій асистента вчителя/вихователя
та асистента дитини**

Асистент вчителя/вихователя	Асистент дитини
Педагогічний працівник	Соціальний працівник, один із батьків дитини або уповноважена ними особа
<i>Працевлаштування:</i> офіційне оформлення на посаду за трудовим договором	<i>Працевлаштування:</i> наймається батьками або уповноваженою особою через соціального працівника, не є працівником закладу освіти
Безпосередньо бере участь в освітньому процесі, є постійним членом команди психолого-педагогічного супроводу	Учасник освітнього процесу лише за умови допуску (ЗУ «Про повну загальну середню освіту», ст. 26, п. 7); може бути залученим (за потреби) членом команди психолого-педагогічного супроводу
<i>Основна роль:</i> допомога вчителю/вихователю в організації освітнього процесу для ВСІХ дітей; допомога вчителю/вихователю в адаптації/модифікації навчальних матеріалів для дітей з ООП; індивідуальна підтримка здобувачів освіти під час уроків/занять	<i>Основна роль:</i> забезпечує соціальний супровід та соціально-побутові потреби здобувачів освіти з ООП

5. Здатність до педагогічного та соціального партнерства як компетентність сучасного спеціального педагога

Освіта дітей з особливими освітніми потребами ґрунтується на міждисциплінарній взаємодії фахівців і батьків дитини та забезпечується командою психолого-педагогічного супроводу, ефективність роботи якої залежить від таких чинників:

- розуміння членами команди спільної мети і підходів;
- рівноправності у їх реалізації;
- розподіленого лідерства, проте спільної відповідальності за результати;
- здатності членів команди взаємодіяти на засадах партнерства.

На значущості партнерської взаємодії акцентовано й у Концепції НУШ, яка визначає педагогіку партнерства як ключовий принцип реформування сучасної освіти.

Педагогіка партнерства, започаткована в Україні ще В. Сухомлинським, ґрунтується на співпраці вчителів і батьків; НУШ передбачає триаду – вчитель, учень, батьки. Проте в спеціальній та інклюзивній освіті коло взаємодії є значно ширшим, адже в команді психолого-педагогічного супроводу є ще й спеціальні педагоги, логопед, асистенти вчителів, психолог, соціальний педагог, медичні працівники; до співпраці залучаються фахівці інклюзивно-ресурсного центру), представники позашкільних та громадських організацій. Тобто саме партнерство є міждисциплінарним і виходить за межі лише одного закладу. З огляду на зазначене, обов'язковим є володіння спеціальним педагогом компетентністю **«здатність до педагогічного та соціального партнерства»**, яка передбачає вміння взаємодіяти на засадах партнерства з усіма учасниками освітнього процесу та зовнішніми суб'єктами.

З огляду на міждисциплінарний та мультисуб'єктний характер взаємодії фахівців команди психолого-педагогічного супроводу, партнерська взаємодія спеціального педагога з учасниками освітнього процесу виходить за межі загальноприйнятого трикутника «вчитель – учень – батьки» і відбувається на таких рівнях:

✓ «спеціальний педагог – здобувачі освіти з ООП, зумовленими порушеннями психофізичного розвитку (ППФР)» – спілкування зі здобувачами освіти з ООП, зумовленими ППФР, на «суб'єкт-суб'єктному рівні»,

розуміння індивідуальності кожної дитини, усвідомлення її актуальних можливостей і потенціалу;

✓ «спеціальний педагог – батьки дітей з ООП, зумовленими ППФР» – залучення батьків до активної співпраці з закладом освіти, участі в навчанні, вихованні та корекційно-розвитковій роботі;

✓ «спеціальний педагог – члени команди психолого-педагогічного супроводу» – професійна співпраця у межах педагогічного колективу закладу освіти, яка ґрунтується на взаємній повазі, рівності, усвідомленні меж професійної компетентності кожного задля забезпечення ефективності психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП, зумовленими ППФР;

✓ «спеціальний педагог – позашкільні організації та установи» – співпраця з установами, що надають додаткові освітні або соціальні послуги дітям з ООП, зумовленими ППФР, яка покликана підвищити якість їхньої освіти та створити сприятливу соціальну ситуацію розвитку з метою покращення процесів соціалізації;

✓ «спеціальний педагог – громадські організації» – співпраця, спрямована на поширення інформації про осіб з ООП, зумовленими ППФР, їхні потреби, проблеми та знаходження спільних шляхів їх вирішення [7].

Сформованість у спеціального педагога компетентності «здатність до педагогічного і соціального партнерства» передбачає володіння ним знаннями, уміннями та особистісними якостями (див. *таблицю 5*).

Отже, здатність спеціального педагога до педагогічного та соціального партнерства є значущою компетентністю, яка відображає сучасні тенденції в освіті дітей з ООП, зумовленими ППФР. Її формування розпочинається на етапі підготовки майбутніх спеціальних педагогів в закладі вищої освіти та є вагомим напрямом професійного розвитку фахівців-практиків.

Характеристика компетентності спеціального педагога «здатність до педагогічного і соціального партнерства»

Сфера взаємодії	Знання	Уміння	Особистісні якості
1	2	3	4
«Спеціальний педагог – дитина з ООП, зумовленими ППФР»	– сутність та принципи педагогіки партнерства; – бар'єри, що ускладнюють формування партнерської, суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогом і здобувачами освіти з ООП, зумовленими ППФР; – методи і прийоми формування або оптимізації партнерської, суб'єкт-суб'єктної взаємодії з здобувачами освіти з ООП, зумовленими ППФР; – зміст та методи роботи з формування стосунків у дитячому колективі	– комунікувати зі здобувачами освіти з ООП, зумовленими ППФР, на засадах дитиноцентризму, партнерської, суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі та поза ним з урахуванням їхніх психофізичних особливостей; – застосовувати методи роботи з формування дитячого колективу здобувачів освіти з ООП, зумовленими ППФР; вміння коригувати стосунки в дитячому колективі	– комунікабельність; – психологічна гнучкість; – емоційний інтелект; – креативність; – толерантність;
«Спеціальний педагог – батьки дітей з ООП, зумовленими ППФР»	– особливості сімей, які виховують дітей з ППФР, їхні труднощі та потреби; – методи психолого-педагогічного вивчення сімей, які виховують дітей з ППФР; – форми і методи конструктивної взаємодії з батьками, залучення їх до активної участі в освітньому процесі та корекційно-розвитковій роботі	– враховувати особливості сімей, які виховують дітей з ППФР, у процесі взаємодії та співпраці з батьками; – залучати батьків до активної участі в освітньому процесі та корекційно-розвитковій роботі; – навчати батьків прийомам корекційно-розвиткового впливу на дитину; – консультувати батьків з питань навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти з ООП, зумовленими ППФР	– емпатія; – відповідальність; – прагнення до професійного саморозвитку та ін.

1	2	3	4
«Спеціальний педагог – члени команди психолого-педагогічного супроводу»	– нормативно-правові засади, мета, завдання та зміст психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП, зумовленими ППФР, в різних типах закладів і формах навчання; – функції та форми взаємодії фахівців команди психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з ООП, зумовленими ППФР	– співпрацювати з членами команди психолого-педагогічного супроводу на засадах педагогічного і соціального партнерства, розподіленого лідерства та в межах власної професійної компетентності; – консультувати фахівців з питань психолого-педагогічного супроводу, навчання, виховання і розвитку здобувачів освіти з ООП, зумовленими ППФР	
«Спеціальний педагог – позашкільні організації та установи, громадські організації»	– значущість та роль позашкільних закладів, громадських організацій та інших установ у соціальній інтеграції дітей з ППФР; – зміст і форми співпраці з представниками позашкільних закладів, громадських організацій, інших установ, до яких залучені здобувачі освіти з ППФР	– дотримуватися принципів соціального партнерства, застосовувати різні форми і методи співпраці з позашкільними закладами, громадськими організаціями, іншими установами; – залучати здобувачів освіти з ООП, зумовленими ППФР, до заходів та ініціатив, які реалізуються позашкільними закладами, громадськими організаціями, іншими установами	

Контрольні запитання

1. У яких законодавчих актах висвітлюється правова основа професійної діяльності спеціального педагога?
2. Чому на разі вживається термін «спеціальний педагог» замість терміну «вчитель-дефектолог»? Яким документом це обґрунтовується?
3. Зробіть аналіз проєкту Професійного стандарту «Вчитель-дефектолог» та охарактеризуйте здатності до трудових функцій і компетентностей професійної діяльності спеціального педагога.

4. *Порівняйте особливості професійної діяльності спеціального педагога в різних типах закладів.*
5. *Охарактеризуйте особливості професійної діяльності асистента вчителя інклюзивного класу.*
6. *Охарактеризуйте особливості професійної діяльності асистента вихователя інклюзивної групи закладу дошкільної освіти.*
7. *Порівняйте діяльність асистента вчителя/вихователя та асистента дитини.*
8. *У чому полягає значущість компетентності «здатність до педагогічного та соціального партнерства» для професійної діяльності сучасного спеціального педагога?*
9. *Якими знаннями, уміннями та особистісними якостями має володіти спеціальний педагог для забезпечення партнерської взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу?*

Тема 4 ОСОБИСТІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

План

1. Вимоги до особистості спеціального педагога.
2. Культура професійного спілкування спеціального педагога.
3. Соціальні навички (soft skills) як складова професійної компетентності спеціального педагога.

Література

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Буйняк М.Г., Михальська С.А. Культура спілкування як складова професійної компетентності майбутніх корекційних педагогів. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, №3. С. 7–13.
3. Дмітрієва О.І., Докучина Т.О. Розвиток комунікативної компетентності корекційних педагогів засобами тренінгу командної взаємодії. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць: вип.11 /за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018. С. 101–110.
4. Концепція Нової української школи. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
5. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Формування соціальних навичок у процесі підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2020. Вип. 39. С. 74–80.
6. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
7. Пінчук Ю.В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога: навч.-метод. посіб. Київ: КНТ, 2015. 160 с.
8. Савінова Н.В., Берегова М.І. Культура мовлення як складова деонтологічної культури корекційного педагога у системі інклюзивної освіти. *Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки)* / за ред. О.В. Гаврилова, В.М. Синьова. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. Вип. 5. С. 292–302.

1. Вимоги до особистості спеціального педагога

Вимоги до особистості спеціального педагога визначає передусім суспільний запит та чинна юридична база МОН України щодо такого фахівця. У Концепції НУШ зазначено, що нова школа потребує творчого та відповідального вчителя, який може виражати власну фахову думку, демонструвати доброзичливість, взаємоповагу. Ключовим виховним елементом НУШ називає приклад вчителя.

Спеціальний педагог має володіти певними особистісними рисами у педагогічній діяльності. Базовими для педагогічної професії є любов до дітей з особливими освітніми потребами та самовідданість.

Справжнього фахівця відрізняє постійна готовність до роботи з дітьми, потреба у спілкуванні з ними, передачі їм певного досвіду; готовність до творчого пошуку і постійного удосконалення свого професійного рівня.

Спеціальний педагог має бути щиро захопленим своєю професією, професійно працездатним, і передусім слугувати інтересам дітей з особливими освітніми потребами.

Ефективність роботи спеціального педагога багато в чому залежить від його впевненості у оптимістичній перспективності корекційно-виховного впливу. Педагог, який не вірить у можливості дитини, і розглядає її лише через призму порушень, не зможе виявити позитивних сторін у розвитку дитини, а значить – не досягне позитивних результатів. Оптимізм спеціального педагога має бути досить сильним, оскільки завдяки цьому він передасть свою впевненість і батькам, і самій дитині, що, безумовно, послугує умовою ефективності корекційно-виховних впливів і, як наслідок, розвитку особистості.

Роботі з дітьми з ООП не повинно перешкоджати почуття жалю до них. Ставлення до вихованців спеціальний педагог має будувати на принципі розумної вимогливості у поєднанні із справедливістю.

Вагомого значення набувають інтелектуальні та вольові риси характеру спеціального педагога, без яких важко подолати велике навантаження і реалізувати мету професійної діяльності.

Спеціальний педагог має бути готовим до виконання багатьох соціальних ролей, а отже – до постійних перевтілень. Це означає, що він має глибоко оволодіти професійною майстерністю, педагогічними тактом, вміти себе само презентувати.

У роботі з дітьми з ООП позитивні емоції слугують засобом корекції. З огляду на це спеціальний педагог має бути не лише врівноваженим, а

й залежно від ситуації емоційно виразним, щоб «розворушити» дітей, зняти негативні емоції, стимулювати до активної діяльності.

Детальний опис вимог до особистості спеціального педагога представлено в моделі особистості та професійної діяльності спеціального педагога (див. *тему 2*).

Отже, спеціальним педагогом може бути далеко не кожна особистість, а лише та, яка володіє педагогічно спрямованою сукупністю необхідних якостей і відповідними професійно-психологічними компетентностями.

2. Культура професійного спілкування спеціального педагога

Професія педагога належить до сфери «людина – людина», тому у педагогічній діяльності провідну роль відіграє спілкування, завдяки якому відбувається комунікація та взаємодія між суб'єктами освітнього процесу і реалізуються завдання навчання і виховання підростаючого покоління та його підготовки до самостійного життя. Крім цього, вагомою є роль спілкування й у підвищенні професійної майстерності педагога, його самовихованні та особистісному зростанні.

Педагогічне спілкування – професійне спілкування педагога з дитиною, яке має ряд функцій і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату в системі «педагог – дитина» і «дитина – дитина».

Функції педагогічного спілкування:

- обмін інформацією між педагогом та учнями;
- міжособистісне пізнання;
- організація та регуляція взаємостосунків і спільної діяльності;
- здійснення виховного впливу;
- педагогічно доцільна самопрезентація педагога.

У професії спеціального педагога роль спілкування набуває особливого змісту та значення, адже він має справу з дітьми, які потребують особливого підходу, більшої уваги, чуйності та розуміння.

Окрім спілкування з дітьми, для ефективного реалізації своїх професійних функцій спеціальний педагог має комунікувати з їхніми батьками,

колегами, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, представниками позашкільних установ, громадських організацій та ін. З огляду на це, вагоме місце у структурі його професійної діяльності займає культура спілкування, яка передбачає як високий рівень комунікативної компетентності, так і загальної культури особистості, наявність гуманістичних установок, потреби у конструктивному спілкуванні, завдяки яким забезпечуватиметься мультисуб'єктне спілкування спеціального педагога з учасниками освітнього процесу та зовнішніми суб'єктами.

Окремі аспекти спілкування у професійній діяльності спеціальних педагогів вивчали М. Берегова, О. Дмитрієва, Ю. Пінчук, О. Проскурняк, Н. Савінова, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін. Всі вчені наголошують на наявності специфічних особливостей педагогічного спілкування у фахівців спеціальності Спеціальна освіта, що обумовлено особливостями як їхньої професійної діяльності, так і дітей з ООП, обумовленими порушеннями психофізичного розвитку.

Як зазначають О. Дмитрієва, Т. Докучина, **комунікативна компетентність спеціального педагога** передбачає його високу культуру, яка засвідчує вміння педагога реалізовувати свої можливості у спілкуванні з іншими людьми, здатність сприймати, розуміти, засвоювати, передавати зміст думок, почуттів, прагнень у процесі навчально-виховної та корекційно-розвиткової діяльності [14].

М. Берегова, Н. Савінова визначають **культуру мовлення спеціального педагога** як багатокомпонентний об'єкт, який, крім бездоганного мовлення включає й культуру його особистості та містить такі **складові**:

- високий рівень загальної культури;
- культура використання мовних засобів і способів формулювання думки;
- культура прогнозування реакції співрозмовника (дітей різних соціальних груп, їх батьків, медичних працівників, інших педагогів);
- культура слухання та підтримки діалогу;
- культура виправлення помилок [58].

Вчені зазначають, що у процесі спілкування з дітьми з ООП, зумовленими порушеннями психофізичного розвитку (далі – обумовленими ППФР), спеціальний педагог має створювати відповідну комунікативну обстановку, яка б стимулювала мовленнєву активність учня. Важливо виражати справжній інтерес до обміну думками, не наполягати на негайних відповідях, дати можливість подумати, не перебивати, підкреслюва-

ти переваги дитячих відповідей, не звертати особливої уваги на незначні помилки дитини. Завдання педагога – виправити помилку дитини так, щоб вона не боялась висловлюватися знову. З цією метою спеціальному педагогу треба бути чуйним, щирим, в жодному разі не можна на дитину підвищувати голос, залякувати.

Спеціальний педагог є для дитини з ООП, обумовленими ППФР, прикладом для наслідування, тому він має знати та дотримуватися усіх орфоепічних норм мови. В іншому разі дитина повторить за вчителем усі його мовленнєві помилки.

Подекуди у спілкуванні з дітьми з ООП, обумовленими ППФР, домінуючими є альтернативні чи додаткові засоби комунікації, використання яких вимагає від фахівця особливих вмінь і навичок (О. Дмитрієва, Ю. Пінчук).

Ю. Пінчук визначає такі **вимоги до мовлення** спеціального педагога:

- чіткість вимови;
- рівний, контрольований, під час занять дещо уповільнений темп мовлення;
- під час навчання дещо підвищена гучність мовлення;
- правильне інтонаційне оформлення висловлювання [44].

Зауважимо, що педагогічне спілкування спеціального педагога ускладнюється багатьма чинниками, серед яких можна виокремити як загальні (притаманні для педагогічного спілкування загалом), так і специфічні, які обумовлені особливостями дітей з ООП, обумовленими ППФР.

До найбільш поширених **загальних бар'єрів спілкування** належать:

- **соціальний** (зумовлений переважанням рольової позиції вчителя в системі педагогічної взаємодії),
- **фізичний** (пов'язаний з неправильною організацією фізичного простору під час взаємодії з учнями),
- **смисловий** (пов'язаний з неадаптованим до рівня сприйняття школярів мовленням учителя, яке занадто насичене незрозумілими словами, науковими термінами, які він використовує без коментарів)
- **психологічний** (виявляється як негативна установка, сформована на підставі попереднього досвіду).

Крім зазначених, існують **бар'єри спілкування, які обумовлені як порушеннями психофізичного розвитку учнів з ООП, так і ставленням до них в суспільстві**. До них належать:

- негативні суспільні стереотипи в уявленнях про осіб з порушеннями психофізичного розвитку;
- порушення мовлення у дітей з ООП (в тому числі й розуміння мовлення);
- недорозвиток психічних процесів, особливо в дітей з інтелектуальними порушеннями;
- знижена здатність дітей з ООП, обумовленими порушеннями психофізичного розвитку, до планування власної діяльності, її цілеспрямованості та самоконтролю поведінки;
- недостатній або порушений розвиток аналізаторів (слухового, зорового, рухового);
- наявність поведінкових девіацій;
- різні форми порушень емоційно-вольової сфери та ін.

Акцентуємо, що не зважаючи на наявність численних труднощів та бар'єрів, спілкування між спеціальним педагогом та дітьми з ООП, обумовленими порушеннями психофізичного розвитку, має відбуватися на **суб'єкт-суб'єктному рівні**, головними ознаками якого є:

- особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити і розуміти співрозмовника);
- рівність психологічних позицій співрозмовників (неприпустиме домінування педагога у спілкуванні, визнання права дитини на власну думку, позицію тощо);
- емпатія, здатність розуміти почуття і переживання іншої людини, готовність прийняти точку зору співрозмовника;
- нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції вчителя) [6].

Отже, культура спілкування є вагомим складовою професійної діяльності спеціального педагога. Вона передбачає досконале володіння ним мовленнєвими та альтернативними (додатковими) засобами спілкування, високий рівень загальної культури та комунікативної компетентності, наявність гуманістично спрямованих особистісних якостей. Педагогічне спілкування спеціального педагога здійснює вплив не лише на ефективність навчальної та корекційно-розвиткової роботи, а й на особистість учнів. Саме тому формування комунікативної культури фахівців спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) має розпочинатися на етапі навчання у закладі вищої освіти та удосконалюватися в подальшій професійній діяльності.

3. Соціальні навички (soft skills) як складова професійної компетентності спеціального педагога

Аналіз сучасних підходів до вищої освіти та вимоги до конкурентоздатного фахівця у країнах Європейського Союзу свідчать про актуальність для фахівців різних профілів універсальних (соціальних) навичок – soft skills, які роботодавцями розцінюються вище, ніж вузькопрофільні. Досліджено, що соціальні навички є корисними для будь-яких фахівців, оскільки дозволяють швидко пристосуватися до нових умов, забезпечують здатність креативно мислити й управляти часом, комунікувати з різними групами людей [30; 32].

Актуальність соціальних навичок для побудови успішної кар'єри сучасними фахівцями підтверджується й дослідженнями науковців (Д. Гоулмен, Л. Вольнова, М. Докторович, Л. Кайдалова, Н. Лазуріна, М. Писаревський та ін.), які до таких навичок відносять вміння переконувати, комунікувати, розв'язувати конфлікти, керувати індивідами та групами, управляти змінами, здатність працювати в команді. На важливості соціальної компетентності наголошується й у Концепції НУШ, яка метою сучасної освіти визначає формування у випускників ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації, кар'єри та життя в суспільстві.

Ключовими soft skills сучасного світового ринку праці у 2025 році визначені:

1. Емоційний інтелект (Emotional Intelligence, EQ). Здатність розпізнавати, розуміти та керувати емоціями – власними та інших людей – стає критично важливою навичкою.

2. Адаптивність та резилієнтність (Adaptability & Resilience). Під адаптивністю розуміють здатність фахівця швидко навчатися, перебудовуватися під нові виклики та швидко знаходити нестандартні рішення. Резилієнтність (психологічна стійкість) передбачає здатність людини ефективно справлятися зі стресом, адаптуватися до змін та відновлюватися після складних життєвих ситуацій.

3. Крос-культурна комунікація (Cross-cultural Communication). Це процес обміну інформацією, ідеями та емоціями між людьми, які належать до різних культур, національностей, релігій, соціальних груп або навіть поколінь.

4. Цифрова емпатія (Digital Empathy). Цифрова емпатія передбачає вміння підтримувати психологічний комфорт членів команди під час

відеоконференцій та онлайн-комунікації. Здатність розпізнавати емоційний стан колег через digital-канали стане окремим професійним умінням.

5. Системне та критичне мислення (Systems & Critical Thinking). Уміння комплексно та критично аналізувати складні процеси, бачити причинно-наслідкові зв'язки та генерувати нестандартні ідеї [78].

Вагомими є соціальні навички й для спеціальних педагогів, адже ці фахівці у процесі професійної діяльності мають спілкуватися з представниками різних соціальних груп, відстоювати інтереси вихованців, працювати в умовах, що постійно змінюються (спеціальні заклади, інклюзивна освіта, індивідуальне навчання), та розв'язувати нестандартні ситуації.

Аналіз кваліфікаційних характеристик вчителя-дефектолога на різних посадах, модель професійної діяльності спеціального педагога дозволили нам сформулювати соціальні навички, потрібні фахівцям спеціальної освіти як для виконання професійних обов'язків, так і для успішної самореалізації в різних сферах життя. До таких навичок належать компетенції всіх груп: **організаційні, когнітивні, інформаційні, життєві, технічні, медіа, комунікативні, підприємницькі, громадські, мовні** (виділені у Європейському словнику навичок та компетенцій).

Зазначимо, що формування соціальних навичок розпочинається під час навчання у закладі вищої освіти та удосконалюється впродовж професійної діяльності. Для успішної реалізації спеціальним педагогом професійних функцій найбільш значущими вважаємо такі soft skills:

- вміння керувати взаєминами з іншими людьми;
- контроль своїх емоцій і поведінки;
- вміння проявляти емпатію;
- вміння керувати емоційним інтелектом;
- самопрезентація;
- володіння навичками спілкування і переконання;
- вміння працювати в команді;
- критичність мислення;
- здатність до конструктивного розв'язання конфліктів;
- здатність адекватно реагувати на критику;
- навички організації простору;
- навички таймменеджменту тощо.

Необхідно також розвивати і особистісні якості, зокрема, такі, як: цілеспрямованість, наполегливість, соціальна і культурна обізнаність, громадянськість, здоровий спосіб життя.

Зауважимо, що вказані навички не є сталими, а можуть постійно змінюватись, доповнюватися залежно від суспільних обставин.

Контрольні запитання

1. *Охарактеризуйте вимоги до особистості спеціального педагога. Чим вони відрізняються від вимог до особистості вчителя закладу загальної середньої освіти?*
2. *Охарактеризуйте особливості педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні.*
3. *Чому культура спілкування та комунікативні навички є значущими для спеціального педагога?*
4. *Які специфічні особливості притаманні професійному спілкуванню спеціального педагога зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами?*
5. *Які комунікативні та соціальні бар'єри ускладнюють процес педагогічного спілкування спеціального педагога?*
6. *Чому соціальні навички (soft skills) є вагомими для професійної діяльності спеціального педагога?*
7. *Якими соціальними навичками (soft skills) має оволодіти спеціальний педагог для успішної роботи за фахом? Чому?*

Тема 5

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

1. Сучасні нормативні засади підготовки майбутніх спеціальних педагогів до професійної діяльності.
2. Особливості підготовки спеціальних педагогів за кордоном.
3. Психологічна готовність до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами як складова фахової компетентності майбутнього спеціального педагога.
4. Волонтерська діяльність як складова професійного становлення майбутніх фахівців спеціальної освіти.

Література

1. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ. 2019. 322 с.
2. Гевчук Н.С., Жилияк Н.В. Програма дослідження готовності майбутніх корекційних педагогів до волонтерської діяльності. *Інклюзія і суспільство*. 2022. № 1. С. 29–34.
3. Гладуш В.А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці. *Народна освіта*: електронне наукове фахове видання, 2014. № 4. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2581
4. Мартинчук О.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2019. 614 с.
5. Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г. Розвиток інклюзивної компетентності корекційних педагогів у волонтерській роботі з психолого-педагогічного супроводу дітей з психофізичними особливостями. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2021. Вип. 40. С. 77–83.

6. Підготовка майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійного розвитку: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс] / укладач: Світлана Михальська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 234 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7905>
7. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
8. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України № 28 від 05.01.2021. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/standart-m-016.pdf>
9. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України № 799 від 16.06.2020. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/750/75054/016-spetsialna-osvita-bakalavr.pdf>
10. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти: Наказ МОН України № 1470 від 01.12.2023. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/907/90784/656f390a656c3038889617_1_.pdf
11. Синьов В.М., Супрун Д.М, Шеремет М.К. Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи. *Вища освіта України*. 2020. № 1. С. 34–42.
12. Brandon R., Marsh R., Cumming T. International Collaboration in Special Education Teacher Preparation. *The Journal of Special Education*. 2022. Vol. 56, No. 3. P. 145–156. URL: <https://www.deepdyve.com/lp/sage/international-collaboration-in-special-education-teacher-preparation-r19bMe06ae>
13. Hashey A. and oth. Strengthening Special Educator Preparation through Global Partnerships. *Journal of Special Education Preparation*. 2025. Vol. 5, №2, P. 25–34. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1483910.pdf>
14. Šilonová V., Klein V., Hladush V. Training of Special Education Teachers in Slovakia and Ukraine: Comparative Analysis. *European Journal of Contemporary Education*. 2020. Vol. 9, No. 2. P. 356–368. URL: https://www.researchgate.net/publication/352922042_Training_of_special_education_teachers_in_Slovakia_and_Ukraine_comparative_analysis

1. Сучасні нормативні засади підготовки майбутніх спеціальних педагогів до професійної діяльності

Підготовка висококваліфікованих фахівців зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) до професійної діяльності є актуальною як для сучасної освітньої політики, так і для суспільства загалом. В основу цієї підготовки покладено нормативно-правові документи у галузі вищої освіти і наукові підходи до формування професійної компетентності

майбутніх фахівців спеціальної освіти, які висвітлено у працях цілої низки вчених (М. Буйняк, І. Дмитрієва, Т. Докучина, В. Коваленко, І. Кузава, С. Миронова, Ю. Пінчук, Л. Прядко, Л. Руденко, В. Синьов, М. Супрун, С. Федоренко, Д. Шульженко та ін.).

З метою дослідження і формування фахової підготовки здобувачів вищої освіти науковці використовують різні методологічні підходи (системно-діяльнісний, особистісно-діяльнісний, інтегративний, студенто-центрований), проте на сучасному етапі розвитку вищої освіти провідним у підготовці конкурентоспроможних фахівців зі спеціальної освіти вважається компетентнісний підхід, який передбачає формування у студентів фахових (subject specific competences) і загальних компетентностей (generic competences, transferable skills).

У Законі України «Про вищу освіту» компетентність визначається як *«динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти»* [48]. Розвиток компетентностей є метою освітніх програм. Компетентності формулюються у різних освітніх компонентах і оцінюються на різних етапах навчання у закладі вищої освіти.

Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Зокрема, у статті 4 закону «Про вищу освіту» зазначено, що кожен громадянин України має право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету.

Вимоги до якості реалізації завдань у галузі вищої освіти передбачені нормативно-правовими документами, з-поміж яких є Стандарти освіти.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм в межах певного рівня вищої освіти та спеціальності [52; 63; 64].

Частиною цих стандартів є освітні програми підготовки фахівців. У статті 1 Закону України «Про вищу освіту» подається визначення цього поняття, зокрема:

Освітня програма – єдиний комплекс освітніх компонентів, спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної кваліфікації.

За відсутності Стандарту підготовка здобувачів здійснюється відповідно до освітньої-професійної (або освітньо-наукової) програми підготовки фахівців з певної спеціальності за такими рівнями вищої освіти:

- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС.

Організація навчального процесу в закладах вищої освіти здійснюється відповідно до принципів Болонської конвенції, які передбачають запровадження Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС).

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі – кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту ЄКТС становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів ЄКТС.

Для спеціальності А6 (016) Спеціальна освіта розроблені Стандарти вищої освіти для всіх рівнів освіти і передбачають одержання освітньої кваліфікації [5; 6; 7]:

- бакалавр зі спеціальної освіти (за наявності вказують спеціалізацію);
- магістр спеціальної освіти (за наявності вказують спеціалізацію);

- доктор філософії зі спеціальної освіти.

Спеціалізації, за якими може здійснюватися підготовка фахівців за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями): Логопедія; Корекційна психопедагогіка; Ортопедагогіка; Сурдопедагогіка; Тифлопедагогіка.

Стандарт описує спеціальність в цілому. Якщо підготовка здійснюється за спеціалізацією, то це прописується в освітній програмі з уточненням відповідних компетентностей.

Освітні програми підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) містять цикли дисциплін загальної та професійної підготовки, вибіркові освітні компоненти, а також передбачають ґрунтовну практичну підготовку майбутніх фахівців шляхом проходження навчальних та виробничих практик в закладах спеціальної та інклюзивної освіти. Вагомими складовими професійної підготовки здобувачів вищої освіти є наукова та самостійна робота.

В Україні переважно готують спеціальних педагогів для роботи з дітьми в закладах спеціальної та інклюзивної освіти (вихователів, вчителів, асистентів вчителів). Перспективними напрямками розвитку вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) є розширення спеціалізацій підготовки здобувачів вищої освіти, підготовка фахівців для роботи з дітьми раннього віку, дорослими особами з інвалідністю.

2. Особливості підготовки спеціальних педагогів за кордоном

Підготовка спеціальних педагогів у зарубіжних країнах має низку спільних рис, на які вплинули ідеї інклюзивної освіти, необхідності захисту прав людини та сучасні наукові дослідження у сфері спеціальної педагогіки.

Основні особливості підготовки фахівців за кордоном:

✓ *Орієнтація на інклюзивну освіту:*

- Здійснюється підготовка майбутніх спеціальних педагогів до роботи не лише у спеціальних закладах, а й у закладах загальної освіти;
- Значна увага приділяється підготовці до організації підтримки дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі.

✓ **Високий рівень професійної підготовки:**

- У багатьох країнах для роботи спеціальним педагогом необхідно здобути ступінь бакалавра, а часто й магістра;
- Підготовка поєднує теоретичні знання з практичними навичками роботи з дітьми різних категорій порушення.

✓ **Раннє залучення до практичної діяльності:**

- Студенти проходять тривалі педагогічні практики в школах, реабілітаційних центрах та інших освітніх установах;
- Практика здійснюється під керівництвом досвідчених наставників.

✓ **Міждисциплінарний підхід:**

- Навчальні програми включають дисципліни з педагогіки, психології, медицини, логопедії, соціальної роботи та реабілітації;
- Майбутніх фахівців навчають працювати в команді з психологами, лікарями, соціальними працівниками та батьками.

✓ **Спеціалізація за напрямками порушень розвитку:**

- У багатьох країнах існують окремі програми підготовки фахівців для роботи з особами з порушеннями слуху, зору, інтелектуального розвитку, аутизмом, мовленнєвими порушеннями та ін.

✓ **Використання сучасних технологій:**

- Студенти опановують цифрові засоби навчання, альтернативну та додаткову комунікацію, адаптивні технології та спеціальне програмне забезпечення.

✓ **Безперервний професійний розвиток:**

- Після завершення університетської освіти педагоги регулярно проходять курси підвищення кваліфікації, тренінги та сертифікатні програми;
- У багатьох країнах професійний розвиток є обов'язковою умовою продовження педагогічної діяльності.

Особливості в окремих країнах

У США значна увага приділяється підготовці спеціальних педагогів до реалізації індивідуального навчання та роботі відповідно до індивідуальних освітніх програм учнів.

У Канаді акцент робиться на інклюзії та співпраці з родиною дитини.

У Німеччині підготовка фахівців для роботи з дітьми з порушеннями розвитку є важливою складовою системи освіти та соціальної підтримки. Вона ґрунтується на принципах інклюзії, диференційованого навчання, міждисциплінарної взаємодії та поєднання університетського навчання з тривалою педагогічною практикою. Важливе місце посідає підготовка фахівців до роботи з дітьми раннього віку та їхніми сім'ями з метою своєчасного виявлення та корекції порушень розвитку. Німецькі університети активно залучають студентів до досліджень у сфері спеціальної педагогіки, інклюзивної освіти та реабілітації, що сприяє впровадженню інноваційних методик у практику.

У Великій Британії, як і в Німеччині, велике значення надається розвитку дослідницьких компетентностей у спеціальних педагогів та доказовим методам навчання.

У Фінляндії майбутніх педагогів готують до раннього виявлення освітніх труднощів і надання своєчасної підтримки учням.

У Польщі майбутні фахівці обирають спеціалізацію: олігофренопедагогіка, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, логопедія, педагогічна терапія, рання підтримка розвитку дитини, освіта й реабілітація осіб з аутизмом та множинними порушеннями розвитку. Вагомим компонентом є тривала педагогічна практика. Значна увага приділяється ранньому виявленню порушень розвитку та ранньому втручанню.

У Чехії також підготовка здійснюється за фахом «спеціальна педагогіка», за спеціалізаціями відповідно до категорії порушень дітей, з якими працюватиме фахівець. До особливостей чеської системи можна віднести: 1) Інклюзивну спрямованість підготовки: майбутніх педагогів навчають працювати в умовах спільного навчання дітей з різними освітніми потребами; 2) Тісний зв'язок теорії та практики: практична підготовка є обов'язковою складовою навчання і триває протягом усього періоду здобуття освіти; 3) Міждисциплінарний підхід: підготовка поєднує педагогічні, психологічні, медичні та соціальні знання; 4) Розвиток консультативних компетентностей: фахівців готують не лише до роботи з дітьми, а й до консультування батьків та педагогів; 5) Орієнтація на соціальну інтеграцію: значна увага приділяється формуванню здатності готувати дітей до самостійного життя та активної участі в суспільстві.

У Словаччині підготовка працівників до роботи з дітьми З ООП здійснюється в трьох державних ЗВО. Спеціалізація під час підготовки існує, але зарахування на роботу відбувається за спеціальністю, оскільки доцільним

вважається набуття спеціалізації на робочому місці. Кваліфікація в дипломи не позначається, а в освітній програмі зазначено, що випускник – це спеціальний шкільний педагог, який може займати посади: вчитель спеціальної школи, школи з інклюзивним навчанням, вихователь дошкільного закладу, методист, майстер, викладач закладу професійної освіти тощо

В Ізраїлі підготовка фахівців для роботи з дітьми з порушеннями розвитку є одним із пріоритетних напрямів освітньої політики. Вона базується на принципах інклюзії, раннього втручання, міждисциплінарної взаємодії та індивідуального підходу до кожної дитини. Підготовка спеціальних педагогів здійснюється в університетах і педагогічних коледжах. Майбутні фахівці здобувають ступені бакалавра та магістра у галузі спеціальної освіти, психології розвитку, логопедії, корекційної педагогіки та суміжних спеціальностей. Окрім традиційних спеціалізацій виділяють підготовку фахівців для роботи з дітьми з РСА, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, емоційно-поведінковими труднощами. Однією з найхарактерніших рис ізраїльської системи є орієнтація на ранню допомогу дитині. Майбутні фахівці навчаються виявляти порушення розвитку на ранніх етапах і розробляти програми підтримки вже в дошкільному віці.

Отже, зарубіжна система підготовки спеціальних педагогів характеризується високими вимогами до професійної компетентності фахівців, практичною спрямованістю навчання, міждисциплінарністю та орієнтацією на інклюзивну освіту. Головною метою такої підготовки є формування спеціаліста, здатного забезпечити якісну освіту та всебічний розвиток осіб з особливими освітніми потребами незалежно від віку.

3. Психологічна готовність до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами як складова фахової компетентності майбутнього спеціального педагога

Як свідчить практика підготовки фахівців зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями), одним із бар'єрів формування професійної компетентності є психологічна неготовність здобувачів вищої освіти до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами. Це обумовлено негативним впливом суспільних стереотипів у ставленні до дітей з ООП, недостатнім рівнем усвідомлення особливостей обраної професії,

а подекуди й взагалі з випадковим її вибором. Саме тому одним із завдань навчання у закладі вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) є формування у майбутніх спеціальних педагогів психологічної готовності до роботи з дітьми з ООП.

Психологічна готовність є визначальною у формуванні позитивної мотивації як до навчання, так і до майбутньої професійної діяльності.

Вивченню різних аспектів цієї проблеми присвячено наукові праці М. Буйняк, І. Демченко, В. Коваленко, А. Колупасової, С. Михальської, В. Синьова, Д. Шульженко, та ін.

С. Михальська наголошує, що психологічна готовність майбутніх спеціальних педагогів до роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку відіграє вагомую роль у їхній професійній підготовці та визначається такими чинниками:

- внутрішньою готовністю до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами;
- усесторонньою обізнаністю з психологічними, емоційними та поведінковими особливостями дітей з особливими освітніми потребами;
- здатністю витримувати тривале психоемоційне навантаження і попереджати розвиток синдрому професійного вигорання [43].

Цю думку підтримує й М. Буйняк, яка вважає психологічну готовність провідною і зазначає, що її можна трактувати як комплексне утворення, сукупність здібностей, ціннісних орієнтацій та якостей особистості, що забезпечують мотиваційну готовність педагога до взаємодії з дітьми з ООП, його здатність до реалізації професійної діяльності. Психологічна готовність, на думку науковиці, передбачає наявність психологічних задатків, які завдяки спеціальній підготовці можуть трансформуватися в професійні компетенції, фахові знання, уміння і навички, необхідні для роботи з дітьми з ООП.

М. Буйняк окреслено зміст поняття **«психологічна готовність вчителя до інклюзивного навчання дітей з ООП»**, проте вважаємо за доцільне використовувати його і для здобувачів вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями). Дослідниця розглядає психологічну готовність до навчання дітей з ООП як стійке системне психологічне утворення, що поєднує в собі позитивну мотивацію до професійної діяльності, позитивне та неупереджене ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, педагогічні здібності, ціннісні орієнтації, знання, уміння та навички, які забезпечують компетентну та свідому діяльність педагога при

вирішенні завдань навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами та успішну взаємодію вчителя з ними [8].

Психологічна готовність до роботи з дітьми з ООП поєднує:

- психологічну готовність до педагогічної діяльності (любов до дітей, емпатія, педагогічна творчість, позитивна «Я-концепція» тощо);
- психологічну готовність до взаємодії з дітьми з ООП (позитивне, неупереджене сприймання та ставлення до дітей з ООП, наявність позитивних установок на взаємодію з ними, сприймання індивідуальності кожної дитини, педагогічний оптимізм та гнучкість, високий рівень домагань вчителя);
- психологічну готовність до роботи в закладах, де здобувають освіту діти з ООП (толерантне ставлення до всіх учнів класу, гнучкість, високий рівень інтелектуальної лабільності, прагнення до саморозвитку тощо) [5].

Формування психологічної готовності здобувачів вищої освіти до роботи з дітьми з ООП в закладі вищої освіти відбувається під час викладання дисциплін професійної підготовки, проведення тренінгів, під час проходження різних видів практики.

4. Волонтерська діяльність як складова професійного становлення майбутніх фахівців спеціальної освіти

Волонтерська діяльність являє собою такий вид суспільної добровільної діяльності, який ґрунтується на альтруїстичних мотивах, не передбачає оплати за неї чи кар'єрне зростання і спрямований на допомогу іншим людям. Професійна діяльність спеціального педагога також орієнтована на допомогу та підтримку, ґрунтується на гуманістичних засадах, що робить її близькою за своєю сутністю до волонтерської. З огляду на поширення волонтерського руху в сучасному суспільстві, значущість волонтерської складової у професійній діяльності спеціального педагога та з метою формування у здобувачів вищої освіти ціннісного ставлення до професії набуває актуальності залучення майбутніх фахівців спеціальної освіти до волонтерства.

Теоретичні засади підготовки педагогів до волонтерства у професійній діяльності досліджували О. Агарков, А. Алексюк, А. Капська, Т. Лях, Н. Романова, О. Юрченко та ін.; окремі аспекти підготовки спеціальних педагогів до волонтерської діяльності висвітлені у працях М. Буйняк, Н. Гевчук, В. Гладуша, Н. Жиляк, Т. Кузнецової, М. Омельченко та ін.

Н. Гевчук, Н. Жилияк наголошують, що залучення майбутніх спеціальних педагогів до волонтерської діяльності є однією з вагомих умов розвитку їхньої професійної компетентності [12]. На думку вчених, під час волонтерської діяльності здобувачі вищої освіти спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) розвивають такі професійно-особистісні риси, як емпатія, толерантність, терплячість, педагогічний оптимізм, альтруїзм, емоційна відкритість тощо. Крім цього, залучення до волонтерства зміцнює професійну мотивацію та може бути зразком для побудови життєвої і професійної стратегії.

В. Гладуш акцентує, що волонтерська діяльність сприяє психологічній підготовці до роботи з дітьми з ООП та до майбутньої професії загалом. Вчений виділяє такі особливості підготовки майбутніх спеціальних педагогів до волонтерської діяльності:

- залучення до волонтерської діяльності якомога більшої кількості здобувачів вищої освіти для кращого ознайомлення їх з майбутньою професійною діяльністю та з психолого-педагогічними особливостями дітей з ООП;
- наявність волонтерської педагогічної практики;
- системний, неепізодичний характер волонтерської діяльності;
- волонтерська діяльність майбутнього спеціального педагога буде більш ефективною, якщо волонтери будуть встановлювати контакти з батьками дітей з ООП, що дасть можливість краще вивчити індивідуально-психологічні особливості учнів та враховувати їх у професійній діяльності;
- волонтерська діяльність має охоплювати не лише заклади освіти, а й позашкільні заклади (гуртки, спортивні секції та ін.) [10].

Аналіз наукової літератури та практики підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) дозволив нам сформулювати види діяльності, які вони можуть реалізовувати на волонтерських засадах:

- добровільне та безкоштовне консультування батьків дітей з ООП, педагогів та представників громадськості з питань навчання, виховання, розвитку та соціалізації дітей з ООП та дорослих осіб з інвалідністю;
- добровільне та безкоштовне надання корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП, які цього потребують (діти, родини яких перебувають у складних життєвих обставинах, діти з ООП, які належать до категорії ВПО в умовах воєнного стану та ін.);
- допомога дітям з ООП у виконанні домашніх завдань;

- добровільне та безкоштовне надання психологічної підтримки дітям з ООП, їхнім батькам та іншим членам родини з різних питань;
- організація виховних і благодійних заходів та акцій для дітей з ООП, їхніх батьків або з метою надання допомоги цим категоріям населення;
- організація дозвілля для дітей з ООП, молоді та дорослих осіб з інвалідністю з метою їх соціалізації та соціальної адаптації;
- сприяння реалізації програм соціального партнерства, розширення зовнішніх зв'язків родин, які виховують дітей з ООП.

Зазначимо, що в контексті формування професійної компетентності участь майбутніх фахівців спеціальної освіти у волонтерській діяльності сприятиме:

- формуванню неупередженого позитивного ставлення до дітей з ООП;
- розвитку професійної мотивації до роботи з дітьми з ООП;
- вдосконаленню фахових компетентностей;
- формуванню навичок соціальної взаємодії з дітьми з ООП;
- розвитку професійно значущих особистісних якостей, необхідних для спеціального педагога: емпатії, толерантності, соціальної активності, ініціативності, організаторських і лідерських якостей тощо.

Отже, волонтерство є ваговою складовою професійного становлення майбутніх фахівців спеціальної освіти, яка сприяє вдосконаленню фахових компетентностей, розвитку ціннісного ставлення до професії та професійно значущих якостей особистості.

Контрольні запитання

1. Яку роль виконує Стандарт вищої освіти у підготовці фахівців?
2. Порівняйте підготовку спеціальних педагогів в Україні і за кордоном, назвіть спільні та відмінні ознаки.
3. Що таке психологічна готовність до роботи з дітьми з ООП?
4. Як психологічна готовність до роботи з дітьми з ООП впливає на мотивацію навчання здобувачів вищої освіти?
5. У чому полягає значущість волонтерства для професійного становлення майбутніх фахівців спеціальної освіти?

Тема 6 ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИХОВАННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

План

1. Самовиховання в системі підготовки майбутніх спеціальних педагогів.
2. Методи професійного зростання спеціального педагога.
3. Поняття про професійні деформації та професійне вигорання у

педагогічній діяльності спеціального педагога, шляхи їх профілактики та подолання.

Література

1. Бещук-Венгерська Н.В. Профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів: метод. посіб. Вінниця: ММК, 2015. 45 с.
2. Гладуш В.А., Лисенко Г.І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. Дніпропетровськ: ПП АКЦЕНТ, 2014. 416 с.
3. Жогно Ю.П. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2009. 249 с.
4. Жукова Л.В. Особливості емоційного вигорання дефектологів, які працюють із дітьми з розладами аутистичного спектра. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2020. Вип. 2. С. 15–22. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/uk/article/view/1049>
5. Омельченко М.С. Психологія професійної свідомості корекційного педагога: дис. ... д. психол. наук. Київ, 2021. 475 с.
6. Островська К.О. Психологічні чинники професійного вигорання у корекційних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Корекційна педагогіка і спеціальна психологія»*. 2012. Вип. 21. С. 402-409. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/6ef1846b-3315-455c-b4a9-1bad5fa3a2b1>
7. Супрун Д.М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук зі спец. 13.00.03. Київ, 2018. 82 с.
8. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.

1. Самовиховання в системі підготовки майбутніх спеціальних педагогів

Важливу роль у процесі підготовки майбутніх спеціальних педагогів відіграє самовиховання, оскільки воно є невід'ємною складовою формування особистості професіонала.

***Самовиховання** – це цілеспрямована свідома, систематична діяльність особистості з метою вироблення в собі бажаних духовних, інтелектуальних, моральних, естетичних, фізичних та інших позитивних рис й усунення негативних.*

Успішність педагогічної діяльності значною мірою залежить від уміння і здатності педагога мобілізувати свої зусилля на систематичну розумову працю, раціонально вибудовувати свою діяльність, переборювати труднощі під час самостійної підготовки до занять, знімати емоційні та психічні перевантаження, керувати своїм емоційним станом.

***Професійне самовиховання** – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетентності та розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку.*

На значущості професійного самовиховання і саморозвитку майбутніх педагогів, в тому числі й спеціальних, наголошено в працях низки вчених (В. Гладуш, М. Омельченко, Д. Супрун, М. Фіцула та ін.).

Зокрема, Д. Супрун вважає «компетентність саморозвитку» однією з головних компетенцій майбутнього фахівця спеціальної освіти. Вона визначає такі складові цього поняття:

- когнітивна складова, яка є системоутворювальною, оскільки йдеться про саморозвиток як особливий вид діяльності, що формує свідоме пріоритетно-ціннісне ставлення до майбутньої професії;
- особистісна складова, яка виконує формувальні функції: основу її складають такі інтегральні характеристики, як самоактуалізація та усвідомлення на рівні переконань важливості самостійного здобуття, розширення й поглиблення знань про саморозвиток.
- операційно-процесуальна складова, пов'язана з удосконаленням умінь і навичок у сфері самопізнання, рефлексії, спрямованої на саморозвиток і власного впливу на цей процес [65].

Професійне самовиховання майбутнього спеціального педагога починається з усвідомлення різниці між уявленням про себе як майбутнього професіонала і своїми реальними можливостями. Головним завданням майбутнього фахівця є вдосконалення професійно значущих якостей особистості: розширення світогляду, збереження і зміцнення професійного здоров'я, підвищення рівня психологічної і методичної підготовки до роботи з дітьми з ООП, зумовленими порушеннями психофізичного розвитку, формування своєї духовної культури, педагогічного мислення, творчості тощо. Тому, визначаючи мету самовиховання, важливо відповісти собі не лише на питання «Яким я хочу бути?», а й на питання «Для чого я хочу таким бути?».

До найважливіших чинників, які обумовлюють ефективність самовиховання здобувачів вищої освіти, належать:

- потреби й мотиви, що спонукають до роботи над собою;
- переконання, розвинута самосвідомість і самокритичність, які дають змогу об'єктивно оцінити свої позитивні або негативні якості;
- наявність почуття самоповаги та гордості за належність до обраного закладу вищої освіти, яке вимагає не відставати від інших студентів і бути серед найкращих;
- певний рівень розвитку вольових якостей, звичок самооцінки, самоконтролю і саморегуляції, які надають процесу самовиховання цілеспрямованості та різнобічності;
- оволодіння теорією самовиховання та методикою роботи над собою;
- свідома установка на позитивний результат самовиховання;
- психологічна готовність до активної, системної роботи із самовиховання.

Теоретичний аналіз проблеми самовиховання майбутнього педагога дає підстави розглядати його як систему, що характеризується цілісністю і взаємозв'язками всіх складових.

Структура самовиховання:

- мета самовиховання (наприклад: розвиток педагогічних здібностей та умінь, усунення поганих звичок, розвиток особистісних якостей, необхідних для професійної діяльності тощо);
- зміст і завдання самовиховання – передбачають таку поведінку і діяльність, які сприяють досягненню мети самовиховання;

- засоби самовиховання – є своєрідними способами впливу на самого себе (ознайомлення з різними видами мистецтва, читання наукової та художньої літератури, власна педагогічна діяльність тощо);
- результати самовиховання – ті зміни, які відбулися в особистості внаслідок самовиховання.

Професійне самовиховання передбачає таку послідовність дій:

- 1) вибір особистісно значущих цілей і завдань самовиховання;
- 2) планування діяльності і створення програми самовиховання;
- 3) вибір методів і прийомів самовиховання;
- 4) співставлення досягнутих результатів з очікуваними;
- 5) корекція програми самовиховання з урахуванням результатів самоконтролю і самооцінки.

Після визначення мети особистісного розвитку майбутній спеціальний педагог має спланувати свою діяльність й створити програму самовиховання.

Програма професійного самовиховання – програма дій щодо досягнення конкретних цілей самовиховання з урахуванням вимог педагогічної професії.

Програма професійного самовиховання визначає найважливіші і змістові компоненти педагогічної діяльності, склад професійних умінь і слугує орієнтиром для складання здобувачем вищої освіти індивідуального плану самовиховання з урахуванням власних особливостей і рівнів розвитку професійно значущих умінь і якостей особистості.

Структура програми професійного самовиховання може містити такі компоненти:

- а) оволодіння обов'язковими і вибірковими навчальними дисциплінами;
- б) ознайомлення з основними розділами стандарту вищої освіти зі спеціальності А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями) та професійного стандарту (за його наявності);
- в) самотестування професійно значущих особистісних якостей і окреслення розвитку тих, які недостатньо сформовані;
- г) аналіз і визначення шляхів усунення негативних особистісних якостей;
- ґ) формулювання вимог до власного способу життя (фізичне здоров'я, інтелектуальний і духовний розвиток);

д) інші розділи авторської програми.

Безперечно, не всі завдання і напрями роботи над собою можна зафіксувати у плані та програмі професійного самовиховання. Важливо, щоб кожен майбутній педагог виробив свій кодекс правил і принципів та неухильно їх дотримувався.

2. Методи професійного зростання спеціального педагога

Визначивши мету самовиховання, необхідно правильно обрати методи, прийоми і засоби власного удосконалення.

Метод самовиховання – це сукупність прийомів і способів впливу на самого себе з метою формування й розвитку бажаних і необхідних особистісних якостей та усунення негативних.

Елементом методу самовиховання є прийом самовиховання.

Прийом самовиховання – складова методу, необхідна для його ефективного застосування у конкретній ситуації.

Для реалізації програми самовиховання використовують такі методи: самоспостереження, самоаналіз, самотестування, порівняння себе з іншими людьми тощо; самостимулювання; самопрограмування; методи і прийоми самовпливу (самонаказ, самоконтроль, самозаохочення, самопокарання, самозаборона, самозауваження, самопереконавання, самопідбадьорення, самонавіювання, аутотренінг, самозвіт, ведення щоденника самовиховання тощо).

Охарактеризуємо деякі з них:

Метод **самоспостереження** полягає у спостереженні за своїми діями, вчинками, думками, почуттями і ґрунтується на загальній спостережливості людини. Самоспостереження є необхідною передумовою контролю особистості за власною поведінкою та діяльністю. Його найкраще здійснювати у звичайних умовах. У процесі самоспостереження інколи доцільно уповільнити процес своєї діяльності, ніби розтягнути свої переживання в часі. Можливо, потрібно робити відповідні записи й помітки.

Самопереконавання – процес доведення самому собі необхідності формування певних рис чи якостей особистості, обов'язкових для досягнення власного вдосконалення або мети діяльності.

Сутність **самонаказу** полягає у велінні самому собі виконувати заплановане та діяти відповідно до програми самовиховання. Це дієвий спосіб формування самовладання й уміння керувати собою, своїми емоціями навіть у найскладніших ситуаціях. Ефективність самонаказу зростає, якщо він поєднується із самопереконанням, тобто коли людина постійно знаходить нові докази й аргументи на користь виконання самонаказу.

Самонавіювання (аутосугестія) – це психічний вплив людини на саму себе, вироблення нових установок, психічних станів шляхом постійного повторення словесних формул чи викликання яскравих уявлень. З допомогою цього методу можна максимально мобілізувати свої сили і волю, набутти навичок самовладання, тобто здатності здійснювати діяльність у ситуаціях, що дезорганізують людину і впливають на її емоційну сферу.

Різновидом самонавіювання є **аутогенне тренування (аутотренінг)** – цілеспрямоване самонавіювання за допомогою словесних формул. Внаслідок читання відповідної літератури і накопичення досвіду практично кожен студент може засвоїти релаксаційні знання і застосувати їх у самовдосконаленні.

Сутність **самопідбадьорення** полягає у зміцненні віри в себе. У процесі самопідбадьорення використовують такі прийоми: самозаспокоєння; навіювання впевненості у досягненні мети; навіювання впевненості в собі; рівняння на улюбленого героя, авторитетних людей (а їм як було?).

Самосхвалення – це своєрідне «погладження» самого себе, висловлювання задоволення собою від досягнутого успіху, зробленого.

Самозаохочення є нагородженням самого себе за досягнутий успіх. У деяких випадках для того, щоб закріпити позитивний емоційний стан від подолання певних труднощів, можна зробити для себе щось приємне (наприклад, піти на прогулянку чи відвідати дискотеку).

Самопокарання доречне і навіть необхідне, коли людина знає, що невдача у певній справі є наслідком її лінощів, байдужості, небалості тощо. Тоді можна і «в куток себе поставити», заборонити собі щось бажане, приємне; головне – винести урок із невдачі і дати собі слово більше не повторювати помилок.

Самоконтроль – це свідоме самостійне регулювання особистістю своєї поведінки, її мотивів і спонукань на основі виявлення відхилень від загальноприйнятих вимог у думках, вчинках, діях. Механізм самоконтролю охоплює самоаналіз, самооцінювання, самокритику, самообмеження.

Важливу роль у досягненні мети самовиховання відіграє й установка. Завдяки їй людина обирає з навколишньої дійсності або з власного досвіду необхідні для поведінки об'єкти з метою реалізації запланованих дій, задоволення потреб. Без неї всі зусилля щодо самовиховання будуть марними.

Усі методи і прийоми самовиховання тісно пов'язані між собою, переплітаються, а інколи використовуються майже одночасно.

Одним із сучасних методів професійного самовдосконалення є **метод «портфоліо»** – опис роботи з аналізом її ефективності, найбільш вдалі методичні розробки, приклади творчих робіт учнів тощо. Він може містити також документи, які фіксують професійний розвиток (дипломи, грамоти, подяки, характеристики та ін.), наукові, творчі роботи, власні статті, статті відомих науковців, які висвітлюють особливості тієї проблеми, над якою працює власник портфоліо, психологічні дослідження, конспекти уроків, виховних заходів.

Отже, самовиховання – це один із різновидів людської діяльності, важка робота над собою. Її ефективність залежить насамперед від цілеспрямованості людини, наявності у неї стійкої мотивації, позитивних установок, правильного вибору методів самовдосконалення, систематичності зусиль і постійного самоконтролю. Без самовиховання неможливе досягнення успіху в навчанні, педагогічній діяльності, сімейних стосунках і в житті загалом.

3. Поняття про професійні деформації та професійне вигорання у педагогічній діяльності, шляхи їх профілактики та подолання

Педагогічна діяльність – це один із видів професійної діяльності, який найбільше деформує особистість людини. Вплив професії на особистість педагога може мати як позитивні (професійний розвиток, особистісне самовдосконалення), так і негативні наслідки, наприклад різке загострення небажаних особистісних якостей, поява стереотипної поведінки, мислення, спілкування, притаманних представникам педагогічної професії. Усе це спричиняє ускладнення у взаємодії з іншими людьми і

робить поведінку таких людей неадекватною ситуаціям. Йдеться про професійні деформації особистості.

Професійні деформації (лат. deforma – перекручую, спотворюю) – деструктивні зміни особистості в процесі професійної діяльності.

Професійні деформації мають такі **ознаки**:

- авторитарність, яка виявляється в централізації всього навчально-виховного процесу, використанні повчального стилю спілкування, домінантності і консерватизмі;
- емоційна індиферентність (лат. indifferens – байдужий), яка характеризується емоційною «сухістю» і байдужістю до учнів;
- експансіонізм (лат. expansio – розширення), що виявляється в перебільшенні значення навчальної дисципліни, яку викладає вчитель;
- поведінковий трансфер (лат. transfero – переносу, переміщую), який реалізується в прояві ознак рольової поведінки, характерної для учнів;
- самовпевненість, прямолінійність, низька критичність мислення;
- відсутність комунікативної гнучкості;
- орієнтація на соціальне схвалення тощо.

Професійні деформації заважають учителю в роботі з учнями. Сензитивним (сприятливим) періодом для виникнення професійних деформацій є професійна криза.

Професійна криза – глибока невдоволеність від своєї діяльності, її результатів, відчуття власної неспроможності, нездатність до самореалізації, невідповідність задумів і можливостей отриманим результатам.

У педагогічній діяльності педагога виокремлюють такі типи професійних криз:

- 1) криза адаптації до професії, яку переживає кожен четвертий учитель на початку професійного шляху (24-25 років);
- 2) криза рутинності роботи, яка проявляється у вчителів зі стажем роботи 10-15 років (32-35 років);
- 3) криза вчителя з великим досвідом роботи (45-50 років).

Найпоширенішим засобом профілактики професійних криз є безперервна психолого-педагогічна освіта вчителя, підвищення його кваліфікації. Самоосвіта сприяє формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності, допомагає в осмисленні педагогічного досвіду і власної

самостійної праці, є засобом самопізнання і самовдосконалення, шляхом педагогічного розвитку.

Для педагогів, професія яких належить до сфери «людина-людина», у багатьох випадках є характерним виникнення **синдрому професійного вигорання**, який являє собою сукупність стійких симптомів фізичного та емоційного виснаження, що проявляються в негативних емоційних переживаннях та установках відносно своєї роботи (професії) та суб'єктів ділового спілкування.

Професійна діяльність спеціальних педагогів є ще більш стресогенною та вимагає від фахівців емоційної стійкості, самовідданості, педагогічного оптимізму, високого рівня відповідальності за життя і здоров'я учнів. Зазначені вимоги, які щоденно супроводжуються підвищеною нервово-психічною напруженістю умов праці, відсутністю в закладах освіти належних умов для зняття психоемоційної втоми і напруги, недостатньою компетентністю з питань збереження і зміцнення власного ментального здоров'я, негативно впливають не лише на емоційний стан фахівців, а й на стан їхнього здоров'я загалом та суттєво підвищують ризик виникнення синдрому професійного вигорання.

Дослідження науковців (М. Буйняк, С. Михальська, К. Островська, Д. Шульженко та ін.) експериментально засвідчують, що у фахівців, які працюють з дітьми з ООП, має місце високий рівень психоемоційної напруги, невротизація, емоційне виснаження, втома, редукція професійних досягнень, за наявності яких формується тенденція до негативного самооцінки, виразні ознаки деперсоналізації особистості, деформуються взаємини з іншими людьми та можуть відбуватися незворотні зміни у соматичному і психічному здоров'ї.

Професійне вигорання виявляється у вигляді таких **симптомів**:

- втома, виснаження;
- негативне ставлення до себе, вихованців, співробітників;
- психосоматичні нездужання;
- поява шкідливих звичок;
- порушення харчової поведінки;
- автоматичне виконання своєї роботи; повна відсутність творчої ініціативи;
- агресивність; дратівливість;
- напруженість; неспокій; тривожність;
- гнів; негативний настрій у вигляді цинізму та ін.

Ефективними шляхами профілактики та подолання професійного вигорання є:

- планування власної діяльності, володіння навичками тайм-менеджменту;
- раціональне чергування праці і відпочинку;
- якісний сон в достатній кількості;
- збалансоване здорове харчування;
- позитивне мислення;
- наявність улюбленої справи, хобі;
- проведення часу, розваги з рідними та друзями;
- володіння прийомами зняття стресу;
- розвиток уміння віднаходити позитив у професійній діяльності тощо.

У випадку неможливості самотійно впоратися з симптомами професійного чи емоційного вигорання, спеціальному педагогу варто звернутися за фаховою психологічною допомогою.

Контрольні запитання

1. *Дайте визначення понять «самовиховання», «професійне самовиховання».*
2. *Яке значення має професійне самовиховання для формування особистості майбутнього спеціального педагога?*
3. *Охарактеризуйте структуру програми самовиховання.*
4. *Професійні деформації та шляхи їх профілактики.*
5. *Що є причинами виникнення професійного вигорання спеціального педагога?*
6. *Опишіть шляхи профілактики професійного вигорання спеціальних педагогів.*

СЛОВНИК ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Бакалавр – освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС.

Безбар'єрність – загальний підхід до формування та реалізації державної політики для гарантування можливостей усіх суспільних груп брати участь у всіх сферах життя суспільства, що полягає в практичному втіленні принципів доступності, залученні та рівних можливостях.

Безбар'єрність освітня – стан, за якого створено умови для рівного доступу всіх суспільних груп до якісної освіти, освітніх просторів, продуктів і послуг на всіх рівнях, а також навчання протягом усього життя, з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей людини.

Гуманізм (від лат. «humanus» – людський, людяний) – прогресивний напрям духовної культури, що звеличує людину як найбільшу цінність у світі, утверджує право людини на земне щастя, захист прав на свободу, всебічний розвиток і прояв своїх здібностей.

Дидактика (від гр. «didaktikos» – навчаю) – галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти й навчання.

Дитина з особливими освітніми потребами (ООП) – особа віком до 18 років, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі для успішного навчання та реалізації свого права на освіту.

Дитина з порушеннями розвитку – дитина з фізичними, ментальними, когнітивними або сенсорними порушеннями, що можуть впливати на її здатність до навчання, спілкування, самостійності або участі в суспільному житті, яка може стикатися з бар'єрами, які заважають їй бути нарівні з іншими.

Емоційне вигорання – це синдром, що розвивається на тлі безперервного впливу на людину стресових ситуацій і призводить до інтелектуальної, душевної і фізичної перевтоми та виснаження.

Емоційний інтелект – здатність розуміти власні емоції, керувати ними та розпізнавати почуття інших людей для побудови гармонійних стосунків

Емпатія – здатність сприймати та розуміти емоції, думки і переживання інших людей.

Комунікабельність (від лат. «communico» – з'єдную, повідомляю) – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (кредит ЄКТС) – одиниця вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання.

Людина з інвалідністю – людина зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, що у взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати її повній та ефективній участі в житті суспільства на рівних умовах з іншими.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми – 120 кредитів ЄКТС.

Метод самовиховання – це сукупність прийомів і способів впливу на самого себе з метою формування й розвитку бажаних і необхідних особистісних якостей та усунення негативних.

Освітня програма – єдиний комплекс освітніх компонентів, спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної кваліфікації.

Особистість – це конкретна людина, яка є представником певного суспільства, певної соціальної групи, займається конкретним видом діяльності, усвідомлює своє ставлення до навколишнього світу і наділена певними індивідуально-психологічними властивостями.

Педагогіка (від гр. «paídos» – діти; «ago» – веду) – наука про навчання, освіту та виховання людей відповідно до потреб соціально-економічного розвитку суспільства.

Педагогічна діяльність – особливий вид суспільно корисної діяльності дорослих людей, свідомо спрямованої на підготовку підростаючого покоління до життя відповідно до економічних, політичних, моральних, естетичних цілей.

Педагогічне спілкування – система соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності.

Прийом самовиховання – складова методу самовиховання, необхідна для його ефективного застосування у конкретній ситуації.

Програма професійного самовиховання – програма дій щодо досягнення конкретних цілей самовиховання з урахуванням вимог педагогічної професії.

Професійне самовиховання – свідомий, цілеспрямований процес підвищення рівня власної професійної компетентності та розвитку професійно значущих якостей відповідно до соціальних вимог, умов професійної діяльності та власної програми розвитку.

Професійні деформації (лат. «deforma» – перекошую, спотворюю) – деструктивні зміни особистості в процесі професійної діяльності.

Професія (від лат. «professio» – офіційно зазначене заняття) – вид трудової діяльності, що потребує певних знань і трудових навичок та є джерелом існування, життєдіяльності.

Самовиховання – це цілеспрямована свідомо, систематична діяльність особистості з метою вироблення в собі бажаних духовних, інтелек-

туальних, моральних, естетичних, фізичних та інших позитивних рис й усунення негативних.

Спеціальний педагог – кваліфікований або акредитований фахівець, що працює з дітьми та підлітками з особливими освітніми потребами, зокрема порушеннями розвитку та інвалідністю.

Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності.

Стиль педагогічного спілкування – усталена система способів та прийомів, які застосовує вчитель під час взаємодії.

Синдром професійного вигорання – сукупність стійких симптомів фізичного та емоційного виснаження, що проявляються в негативних емоційних переживаннях та установках відносно своєї роботи (професії) та суб'єктів ділового спілкування.

Толерантність – свідомо здатність людини безконфліктно визнавати право інших людей на поведінку, погляди, переконання, вірування, звичаї та способи життя, які відрізняються від її власних, зокрема, коли вона не погоджується з ними або не схвалює їх, що ґрунтується на повазі до гідності та прав людини, прийнятті унікальності і різноманіття й відмові від дискримінаційних практик у взаємодії та прийнятті рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арешонков В.Ю., Смагін І.І. Анатомія вчительського професіоналізму. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2023. 616 с.
2. Берегова М. Підготовка майбутнього корекційного педагога до роботи в інклюзивному середовищі: формування професійних компетенцій. *Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3 (62), Т. 2. С. 14-18.
3. Бещук-Венгерська Н.В. Профілактика синдрому професійного вигорання у педагогів: метод. посіб. Вінниця: ММК, 2015. 45 с.
4. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Нечипоренко В.В. Історія олігофренопедагогіки: підручник, 2-ге вид, допов. Запоріжжя: Хортиц. нац. навч.-реабіл. акад., 2020. 407 с.
5. Буйняк М.Г. Дослідження психологічної готовності здобувачів вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка* [Електронне видання]. Вип. 63, 2023. Т. 2. С. 43–46. URL: http://innovpedagogy.od.ua/archives/2023/63/part_2/8.pdf
6. Буйняк М.Г., Михальська С.А. Культура спілкування як складова професійної компетентності майбутніх корекційних педагогів. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 3. С. 7–13.
7. Буйняк М.Г. Теоретичні засади партнерської взаємодії фахівців в інклюзивному навчанні. «*Inclusion and Diversity*»: науковий журнал. 2024. Вип. 3, С. 15–19. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/issue/view/18/18>
8. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів загальноосвітніх шкіл до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ. 2019. 322 с.
9. Волкова Н.П. Педагогіка: підручник. Київ: «Академвидав», 2007. 618 с.
10. Гладуш В.А. Інклюзивний освітній процес і волонтерство: досвід співпраці. *Народна освіта*: електронне наукове фахове видання, 2014. № 4. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2581
11. Гладуш В.А., Лисенко Г.І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія: навч. посіб. Дніпропетровськ: ПП АКЦЕНТ, 2014. 416 с.
12. Гевчук Н.С., Жилияк Н.В. Програма дослідження готовності майбутніх корекційних педагогів до волонтерської діяльності. *Інклюзія і суспільство*. 2022. № 1. С. 29–34.
13. Горелов Д.М., Корнієвський О.А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с.
14. Дмітрієва О.І., Докучина Т.О. Розвиток комунікативної компетентності корекційних педагогів засобами тренінгу командної взаємодії. *Актуальні питання корекційної*

освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2018. Вип. 11 С. 101–110.

15. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>
16. Докучина Т.О. Аналіз проблеми професійної мобільності корекційних педагогів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 9 (103). С. 54–65.
17. Дятленко Н.М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч-метод. посіб. / за заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
18. Жогно Ю.П. Психологічні особливості емоційного вигорання педагогів: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2009. 249 с.
19. Жукова Л.В. Особливості емоційного вигорання дефектологів, які працюють із дітьми з розладами аутистичного спектра. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2020. Вип. 2. С. 15-22.
20. Калюжна Т.Г. Культура педагогічного мовлення: методичні рекомендації. Київ, 2011. 51 с.
21. Кваліфікаційні характеристики професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0665729-13#Text>
22. Коваленко В.Є. Підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки*. 2018. Вип. 8. Ч. II. С. 47–55.
23. Коган О.В. Організаційні засади діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі: метод. посіб. Харків: Друкарня «Мадрид», 2019. 110 с.
24. Концепція Нової української школи. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
25. Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті: навч.-метод. посіб. Київ: Вид-во ПП Щербатих О. В. 2011. 104 с.
26. Кучинська І.О. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2020. 292 с.
27. Лях Т.Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2009. 20 с.
28. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 200 с.
29. Мартинчук О.В. Теорія та практика підготовки фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2019. 614 с.
30. Миронова С.П., Буйняк М.Г. Формування соціальних навичок у процесі підготовки фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2020. Вип. 39. С. 74–80. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/189d47ab-1988-41ac-b915-f49b1df507dd>

31. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Чопік О.В. Розуміння сутності партнерства у педагогічній діяльності вчителями спеціальних шкіл. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: збірник наукових праць / за ред. М.К. Шеремет. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. Вип. 17. С. 35–44. URL: <https://aqce.kpnu.edu.ua/article/view/331423>
32. Миронова С.П. Компетентнісний підхід до формування соціальних навичок у майбутніх корекційних педагогів. *Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму*: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. м. Кам'янець-Подільський: Подільський спеціальний навчально-реабілітаційний соціально-економічний коледж. 2020. С. 14–15.
33. Миронова С.П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах: навч.-метод. посіб. Тернопіль: Астон, 2020. 176 с.
34. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. 304 с.
35. Миронова С.П., Чопік О.В. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 332 с.
36. Мірошніченко В.І., Гончаренко О.А., Тушко К.Ю. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2021. 168 с.
37. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D1%80#Text>
38. Національний класифікатор України (Класифікатора професій ДК 003:2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
39. Омельченко М.С., Кузнецова Т.Г. Розвиток інклюзивної компетентності корекційних педагогів у волонтерській роботі з психолого-педагогічного супроводу дітей з психофізичними особливостями. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*, 2021. Вип. 40. С. 77–83. URL: <https://enpuir.udp.edu.ua/entities/publication/ba53db4b-6680-4b63-8e67-abb5643a8ba4>
40. Омельченко М.С. Психологія професійної свідомості корекційного педагога: дис. ... д-ра психол. наук. Київ, 2021. 475 с.
41. Організаційні засади діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі: метод. посіб. / уклад.: О.В. Коган та ін. Харків: Друкарня «Мадрид», 2019. 110 с.
42. Островська К.О. Психологічні чинники професійного вигорання у корекційних педагогів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Корекційна педагогіка і спеціальна психологія»*. 2012. Вип. 21. С. 402-409.
43. Підготовка майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта до професійного розвитку: навчально-методичний посібник / укладач: Світлана Михальська [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 234 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7905>

44. Пінчук Ю.В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога: навч.-метод. посіб. Київ: КНТ, 2015. 160 с.
45. Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, яка здобуває дошкільну освіту: наказ МОН України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1982-24#Text>
46. Поясок Т.Б., Беспарточна О.І. Педагогіка: навч. посіб. Кременчук: Видавництво «НОВАБУК», 2024. 208 с.
47. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу учня з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти: Наказ МОН України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0787729-25#Text>
48. Про вищу освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
49. Проект стандарту державної мови «Термінологія безбар'єрності». URL: <https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/standarty/standart-tb-ii-redakciia-sxvalena-1.pdf>
50. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BF#Text>
51. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: наказ Міністерства освіти і науки України. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/93546/
52. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти: Наказ МОН України № 1470 від 01.12.2023. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/907/90784/656f390a656c3038889617_1_.pdf
53. Про загальну середню освіту: закон України. URL: <https://osvita.ua/legislation/law/2232/>
54. Про організацію освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS42170>
55. Про освіту: закон України. URL: <https://zakon.help/law/2145-VIII>.
56. Професійний стандарт «Вчитель-дефектолог»: проект. URL: https://kaf-korped.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2026/01/profesiinyi-standart_vchytel-defektoloh_proiekt.pdf
57. Професійний стандарт на групу професій «Вчитель-логопед», «Логопед». URL: https://kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/vchytel-lohopedprof.st1_.pdf
58. Савінова Н.В., Берегова М.І. Культура мовлення як складова деонтологічної культури корекційного педагога у системі інклюзивної освіти. *Актуальні проблеми корекційної освіти (педагогічні науки)* / за ред. О.В. Гаврилова, В.М. Синьова. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. Вип. 5. С.292–302.
59. Савінова Н.В., Берегова М.І. Характеристика рівнів сформованості дидактичних і практичних умінь і навичок майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2019. Вип. 6(33). С. 4–10.

60. Сайко Х.Я. Особистісна готовність корекційного педагога до виховання дітей з аутизмом: монографія. Львів: Тріада Плюс, 2017. 248 с.
61. Самостійна робота здобувачів вищої освіти з дисциплін професійної підготовки за спеціальністю 016 Спеціальна освіта: навчально-методичний посібник / [кол. авторів; за заг. ред. М.Г. Буйняк]. 2-ге вид., перероб., доп. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 304 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7904>
62. Синьов В.М., Супрун Д.М., Шеремет М.К. Тенденції професійної підготовки фахівців спеціальної освіти в системі вищої школи. *Вища освіта України*. 2020. № 1. С. 34–42.
63. Стандарт вищої освіти України другого (магістерського) рівня вищої освіти – ступеня магістра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/79199/
64. Стандарт вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – ступеня бакалавра – з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 016 Спеціальна освіта. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/750/75054/016-spetsialna-osvita-bakalavr.pdf>
65. Супрун Д.М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук зі спец. 13.00.03. Київ, 2018. 82 с.
66. Тарасенко Т. Волонтерська діяльність як пріоритет державної молодіжної політики в Україні [Електронний ресурс]. 2016. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02\(29\)/17.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02(29)/17.pdf)
67. Тимофієнко Н.В. Психологічні особливості навчального спілкування студентів-сурдопедагогів. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ. 2017. 215 с.
68. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник / автор І.М. Матійків Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.
69. Тренінг самопізнання: методичний посібник / авт. кол.; під наук. ред. В.Р. Міляєвої. Київ: Альфа Реклама, 2015. 82 с.
70. Тренінгове навчання в закладі вищої освіти: навчально-методичний посібник / М.В. Афанасьєв, Г.А. Полякова, Н.Ф. Романова та ін.; за заг. ред. професора М.В. Афанасьєва. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 323 с.
71. Усне професійне мовлення [методична розробка] [О.Соболевська]. Львів: Малий видавничий центр, 2018. 100 с.
72. Фіцула М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти 3-тє, вид., перероб. і доп. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан». 2005. 168 с.
73. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 352 с.
74. Формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання: тематичний збірник праць / упоряд. А.А. Волосюк, Н.А. Басараба, С.С. Козловська; за заг. редакцією А.О. Лавренчука. Рівне: РОІППО, 2014. 343 с.
75. Школа волонтерів: навчальний посібник / [кол. авторів; за заг. ред. Г.С. Скитьової]. Київ: 2016. 166 с.

76. Щодо посадових обов'язків асистента вчителя: лист МОНмолодьспорту. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/32125/
77. Юрченко О.В. Волонтерська діяльність: одна із складових професійної підготовки майбутніх педагогів. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/7318>
78. Soft skills для сучасного ринку праці, тенденції 2025 року. URL: https://www.epiprosvita.org/blog/soft-skills-dlya-suchasnogo-rinku-praci-tendenciyi-2025-roku?gad_source=1
79. Shevtsov A.G., Lastochkina O.V., and Nykonenko N.V.. Special education teachers' training in Ukraine and abroad in the conditions of distance education emergence implementation. *ITLT*, 2020. Vol. 77, No. 3, Pp. 240–261. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/3960>
80. Amjad Islam Amjad, Shamim Akhter, Chiang Wan Ling. Teacher Training and Its Effect on Learning Outcomes: A Review of Evidence from Special Education. *International Journal of Special Education*, 2026. Vol. 41(12s), pp. 130–138. URL: <https://internationalsped.com/index.php/ijse/article/view/4000>
81. Blanton L.P., Boveda M., Munoz L.R., Pugach M.C. The affordances and constraints of special education initial teacher licensure policy for teacher preparation. *Teacher Education and Special Education*. 2017. Vol. 40(1), pp. 77–91. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0888406416665449>
82. Brandon R., Marsh R., Cumming T. International Collaboration in Special Education Teacher Preparation. *The Journal of Special Education*. 2022. Vol. 56, No. 3. P. 145–156. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10534512211047590>
83. Emily J. Solari and oth. Aligning Special Education Teacher Training With Reading Science: Challenges and Recommendations. *Sage Journal. Special Series: Science of Reading in Special Education Teacher Preparation*. 2023. Vol. 59, Issue 1. Pp. 48–58. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/10534512221130072>
84. Family-Professional Partnerships in Special Education. URL: <https://www.nature.com/nature-index/topics/l4/family-professional-partnerships-in-special-education>
85. Hashey A. and oth. Strengthening Special Educator Preparation through Global Partnerships. *Journal of Special Education Preparation*. 2025. Vol. 5, №2, pp. 25–34. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1483910.pdf>
86. Hilary E. Travers, Allison J. Cole, Allison E. Starkey. Special Educators' Confidence and Training in Effective Transition Practices: A Statewide Assessment. *Sage Journal: Career Development and Transition for Exceptional Individuals*. 2026. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/21651434261416405?icid=int.sj-abstract.similar-articles.5>
87. Suresh Kumar K.. Teacher Training and Professional Development in Special Education: Assessing the impact of professional development programs on teacher effectiveness and student outcomes. DOI: <https://doi.org/10.36676/girt.2023-v11i1-010>
88. Orly Crispel, Ronen Kasperski. The impact of teacher training in special education on the implementation of inclusion in mainstream classrooms. *International Journal of Inclusive Education*. 2019. Vol. 25-1. pp. 1–12. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/332181266> The impact of teacher training in special education on the implementation of inclusion in mainstream classrooms

89. Šilonová V., Klein V., Hladush V. Training of Special Education Teachers in Slovakia and Ukraine: Comparative Analysis. *European Journal of Contemporary Education*. 2020. Vol. 9, No. 2. pp. 356–368. URL: <https://www.researchgate.net/publication/353290981> Training of special education teachers in Slovakia and Ukraine comparative analysis
90. Theobald R. J., Goldhaber D. D., Holden K. L., Stein M. L. Special education teacher preparation, literacy instructional alignment, and reading achievement for students with high-incidence disabilities. *Exceptional Children*. 2022. Vol. 88(4), pp. 381–400. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/00144029221081236>
91. YiMing Luo. Pathways and Strategies for Training Special Education Teachers in Higher Normal Universities from the Perspective of Inclusive Education. *ICCCM Journal of Social Sciences and Humanities*. 2024. Vol. 3(4), pp. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.53797/icccmjssh.v3i4.1.2024>

ДОДАТКИ

Додаток А

КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА

(згідно з наказом МОН «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» № 665 від 01 червня 2013 року)

ВЧИТЕЛЬ-ДЕФЕКТОЛОГ

**(вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог)
(Код КП-2340)**

Завдання та обов'язки.

1. Планує, проводить навчальну, виховну, корекційно-розвиткову, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку.
2. Забезпечує умови для засвоєння ними відповідних навчальних та корекційно-розвиткових програм з урахуванням порушень, вікових, індивідуальних особливостей дітей, сприяє їх соціальній реабілітації та адаптації, профорієнтації.
3. Вивчає і фіксує динаміку розвитку дітей, виробляє оптимальну педагогічну стратегію, проектує шляхи навчання, виховання, реабілітації та соціальної адаптації кожної дитини.
4. Обирає ефективні форми, методи, засоби навчально-виховного, корекційно-реабілітаційного процесу.
5. Утверджує повагу до принципів загальнолюдської моралі, батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища.
6. Готує вихованців до життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами.

7. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність дитини, учня, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя.

8. Вимагає від учнів дотримання статуту освітньої установи.

9. Контролює забезпечення здорових і безпечних умов навчання, виховання, праці.

10. Підтримує зв'язки з батьками, надає їм консультативну педагогічну допомогу з питань освіти, фізичного і психічного розвитку їх дітей.

11. Систематично підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Повинен знати: Конституцію України; Закони України; акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі; накази та розпорядження Міністерства освіти і науки України; Декларацію прав і свобод людини; Конвенцію про права дитини; нормативно-правові акти з питань навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами; інші законодавчі та нормативно-правові акти з питань освіти; педагогіку, психологію, вікову фізіологію, шкільну гігієну; досягнення сучасної психолого-педагогічної науки і практики; основи соціології, економіки, фінансово-господарської діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; законодавства про працю; форми роботи з громадськими організаціями; правила і норми охорони і безпеки праці, правила виробничої санітарії та протипожежної безпеки; мати знання в обсязі вищої педагогічної освіти зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка); цілі, принципи, зміст навчання, виховання, корекції, реабілітації дітей з фізичними або розумовими вадами; загальні та спеціальні психолого-педагогічні дисципліни, анатомо-фізіологічні та клінічні основи дефектології, психофізіологію розвитку аномальних дітей; програмно-методичні документи і матеріали для роботи з дітьми, які мають фізичні або розумові вади; ефективні методи, форми, принципи, прийоми, засоби корекційно-розвиткового навчання і виховання, індивідуальні характеристики учнів; вимоги до оснащення та обладнання навчальних кабінетів, класів; організацію управління, нормативне забезпечення, соціальні, культурні, інші умови діяльності освітніх установ дефектологічного профілю; сучасні досягнення педагогічної дефектологічної науки і практики, Конвенції про права дитини та права інвалідів, Закони України в галузі освіти, підза-

конні, нормативно-правові акти та документи з питань навчання та виховання дітей з аномаліями у розвитку.

Кваліфікаційні вимоги. Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) вищої категорії: повна вища педагогічна освіта зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Стаж педагогічної роботи з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку – не менше 2 років.

Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) I категорії: повна вища педагогічна освіта зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Стаж педагогічної роботи з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку – не менше 2 років.

Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) II категорії: повна вища педагогічна освіта, як правило, зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Стаж педагогічної роботи з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку – не менше 1 року.

Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог): повна вища педагогічна освіта, як правило, зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Без вимог до стажу роботи.

КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА

(згідно з наказом МОНмолодьспорту України «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» № 1/9-657 від 25 вересня 2012 року)

АСИСТЕНТ ВЧИТЕЛЯ

Посадові обов'язки.

Забезпечує соціально-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами: разом із вчителем класу виконує навчальні, виховні, соціально-адаптаційні заходи, запроваджуючи ефективні форми їх проведення, допомагає дитині у виконанні навчальних завдань, залучає учня до різних видів навчальної діяльності; у складі групи фахівців приймає участь у розробленні та виконанні індивідуальної програми розвитку дитини; адаптує навчальні матеріали з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дитини з особливими освітніми потребами.

Здійснює функції:

• організаційну:

✓ допомагає в організації навчально-виховного процесу в класі з інклюзивним навчанням; надає допомогу учням з особливими освітніми потребами в організації робочого місця; проводить спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб; допомагає концентрувати увагу, сприяє формуванню саморегуляції та самоконтролю учня; співпрацює з фахівцями, які безпосередньо працюють з дитиною з особливими освітніми потребами та приймають участь у розробленні індивідуальної програми розвитку. Забезпечує разом з іншими працівниками здорові та безпечні умови навчання, виховання та праці. Веде встановлену педагогічну документацію.

• навчально-розвиткову:

✓ співпрацюючи з вчителем класу, надає освітні послуги, спрямовані на задоволення освітніх потреб учнів; здійснює соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію учнів. Сприяє розвитку дітей з особливими освітніми потребами, поліпшенню їхнього пси-

хоемоційного стану. Стимулює розвиток соціальної активності дітей, сприяє виявленню та розкриттю їхніх здібностей, талантів, обдарувань шляхом їх участі у науковій, технічній, художній творчості. Створює навчально-виховні ситуації, обстановку оптимізму та впевненості у своїх силах і майбутньому.

- *діагностичну:*

- ✓ разом із групою фахівців, які розробляють індивідуальну програму розвитку, вивчає особливості діяльності і розвитку дітей з особливими освітніми потребами, оцінює навчальні досягнення учня; оцінює виконання індивідуальної програми розвитку, вивчає та аналізує динаміку розвитку учня.

- *прогностичну:*

- ✓ на основі вивчення актуального та потенційного розвитку дитини приймає участь у розробленні індивідуальної програми розвитку;

- *консультативну:*

- ✓ постійно спілкується з батьками, надаючи їм необхідну консультативну допомогу; інформує вчителя класу та батьків про досягнення учня.

Дотримується педагогічної етики, поважає гідність особистості дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства.

Постійно підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Повинен знати.

Основи законодавства України про освіту, соціальний захист; міжнародні документи про права людини й дитини; державні стандарти освіти; нормативні документи з питань навчання та виховання; сучасні досягнення науки і практики у галузі педагогіки; психолого-педагогічні дисципліни; особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами різного віку; ефективні методи, форми та прийоми роботи з дітьми, застосовуючи індивідуальний та диференційований підхід; рівні адаптації навчального та фізичного навантаження; методи використання сучасних технічних засобів та обладнання; основи роботи з громадськістю та сім'єю; етичні норми і правила організації навчання та виховання дітей; норми та правила ведення педагогічної документації.

Повинен вміти.

Застосовувати професійні знання в практичній діяльності, здійснювати педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання; разом із іншими фахівцями складати та реалізовувати індивідуальну програму розвитку дитини; вести спостереження та аналізувати динаміку розвитку учня; налагоджувати міжособистісні стосунки між всіма суб'єктами навчально-виховної діяльності; займатись посередницькою діяльністю в сфері виховання та соціальної допомоги.

Повинен мати.

Розвинені комунікативні та організаційні здібності, здатність співчувати, співпереживати; ціннісні орієнтації, спрямовані на розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, на творчу педагогічну діяльність; навички вирішення конфліктних ситуацій.

КОМПЛЕКС МЕТОДИК ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Тест «Мотиви вибору професії»

Інструкція: «Нижче наведено твердження, що характеризують професію. Прочитайте й дайте оцінку, наскільки кожне з них вплинуло на ваш вибір професії: 5 – дуже сильно вплинуло, 4 – сильно, 3 – середньо, 2 – слабо, 1 – не вплинуло».

Мотиви вибору професії					
Вимагає спілкування з різними людьми	1	2	3	4	5
Відповідає моїм здібностям	1	2	3	4	5
Сприяє розумовому й фізичному розвитку	1	2	3	4	5
Є привабливою	1	2	3	4	5
Дає великі можливості проявити творчість	1	2	3	4	5
Сума 1					
Подобається батькам	1	2	3	4	5
Єдина можлива за обставин, що склалися	1	2	3	4	5
Вважається престижною	1	2	3	4	5
Дає змогу обмежитися наявним обладнанням	1	2	3	4	5
Вибрана моїми друзями	1	2	3	4	5
Сума 2					
Дуже подібна до улюбленого шкільного предмета	1	2	3	4	5
Дає змогу використовувати професійні вміння поза роботою	1	2	3	4	5
Є високооплачуваною	1	2	3	4	5
Дає змогу працювати близько біля дому	1	2	3	4	5
Вимагає переїзду на нове місце проживання	1	2	3	4	5
Сума 3					
Дає можливості для зростання професійної майстерності	1	2	3	4	5
Дає можливість бути корисним людям	1	2	3	4	5
Дає змогу реалізувати здібності до керуючої роботи	1	2	3	4	5
Передбачає велике відчуття відповідальності	1	2	3	4	5
Дає змогу одразу отримати результат праці для інших	1	2	3	4	5
Сума 4					

Опрацювання результатів: Підрахуйте суму балів за кожною шкалою:

- **сума 1 «І»** – внутрішні, індивідуально значущі мотиви;
- **сума 2 «-»** – зовнішні негативні мотиви;
- **сума 3 «+»** – зовнішні позитивні мотиви;
- **сума 4 «С»** – внутрішні соціально значущі мотиви.

Максимальна сума вказує на переважаючий вид мотивації. Перевага внутрішніх мотивів і позитивної зовнішньої мотивації є найбільш ефективними з погляду задоволення працею та її результативністю.

Тест «Визначення професійного типу особистості» Дж. Голланда

Інструкція: «Оберіть одну з двох пропонованих професій, але не з точки зору престижності, а з точки зору позиції: «Чи можу я займатися цим видом діяльності, чи хочу я цього?»».

№ з/п	Варіант А	Варіант Б
1.	Інженер-технолог	Інженер-конструктор
2.	В'язальник	Санітарний лікар
3.	Кухар	Набирач тексту
4.	Фотограф	Завідувач магазином
5.	Кресляр	Дизайнер
6.	Філософ	Психіатр
7.	Вчений-хімік	Бухгалтер
8.	Редактор наукового журналу	Адвокат
9.	Лінгвіст	Перекладач художньої літератури
10.	Лікар-психіатр	Статистик
11.	Завуч	Голова профкому
12.	Спортивний лікар	Фельєтоніст
13.	Нотаріус	Постачальник
14.	Перфоратор	Карикатурист
15.	Політичний діяч	Письменник
16.	Садівник	Метеоролог
17.	Водій тролейбуса	Медсестра
18.	Інженер-електронник	Секретар
19.	Маляр	Художник по металу

20.	Біолог	Окуліст
21.	Телеоператор	Режисер
22.	Гідролог	Ревізор
23.	Зоолог	Головний зоотехнік
24.	Математик	Архітектор
25.	Працівник дитячої кімнати міліції	Аудитор
26.	Вчитель	Командир військової частини
27.	Вихователь	Художник по кераміці
28.	Економіст	Завідувач відділом
29.	Коректор	Критик
30.	Завгосп	Диригент
31.	Радіооператор	Спеціаліст з ядерної фізики
32.	Налагоджувальник	Монтажник
33.	Агроном-насіннєзнавець	Голова аграрної компанії
34.	Закрійник-модельєр	Декоратор
35.	Археолог	Експерт
36.	Працівник музею	Консультант
37.	Вчений	Актор
38.	Логопед	Стенографіст
39.	Лікар	Дипломат
40.	Головний бухгалтер	Директор
41.	Поет	Психолог
42.	Архіваріус	Скульптор

Ключ до тесту:

1. Реалістичний тип: 1, 2, 3, 4, 5, 16, 17, 18, 19, 21, 31, 32, 33, 34 – усі А.
2. Інтелектуальний тип: 1Б, 6А, 7А, 8А, 9А, 16Б, 20А, 22А, 23А, 24А, 31Б, 35А, 36А, 37А.
3. Соціальний тип: 2Б, 6Б, 10А, 11 А, 12А, 17Б, 20Б, 25А, 26А, 27А, 36Б, 38А, 39А, 41Б.
4. Конвенціональний тип: 3Б, 7Б, 10Б, 13А, 14А, 18Б, 22Б, 25Б, 28А, 29А, 32Б, 40А, 42А, 38Б.
5. Заповзятливий тип: 4Б, 8Б, 11Б, 13Б, 15А, 23Б, 26Б, 28Б, 30А, 33Б, 35Б, 37Б, 39Б, 40Б.
6. Артистичний тип: 5Б, 9Б, 12Б, 14Б, 15Б, 19Б, 21Б, 24Б, 27Б, 29Б, 30Б, 34Б, 41А, 42Б.

За кожний збіг з ключем нараховується 1 бал.

Інтерпретація результатів:

Реалістичному типу особистості властива емоційна стабільність, орієнтація на сьогодення. Представники цього типу займаються конкретними об'єктами та їх практичним використанням: речами, інструментами, машинами. Віддають перевагу заняттям, що вимагають моторних навичок, спритності, конкретики. Професії – механік, електрик, інженер, моряк, водій та ін.

Артистичний тип відсторонюється від чітко структурованих проблем та видів діяльності, які передбачають велике фізичне навантаження. У спілкуванні з оточуючими представники цього типу орієнтуються на свої безпосередні відчуття, емоції, інтуїцію та уяву. Йому притаманний складний погляд на життя, гнучкість, незалежність суджень. Властива несоціальність та оригінальність. Професії – музикування, малярство, літературна творчість, фотографія, театр та ін.

Соціальний тип ставить перед собою такі цілі і завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт з навколишнім соціальним середовищем. Володіє соціальними вміннями та має потребу в соціальних контактах. Прагне повчати, виховувати. Гуманний. Здатний пристосуватися практично до будь-яких умов. Намагається триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Вони активні та вирішують проблеми, спираючись головним чином на емоції, почуття та вміння спілкуватися. Професії – лікар, вчитель, психолог, соціальний працівник тощо.

Конвенціональний тип віддає перевагу чітко структурованій діяльності. З навколишнього середовища він обирає цілі, завдання та цінності, що виникають зі звичаїв й обумовлені станом суспільства. Йому властиві серйозність, наполегливість, консерватизм, старанність. Відповідно до цього його підхід до проблем носить стереотипний, практичний та конкретний характер. Професії – машинопис (друкарська справа), бухгалтерія, програмування та ін.

Заповзятливий тип обирає такі цілі, цінності та завдання, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригод. Йому не до душі заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги та інтелектуальних зусиль. Надає перевагу керівним ролям, за допомогою яких може задовольнити свої потреби в домінантності та визнанні. Активний, заповзятливий. Професії – директор, журналіст, адміністратор, підприємець та ін.

Інтелектуальний тип орієнтований на розумову працю. Він аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. Переважають теоретичні та, певною мірою, естетичні цінності. Замість міркувань про проблему він вважає за краще займатися реалізацією пов'язаних з нею рішень. Йому подобається вирішувати завдання, що потребують абстрактного мислення. Професії в першу чергу наукові – математик, фізик, астроном та ін.

Тест на визначення загального рівня комунікабельності

Інструкція: «Відзначте у бланку відповіді, які найбільше відображають Вашу особистість. Відповідайте швидко, не обмірковуючи».

Бланк відповідей

№ з/п	Твердження	Відповіді		
		Так	Інколи	Ні
1.	У Вас запланована ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває Вас з колії її очікування?			
2.	Чи викликає у вас сум'яття і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на нараді, зборах чи подібному заході?			
3.	Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?			
4.	Вам пропонують поїхати у відрядження в місто, де Ви ніколи не бували. Чи прикладете Ви максимум зусиль, аби уникнути цього відрядження?			
5.	Чи могли би Ви поділитися своїми переживаннями з будь-якою людиною?			
6.	Чи нервуєте Ви, якщо незнайома людина на вулиці звернеться до Вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь питання)?			
7.	Чи вірите Ви, що існує проблема «батьків і дітей» і що людям різних поколінь важко розуміти один одного?			
8.	Чи посоромилися би Ви нагадати знайомому, що він забув Вам повернути гроші, які зайняв кілька місяців тому?			
9.	У ресторані або в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи змовчите Ви, лише розлючено відсунувши тарілку?			

10.	Опинившись один на один з незнайомою людиною, Ви не вступите з ним у бесіду і будете перейматися, якщо першим заговорить він. Чи так це?			
11.	Вас приводить у лютя будь-яка довга черга, де б вона не була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру). Ви відмовитеся від свого наміру чи встанете у „хвіст“ і буде стояти у черзі?			
12.	Чи уникаєте ви участі в конфліктах?			
13.	У Вас є власні суто індивідуальні критерії оцінки творів літератури, мистецтва, культури, і ніяких чужих думок на цей рахунок Ви не приймаєте. Це так?			
14.	Почувши де-небудь висловлювання явно помилкової точки зору з добре відомого Вам питання, чи віддаєте Ви перевагу тому, щоб промовчати і не вступати в суперечку?			
15.	Чи викликає у Вас роздратування чиє-небудь прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?			
16.	Вам зручніше викладати свою точку зору (думку, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?			

Опрацювання результатів: За кожну відповідь «так» нараховується 2 бали, «іноді» – 1 бал, «ні» – 0 балів. Підраховується загальна кількість балів.

Інтерпретація результатів:

30-48 балів. Ви некоммунікбельні, і це Ваша проблема, оскільки від цього страждаєте насамперед Ви самі. Хоча й близьким людям з Вами нелегко. На Вас важко покластися в справі, яка вимагає групових зусиль. Намагайтеся бути більш коммунікбельними, контролюйте себе.

25-29 балів. Ви замкнуті, неговіркі, віддаєте перевагу самотності, тому у Вас мало друзів. Нова справа, необхідність нових контактів якщо й не викликають у Вас у паніку, то надовго виводять з рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і буваєте незадоволені собою. Але не варто – Ви в змозі виправити ці особливості характеру. Варто лише захотіти!

19-24 бали. Ви певною мірою товариські і в незнайомій обстановці відчуваєте себе цілком упевнено. Нові проблеми Вас не лякають. І все ж з новими людьми Ви знайомитеся неохоче, намагаєтеся уникати групових суперечок, диспутів, обговорень. У Ваших висловлюваннях часом

занадто багато сарказму, без усілякої на те підстави. Ці недоліки бажано виправити.

14-18 балів. У вас нормальна комунікабельність. Ви допитливі, охоче слухаєте цікавого співрозмовника, досить терплячі в спілкуванні, відстоюєте свою точку зору, але без особливої запальності. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими людьми. В той же час не любите гучних компаній; екстравагантні витівки і багатослівність викликають у Вас роздратування.

9-13 балів. Ви досить товариські (часом, можливо, навіть надмірно). Цікаві, говірки, любите висловлюватися з різних питань, що, іноді викликає роздратування навколишніх людей. Охоче знайомитеся з новими людьми. Любите бути в центрі уваги, нікому не відмовляєте в проханнях, хоча не завжди можете їх виконати. Чого Вам бракує, так це посидючості, терпіння і відваги при зіткненні з серйозними проблемами. При бажанні, однак, Ви можете себе змусити не відступати.

4-8 балів. Товариськість б'є з Вас ключем. Ви завжди в курсі всіх справ. Ви любите брати участь у всіх дискусіях. Охоче берете участь в обговоренні будь-якого питання, навіть якщо маєте про нього поверхове уявлення. Усюди відчуваєте себе «в своїй тарілці». Беретеся за будь-яку справу, хоча не завжди можете успішно довести її до кінця. З цієї причини керівники і колеги можуть ставитися до Вас з деяким побоюванням і сумнівами. Задумайтесь над цим.

3 бали і менше. Ваша комунікабельність носить болісний характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь в справи, які не мають до Вас ніякого відношення. Беретеся судити про проблеми, в яких зовсім не компетентні. Свідомо чи несвідомо, Ви часто буваєте причиною різного роду конфліктів у Вашому оточенні. Запальні, образливі, нерідко буваєте необ'єктивні. Серйозна робота не для Вас. Людям – і на роботі, і вдома, – важко з Вами. Вам потрібно попрацювати над собою і своїм характером! Перш за все виховуйте в собі терплячість і стриманість, шанобливо ставитесь до людей, нарешті, подумайте про своє здоров'я – такий стиль життя не проходить безслідно.

Опитувальник «Мотивація успіху та боязнь невдачі» (методика А. Реана)

Інструкція. Перед Вами бланк з питаннями. Відповідаючи на них, слід обрати відповідь «так» або «ні». Якщо вам важко дати відповідь на запитання, зауважте, що «так» об'єднує як впевнене «так», так і «швидше так, ніж ні». Те саме стосується і відповіді «ні»: вона об'єднує впевнене «ні» і «швидше ні, ніж так». Відповідайте на питання швидко, не замислюючись. Відповідь, яка першою спаде на думку, і є найбільш точною.

Відповідаючи на питання «Так», поставте у бланку «+», «Ні» – поставте «-».

№ з/п	Питання	«+» / «-»
1.	Коли я розпочинаю будь-яку роботу, зазвичай сподіваюся на успіх.	
2.	Під час діяльності я виявляю активність.	
3.	Маю схильність до виявлення ініціативи.	
4.	Під час виконання відповідальних завдань намагаюся, якщо це можливо, знайти причини відмовитися від них.	
5.	Часто обираю крайнощі: або надто легкі, або занадто важкі завдання.	
6.	Якщо зустрічаю перешкоди, як правило, не відступаю, а шукаю можливості їх подолання.	
7.	Коли трапляються успіхи і невдачі, більше звертаю увагу на успіхи, а невдачами нехтую.	
8.	Продуктивність діяльності переважно залежить від моєї власної цілеспрямованості, працьовитості, а не від зовнішніх причин.	
9.	Коли завдання складні, а часу мало, результат діяльності погіршується.	
10.	Я зазвичай наполегливий у досягненні мети.	
11.	Планую своє майбутнє на достатньо віддалену перспективу.	
12.	Якщо й ризикую, то зазвичай обмірковано.	
13.	Не дуже наполегливий у досягненні мети, особливо, якщо відсутній зовнішній контроль.	
14.	Волію ставити перед собою середні або злегка завищені завдання, які реально можу виконати.	
15.	Якщо під час виконання будь-якого завдання мене спіткає невдача, воно стає для мене менш привабливим.	
16.	Коли успіхи і невдачі трапляються у роботі чи навчання, більше звертаю	

	увагу на невдачі.	
17.	Планую своє майбутнє лише на найближчий час.	
18.	Я досягаю кращих результатів, коли час виконання обмежений, навіть якщо завдання досить складне.	
19.	Не відмовляюся від поставленої мети навіть у разі невдачі під час виконання будь-якої роботи.	
20.	Якщо завдання я обираю сам, тоді у разі невдачі воно ще більше мене приваблює.	

Ключ до опитувальника: відповідь «так»: 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20; відповідь «ні»: 4, 5, 7, 9, 13, 15, 17.

Обробка результатів і критерії оцінки. За кожний збіг відповіді з ключем досліджуваному нараховується 1 бал. Обчислюється загальна кількість балів.

Якщо кількість набраних балів:

- від 1 до 7 – мотивація уникнення невдачі,
- від 14 до 20 – мотивація досягнення успіху (надія на успіх),
- від 8 до 13 – полюс не виражений.

При цьому треба мати на увазі, що кількість балів 8-9 вказує на тенденцію мотивації уникнення невдачі, а якщо кількість набраних балів 12-13, то є тенденція мотивації досягнення успіху.

Мотивація досягнення успіху – позитивна мотивація. Якщо людина мотивована саме так, то перед початком справи вона має на увазі досягнення чогось конкретного, позитивного. В основі її активності є надія на успіх і потреба в досягненні успіху. Такі люди зазвичай упевнені в собі, у власних силах, відповідальні й активні, їх вирізняє наполегливість у досягненні мети, цілеспрямованість.

Мотивація уникнення невдачі – негативна мотивація. Якщо людина мотивована саме так, то її активність спрямована на уникнення зриву, покарання, негативного оцінювання з боку оточуючих, невдачі. Взагалі в основі цієї мотивації покладені ідея уникнення та ідея негативних очікувань. Розпочинаючи справу, людина з такою мотивацією вже заздалегідь боїться можливих негараздів, думає про можливі варіанти уникнення цієї гіпотетичної невдачі, а не про шляхи і засоби досягнення успіху. Люди з такою мотивацією зазвичай характеризуються підвищеною тривожністю, низькою впевненістю у власних силах. Вони намагаються уникнути від-

повідальних завдань. При необхідності вирішення дуже відповідальних завдань можуть впадати в стан, близький до панічного, при цьому ситуативна тривожність у таких випадках у них стає надзвичайно високою. Разом із цим, це може поєднуватися з дуже відповідальним ставленням до справи.

Опитувальник, спрямований на виявлення ставлення до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами

Інструкція: *Оцініть, будь ласка, наведені твердження відповідями «так» або «ні»».*

1. Я підтримую ідею спільного навчання дітей з нормотиповим розвитком та з особливими освітніми потребами.
2. Кожна дитина (і з нормотиповим розвитком, і з особливими освітніми потребами) є здібною та унікальною, і головне завдання педагога – розпізнати її унікальність та розвинути здібності.
3. У дітей з ООП може виникнути «комплекс меншовартості», якщо її порівнювати з дітьми з нормотиповим розвитком.
4. Мені складно буде постійно взаємодіяти з дітьми з ООП, особливо якщо їхні порушення є виразними.
5. Негативна оцінка вчителем дітей з ООП впливає на ставлення до них решти учнів.
6. Вважаю, що у мене можуть виникнути труднощі у спілкуванні з дітьми з ООП, проте я намагатимусь їх подолати.
7. Дітей з ООП потрібно залучати до шкільного та суспільного життя нарівні з іншими дітьми, щоб вони почували себе його частиною.
8. До дітей з ООП потрібно ставитися з жалем та співчуттям і навчати цьому оточуючих.
9. Вчитель або асистент вчителя повинен допомогти дитині з ООП адаптуватися в інклюзивному класі.
10. Щоб досягти успіху у навчанні та корекційно-розвитковій роботі з дітьми з ООП, педагог має налагодити з ними взаємини, які ґрунтуються на розумінні та прийнятті індивідуальності кожної дитини.
11. Якщо дитина з ООП не сподобається мені, я не буду цього приховувати, не дивлячись ні на що.

12. Я підтримую позицію, що дітей з особливими освітніми потребами повинні навчати лише спеціальні педагоги, оскільки у них є спеціальна освіта.

13. Під час конфліктних ситуацій, які можуть виникати між дітьми з ООП та з типовим розвитком, я не вважаю за потрібне втручаюся, оскільки вважаю, що діти повинні самі їх вирішити.

14. Явища «булінгу» щодо дітей з ООП є неприпустимими і я вважаю, що саме вчитель несе за це відповідальність.

15. Дитина з ООП повинна відчувати себе частиною класного колективу, а не існувати окремо, поза ним.

Ключ:

За кожне співпадіння відповіді з ключем нараховується 1 бал:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
«Так»	X	X	X		X	X	X		X	X				X	X
«Ні»				X				X			X	X	X		

За результатами опитувальника визначається ставлення до взаємодії з учнями з ООП:

- 15-12 балів – позитивне ставлення та готовність до взаємодії з учнями з ООП, прийняття їхньої індивідуальності, усвідомлення впливу педагога на адаптацію дитини з ООП в закладі освіти та відповідальності за неї;
- 11-8 балів – недостатня готовність до взаємодії з учнями з ООП, недостатнє усвідомлення впливу педагога на соціальну адаптацію дитини з ООП;
- 7-4 бали – негативне ставлення до взаємодії з учнями з ООП, сприймання їх як «об'єктів» для співчуття, а не рівноправних членів суспільства.
- 3-0 балів – небажання взаємодіяти з учнями з ООП, ігнорування їхніх потреб, неприйняття їхньої індивідуальності.

Методика діагностики рівня емпатійних здібностей за В. Бойко

Бланк відповідей

№ з/п	Зміст питання	Не знаю	Ніколи або ні	Іноді	Часто	Майже завжди	Так або завжди
1.	У мене є звичка уважно вивчати обличчя і поведінку людей, щоб зрозуміти їхній характер, схильності, здібності.						
2.	Якщо оточуючі виявляють ознаки нервозності, я зазвичай залишаюся спокійним.						
3.	Я більше вірю логічним аргументам, ніж інтуїції.						
4.	Я вважаю цілком доречним для себе цікавитися домашніми проблемами друзів та колег.						
5.	Я можу легко увійти в довіру до людини, якщо буде потрібно.						
6.	Зазвичай я з першої ж зустрічі вгадую «споріднену душу» в новій людині.						
7.	Я з цікавості зазвичай заводжу розмову на різні теми з випадковими попутниками у потязі, літаку.						
8.	Я втрачаю душевну рівновагу, якщо оточуючі чимось пригнічені.						
9.	Моя інтуїція – більш надійний засіб розуміння оточуючих, ніж знання чи досвід.						
10.	Виявляти цікавість до внутрішнього світу іншої особистості – нетактовно.						
11.	Часто своїми словами я ображаю близьких мені людей, не помічаючи того.						
12.	Я легко можу уявити себе якою-небудь твариною, відчувати її поведінку і стани.						
13.	Я рідко міркую про причини вчинків людей, які мають безпосереднє відношення до мене.						

14.	Я рідко приймаю близько до серця проблеми своїх друзів.						
15.	Зазвичай за кілька днів я відчуваю: щось має статися з близькою мені людиною, і очікування виправдовуються.						
16.	У спілкуванні з діловими партнерами зазвичай намагаюся уникати розмов про особисте.						
17.	Іноді близькі дорікають мені в байдужості та неувважності до них.						
18.	Мені легко вдається копіювати інтонацію, тембр голосу, міміку людей, наслідуючи їх.						
19.	Мій зацікавлений погляд часто бентежить нових партнерів.						
20.	Чужий сміх, зазвичай, «заражає» мене.						
21.	Часто, діючи навмання, я, тим не менше, знаходжу правильний підхід до людини.						
22.	Плакати від щастя нерозумно.						
23.	Я здатний повністю «злитися» з коханою людиною, немов би розчинившись в ній.						
24.	Мені рідко зустрічалися люди, яких я розумів би без зайвих слів.						
25.	Я мимоволі чи з цікавості часто підслуховую розмови сторонніх людей.						
26.	Я можу залишатися спокійним, навіть якщо всі навколо мене хвилюються.						
27.	Мені простіше підсвідомо відчути сутність людини, ніж зрозуміти її, «розклавши по поличках».						
28.	Я спокійно ставлюся до дрібних неприємностей, які трапляються у когось із членів сім'ї.						
29.	Мені було б важко задушевно, довірливо розмовляти з настороженою, замкнутою людиною.						

30.	У мене творча натура – поетична, художня, артистична.						
31.	Я без особливої цікавості вислуховую сповіді нових знайомих.						
32.	Я засмучуюсь, якщо бачу людину, яка плаче.						
33.	Моє мислення більше відрізняється конкретністю, строгістю, послідовністю, ніж інтуїцією.						
34.	Коли друзі починають говорити про свої неприємності, я волію перевести розмову на іншу тему.						
35.	Якщо я бачу, що у когось з близьких погано на душі, то зазвичай утримуюся від запитань про це.						
36.	Мені важко зрозуміти, чому дрібниці можуть так сильно засмучувати людей.						

Обробка та інтерпретація результатів за цим покликанням:

<https://studfile.net/preview/5287907/>

Методика діагностики загальної комунікативної толерантності

Інструкція: Важливою якістю особистості спеціального педагога є толерантність, тобто терпимість до інших та прийняття їхньої індивідуальності. Перевірте себе: наскільки Ви здатні приймати чи не приймати індивідуальність людей, що Вам зустрічаються. Нижче наводяться твердження, скористайтесь оцінками від 0 до 3 балів, щоб переконатися, наскільки вони є вірними особисто до Вас:

- 0 балів – зовсім неправильно;
- 1 бал – правильно певною мірою;
- 2 бали – правильно значною мірою;
- 3 бали – абсолютно правильно.

Бланк відповідей

№ з/п	Твердження	Бали
Перевірте себе: наскільки ви здатні приймати (не приймати) індивідуальності людей, з якими маєте справу.		
1.	Повільні люди зазвичай мене дратують	
2.	Мене роздратовують метушливі, непосидючі люди.	
3.	Галасливі дитячі ігри переношу важко.	
4.	Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості найчастіше впливають на мене негативно.	
5.	Бездоганна у всьому людина насторожила би мене.	
6.	ВСЬОГО:	
Перевірте себе: чи не має у вас тенденції оцінювати людей, виходячи з власного «Я»		
1.	Мене, зазвичай, виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник.	
2.	Мене дратують любителі поговорити.	
3.	Мене би обтяжувала розмова з байдужим для мене попутником в поїзді, літаку, якщо він проявить ініціативу.	
4.	Я б обтяжувався розмовами випадкового попутника, який поступається мені за рівнем знань і культури.	
5.	Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального рівня, ніж у мене.	
6.	ВСЬОГО:	
Перевірте себе: якою мірою категоричні або незмінні ваші оцінки на адресу оточуючих		
1.	Деякі люди викликають неприємні почуття своїм зовнішнім видом (зачіски, косметика, одяг).	
2.	Багато людей викликає у мене неприємне враження своїм безкультур'ям.	
3.	Представники деяких національностей в моєму оточенні відверто несимпатичні мені.	
4.	Є тип чоловіків (жінок), який мені не до вподоби.	
5.	Терпіти не можу ділових партнерів з низьким професійним рівнем.	
6.	ВСЬОГО:	

Перевірте себе: якою мірою ви вмієте приховати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некоммунікбельними якостями людей.

1.	Вважаю, що на грубість треба відповідати тим самим.	
2.	Мені важко приховати, якщо людина мені неприємна.	
3.	Мене дратують люди, які прагнуть в суперечці настояти на своєму.	
4.	Мені неприємні самовпевнені люди.	
5.	Зазвичай мені важко втриматися від зауваження на адресу невихованої або нервової людини, яка штовхається у громадському транспорті.	
6.	<i>ВСЬОГО:</i>	

Перевірте себе: чи є у вас схильність переробляти та перевиховувати інших людей.

1.	Я маю звичку повчати оточуючих.	
2.	Невиховані люди обурюють мене.	
3.	Я часто ловлю себе на думці, що намагаюся виховувати кого-небудь.	
4.	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження.	
5.	Я люблю командувати близькими.	
6.	<i>ВСЬОГО:</i>	

Перевірте себе: чи легко вас образити та чи довго ви пам'ятаєте образу

1.	Зазвичай я сподіваюся, що моїм кривдникам дістанеться по заслугах.	
2.	Мені часто дорікають в буркотливості.	
3.	Я довго пам'ятаю образи, яких завдали мені люди, яких я ціную або поважаю.	
4.	Не можна прощати друзям чи колегам безтактні жарти.	
5.	Якщо хтось навіть ненавмисно зачепить моє самолюбство, я на нього ображуся.	
6.	<i>ВСЬОГО:</i>	

Перевірте себе: якою мірою ви схильні підганяти людей під себе, робити їх зручними

1.	Мене дратують літні люди, коли вони в годину пік з'являються в міському транспорті або в магазинах.	
2.	Жити в номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто нестерпно.	
3.	Коли партнер не погоджується в чомусь з моєю правильною позицією, то, як правило, це дратує мене.	

4.	Я виявляю нетерпіння, роздратування, коли мені заперечують.	
5.	Мене дратує, якщо партнер робить щось по-своєму, не так, як мені того хочеться.	
6.	<i>ВСЬОГО:</i>	
Перевірте себе: які ваші адаптаційні здібності у взаємодії з людьми.		
1.	Як правило, мені важко йти на поступки партнерам.	
2.	Мені важко знаходити спільну мову з людьми, у яких поганий характер.	
3.	Зазвичай мені складно пристосуватися до нових партнерів по спільній роботі.	
4.	Я утримуюся від відносин з дещо «дивними» людьми.	
5.	Зазвичай я наполягаю на своєму, навіть тоді, коли розумію, що співрозмовник правий.	
6.	<i>ВСЬОГО:</i>	

Обробка та інтерпретація результатів:

Отже, ви ознайомилися з деякими поведінковими ознаками, що свідчать про низький рівень загальної комунікативної толерантності. Підрахуйте суму балів, отриманих вами по всіх ознаках, і зробіть висновок: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності.

Максимальне число балів, які можна отримати – 120, свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що навряд чи можливо для нормальної особистості. Точно так само неймовірно одержати нуль балів – свідчення терпимості до всіх у всіх ситуаціях. У середньому опитані набирають: керівники установ підрозділів – 40 балів, медсестри – 43 бали, вихователі – 31 бал. Порівняйте свої дані з приведеними і зробіть висновок про власну комунікативну толерантність. Зверніть увагу на те, по яким з 9 запропонованих вище поведінкових ознак у нас високі сумарні оцінки (тут можливий інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів по конкретній ознаці, тим менш ви терпимі до людей у даному аспекті відносин з ними. Навпаки, чим менші ваші оцінки по тій чи іншій ознаці, тим вища ваша толерантність по даному аспекту відносин. Зрозуміло, отримані дані дозволяють виявити лише основні тенденції, властиві вашій взаємодії з людьми.

Методика «Діагностика ригідності» за Г. Айзенком

Багато психологів вважають ригідність однією з найбільш важливих рис особистості. Вона являє собою наявність труднощів (аж до повної нездатності) у зміні визначеного людиною плану діяльності в умовах, які потребують його перебудови. Іншими словами, ригідність – тенденція до збереження своїх установок, стереотипів, способів мислення, нездатність змінити особисту точку зору. Ригідність істотно впливає на процес мотивації, особливо коли потрібно коригувати цей процес у зв'язку з ситуацією, що змінилася, при появі нових обставин. Ригідна людина важко відмовляється від сформованої у неї стратегії поведінки, тому прийняте нею рішення і сформований мотив не завжди адекватні ситуації.

Інструкція: *«Прочитайте уважно кожне з поданих тверджень. Якщо ви повністю погоджуєтесь з його змістом, то поряд з номером твердження поставте 2 бали; якщо погоджуєтесь в тій чи іншій мірі – 1 бал; якщо не згодні взагалі – 0 балів».*

Бланк відповідей

№ з/п	Твердження	Згоден повністю	Згоден частково	Не згоден
1.	Мені важко змінювати свої звички.			
2.	Мені важко переключати свою увагу з одного предмета на інший			
3.	Я дуже насторожено ставлюся до всього нового.			
4.	Мене важко переконати у чомусь.			
5.	Нерідко у мене не виходять з голови думки, від яких варто було б звільнитися.			
6.	Мені важко зближуватися з людьми.			
7.	Мене засмучують навіть незначні зміни плану.			
8.	Я нерідко проявляю впертість.			
9.	Я неохоче йду на ризик.			
10.	Я гостро переживаю відхилення від прийнятого мною режиму.			

Інтерпретація результатів:

- 0-7 балів – ригідність відсутня, людині властиве легке переключення з однієї установки на іншу;

- 8-14 балів – середній рівень ригідності; для людини властиві певні труднощі при необхідності змінювати свої дії під впливом нових обставин;
- 15-18 балів – виразна ригідність: прийнятий людиною план дій змінюється під впливом нових обставин зі значними труднощами;
- 19-20 балів – дуже виразна ригідність, наявність супротиву новим видам діяльності.

Анкета, спрямована на визначення здатності до саморозвитку

Бланк відповідей

5 балів – твердження повністю відповідає дійсності;

4 – швидше відповідає, ніж ні;

3 – і так, і ні;

2 – швидше не відповідає;

1 – взагалі не відповідає дійсності.

№ з/п	Твердження	Відповіді				
		Так	Швидше так, ніж ні	І так, і ні	Швидше ні, ніж так	Ні
1.	Я прагну вивчити себе.					
2.	Я залишаю час для розвитку, як би не був зайнятий роботою і домашніми справами.					
3.	Виникаючі перешкоди стимулюють мою активність.					
4.	Я шукаю зворотний зв'язок, оскільки це допомагає мені дізнатися і оцінити себе.					
5.	Я рефлексую свою діяльність, виділяючи на це спеціальний час.					
6.	Я аналізую свої почуття і досвід.					
7.	Я багато читаю.					
8.	Я широко дискутую з потрібних мені питань.					
9.	Я вірю у свої можливості.					
10.	Я прагну бути більш відкритим.					

11.	Я усвідомлюю той вплив, який чинять на мене оточуючі люди.					
12.	Я керую своїм професійним розвитком і отримую позитивні результати.					
13.	Я отримую задоволення від засвоєння нового досвіду чи інформації.					
14.	Зростаюча відповідальність не лякає мене.					
15.	Я позитивно б поставився до мого просування на службі.					

Тест «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда

(бланк для відповідей)

ПІБ _____ Дата _____

Вік _____ Стать _____

Приклад	Субтест 1	Субтест 2	Субтест 3	Субтест 4
1	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
2	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
3	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
4	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
5	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
6	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
7	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
8	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
9	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
10	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
11	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
12	1 2 3	1 2 3 4	1 2 3	1 2 3 4
13	1 2 3	1 2 3 4		1 2 3 4
14	1 2 3	1 2 3 4		1 2 3 4
15		1 2 3 4		

Стимульний матеріал до тесту «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда
Субтест № 1 «Історії з завершенням»

1

1

2

3

2

1

2

3

3

1

2

3

4

1

2

3

5

1

2

3

6

1

2

3

7

1

2

3

8

9

10

11

12

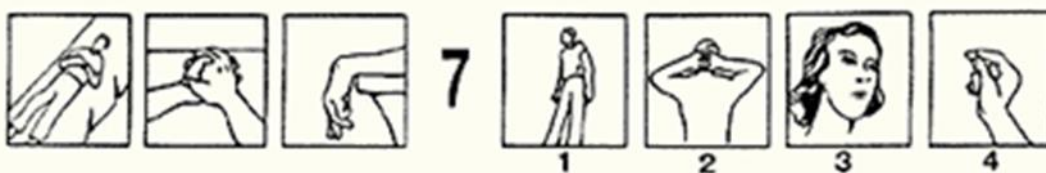
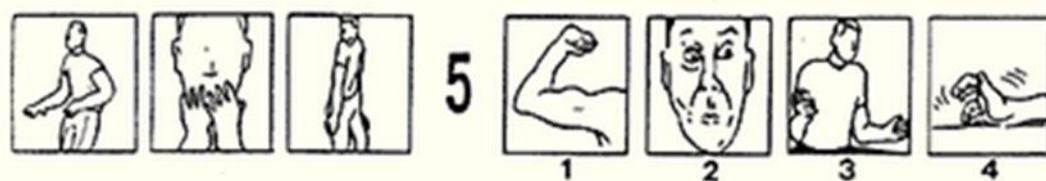
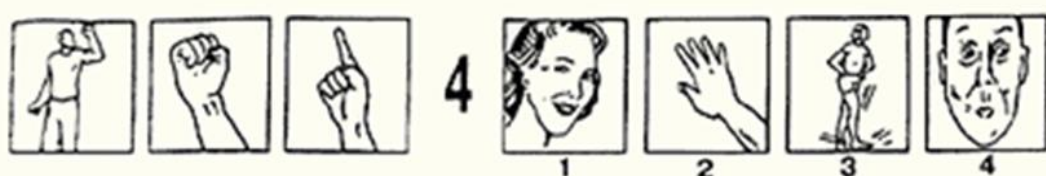
13

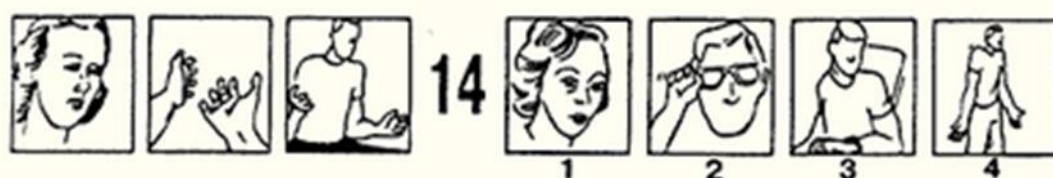

14

Субтест № 2 «Групи експересії»

Субтест № 3 «Вербальна експресія»

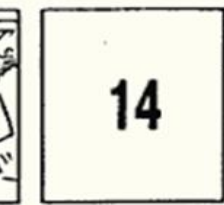
1. Людина – своєму товаришу: «Ви чудові».	1. Задоволений службовець – своєму начальнику. 2. Вдячний учень – своєму викладачу. 3. Незадоволена людина – своєму знайомому.
2. Продавець – покупцю: «Ви отримаєте те, що хочете».	1. Викладач – студенту. 2. Лікар – пацієнту. 3. Розлючений поліцейський – правопорушнику, який просить його відпустити.
3. Суддя – переможцю: «Вітаю».	1. Батько – переможцю. 2. Друг – переможцю. 3. Переможений – переможцю.
4. Гордий батько – другу: «Подивися на неї».	1. Ревнива дівчина – другу. 2. Зраділий хлопчик – другу. 3. Захоплена дівчина – другу.
5. Людина – своєму другу: «Що ти робиш?».	1. Роздратована мати – дитині. 2. Зацікавлений перехожий – дитині, яка грається. 3. Вчитель – зразковому учневі.
6. Лікар – хворій дитині: «Прийми ось це».	1. Мати – сину. 2. Боець – ворогу. 3. Дружина – чоловікові.
7. Офіціантка – клієнту: «Чим я можу Вам допомогти?».	1. Психіатр – пацієнту. 2. Перехожий – постраждалому в аварії. 3. Гід – туристу.
8. Викладач – студенту: «Ти можеш зробити це краще».	1. Дружина – чоловіку. 2. Мати – дитині. 3. Тренер – спортсмену.
9. Батько – сину: «Ти мені подобаєшся».	1. Брат – сестрі. 2. Молодій чоловік – подрузі. 3. Племянник – тітці.
10. Начальник – робітнику: «Це добре».	1. Прихильник – артисту. 2. Викладач – студенту. 3. Розгнівана дитина – побитому нею супернику.
11. Мати – дитині, яка кричить: «Тихіше!».	1. Розгніваний батько – сину. 2. Пасажир – водію. 3. Перехожий – необережній дитині.
12. Страховий агент – клієнту: «Поставте свій підпис, будь ласка».	1. Адміністратор готелю – клієнту. 2. Колекціонер автографів – «зірці». 3. Касир – клієнту.

Субтест № 4 «Історії з доповненням»

Тест на емоційний інтелект (Н. Голл)

Інструкція: *Уважно прочитайте наведені нижче твердження і обери́ть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашим звичкам та моделям поведінки.*

Варіанти відповідей:

- 1) Повністю не згоден
- 2) Здебільшого не згоден
- 3) Частково не згоден
- 4) Частково згоден
- 5) Здебільшого згоден
- 6) Повністю згоден

1. Як негативні, так і позитивні емоції служать для мене джерелом знання про те, як чинити в житті.

2. Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я маю змінити в моєму житті.

3. Я спокійний, коли відчуваю тиск збоку.

4. Я здатний спостерігати зміну своїх почуттів.

5. Коли потрібно, я можу бути спокійним і зосередженим, щоб діяти відповідно до запитів життя.

6. Коли необхідно, я можу викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, такі як веселощі, радість, внутрішній підйом і гумор.

7. Я стежу за тим, як я почуваюся.

8. Після того як щось засмутило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.

9. Я здатний вислуховувати проблеми інших людей.

10. Я не зациклююсь на негативних емоціях.

11. Я чутливий до емоційних потреб інших.

12. Я можу діяти заспокоїливо на інших людей.

13. Я можу змусити себе знову і знову долати перешкоди.

14. Я намагаюся підходити творчо до життєвих проблем.

15. Я адекватно реагую на настрої, спонукання та бажання інших людей.

16. Я можу легко входити в стан спокою, готовності та зосередженості.

17. Коли дозволяє час, я звертаюсь до своїх негативних почуттів та розбираюся, у чому проблема.

18. Я здатний швидко заспокоїтись після несподіваного засмучення.
19. Розуміння моїх істинних почуттів є важливим для підтримки «хорошої форми».
20. Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито.
21. Я добре можу розпізнавати емоції за виразом обличчя.
22. Я можу легко відкинути негативні почуття, коли потрібно діяти.
23. Я добре розпізнаю знаки при спілкуванні, які вказують на те, чого інші потребують.
24. Люди вважають мене добрим знавцем переживань інших людей.
25. Люди, які усвідомлюють свої справжні почуття, краще керують своїм життям.
26. Я здатний покращити настрій інших людей.
27. Зі мною можна порадитися з питань відносин між людьми.
28. Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей.
29. Я допомагаю іншим використовувати їх спонукання для досягнення особистих цілей.
30. Я можу легко відключитися від переживання неприємностей.

Опрацювання та інтерпретація результатів

1. Переведення відповідей у бали.

Кожне з 30 тверджень опитувальника оцінюється за 6-бальною шкалою. Залежно від обраного варіанта відповіді, нараховується певна кількість балів (знак «мінус» чи «плюс» обов'язково враховується при математичному додаванні):

- Повністю не погоджуюся (–3 бали)
- Здебільшого не погоджуюся (–2 бали)
- Частково не погоджуюся (–1 бал)
- Частково погоджуюся (+1 бал)
- Здебільшого погоджуюся (+2 бали)
- Повністю погоджуюся (+3 бали)

2. Ключ до тесту (розподіл за шкалами)

Тест містить 5 шкал, кожна з яких складається з 6 питань.

Щоб отримати бал за шкалою, необхідно додати математичні бали відповідних запитань (наприклад: $(-2) + (+3) + (-1) + \dots$).

Шкала 1. Емоційна обізнаність (усвідомлення власних емоцій): запитання № 1, 2, 4, 17, 19, 25.

Шкала 2. Управління своїми емоціями (емоційна гнучкість, неригідність): запитання № 3, 7, 8, 10, 18, 30.

Шкала 3. Самомотивація (вміння управляти емоціями задля досягнення цілей): запитання № 5, 6, 13, 14, 16, 22.

Шкала 4. Емпатія (розуміння емоцій інших людей, співпереживання): запитання № 9, 11, 20, 21, 23, 28.

Шкала 5. Розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на чужий стан): запитання № 12, 15, 24, 26, 27, 29.

3. Інтерпретація результатів

Оцінювання проводиться у два етапи: окремо для кожної сфери та загалом для всього емоційного інтелекту.

Рівні парціального EQ (окремо за кожною шкалою)

За кожною з 5 шкал результат може коливатися в діапазоні від –18 до +18 балів:

- 14 і більше балів – високий рівень;
- 8 – 13 балів – середній рівень;
- 7 і менше балів – низький рівень (включаючи від'ємні значення).

Інтегративний рівень EQ (загальний показник)

Щоб порахувати загальний бал, додайте результати всіх 5 шкал між собою. Загальний показник може коливатися від –90 до +90 балів:

- 70 і більше балів – високий рівень. Ви чудово розумієте себе, вмієте екологічно керувати станами та ефективно взаємодіяти з людьми.
- 40 – 69 балів – середній рівень. Базові навички розвинені, але у стресових ситуаціях або в окремих аспектів (наприклад, у стримуванні гніву чи проявах емпатії) можливі збої.
- 39 і менше балів – низький рівень. Емоції часто керують вашою поведінкою, важко розпізнавати мотиви інших людей, є потреба в розвитку емоційної грамотності.

ПАМ'ЯТКА «ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я»

1. Визначте для себе головні життєві цілі і зосередьте зусилля на їх досягненні.
2. Думайте про щось хороше, відкидайте погані думки. Позитивне мислення і оптимізм – це запорука здоров'я і благополуччя.
3. Плануйте не тільки свій робочий час, а й свій відпочинок. Встановлюйте пріоритети.
4. Особливе місце відводите відпочинку і сну. Сон повинен бути спокійним, не менше 7-8 годин.
5. Використовуйте протягом дня короткі паузи (хвилини очікування, вимушеної бездіяльності) для розслаблення.
6. Керуйте своїми емоціями!
7. Не нехтуйте спілкуванням! Обговорюйте з близькими вам людьми свої проблеми.
8. Не забувайте хвалити себе!
9. Робіть кроки для усунення причин напруги.
10. Проблеми не потрібно переживати, їх потрібно вирішувати!
11. Якщо негативні емоції захопили вас під час спілкування, то зробіть паузу, помовчіть кілька хвилин, порахуйте до 10, вийдіть з приміщення, займіться іншим видом діяльності: переберіть папери на столі, поговоріть зі своїми колегами на нейтральні теми, підійдіть до вікна і подивіться в нього, розгляньте вуличний рух, небо, дерева, порадійте погоді, сонцю.
12. Робіть дні «інформаційного відпочинку» від телебачення і комп'ютера. Почитайте щось.
13. Найкращим засобом для зняття нервової напруги є фізичні навантаження – фізична культура і фізична праця. Дуже корисним також є розслабляючий масаж. Чудовим засобом досягнення внутрішньої рівноваги є йога, дихальна гімнастика, релаксація.
14. Музика – це теж психотерапія.
15. Подбайте про психотерапевтичний вплив середовища, яка вас оточує (колірна гама).
16. Відпочивайте на природі, адже такий відпочинок чудово заспокоює нервову систему і робить людину добрішою.
17. Зняти напругу також допоможе зміна діяльності, коли позитивні емоції від приємного заняття витісняють смуток.
18. Приділяйте належну увагу власному здоров'ю!

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Адвокат	28
Актор	29
Аналітико-оцінювальна компетентність	20, 47
Асистент вчителя/вихователя інклюзивного класу/групи	50, 55
Асистент дитини	55

Б

Бакалавр	73, 92
Батьки	28
Безбар'єрність	45, 92
Безбар'єрність освітня	92

В

Вимоги до мовлення спеціального педагога	65
Волонтерська діяльність	79
Волонтерська діяльність спеціального педагога	80
Вчитель	18
Вчитель-дефектолог	46, 50
Вчитель спеціальної освіти	50

Д

Дидактика	92
Дитина з особливими освітніми потребами	92
Дитина з порушеннями розвитку	92

Дослідник	29
Дослідницько-творча компетентність	49
Е	
Емоційна компетентність	48
Емоційний інтелект	67, 93
Емпатія	63, 67, 93
З	
Заклад вищої освіти	73
Заклад загальної середньої освіти	50, 53
Заклад дошкільної освіти	50, 54
Закони України	35, 36, 72
Здатність до педагогічного та соціального партнерства	56
Здоров'язбережувальна компетентність	19, 49
І	
Інклюзивна компетентність	19, 49
Інклюзивне навчання	36, 39, 40
Інклюзивно-ресурсний центр	44, 50
Інформаційно-цифрова компетентність	18, 48
К	
Кваліфікаційна характеристика	44
Ключові навички особистості	68
Конструктивно-проектувальна компетентність	46
Компетентність	72, 93
Компетентнісний підхід	72
Компетентність з оцінки розвитку здобувача освіти з порушеннями психофізичного розвитку	48
Компоненти педагогічної діяльності	11, 16
Комунікативно-стимулююча компетентність	47
Конституція України	34
Концепція Нової української школи	16, 17
Корекційна компетентність	48
Корекційно-розвиткова робота	51
Коуч	29

Кредит ЄКТС	73, 93
Культура спілкування спеціального педагога	63
Л	
Людина з інвалідністю	93
М	
Магістр	73, 93
Методи професійного самовиховання	86, 93
Методична компетентність	47
Мовна компетентність	47
Модель професійної діяльності спеціального педагога	29
Модератор	29
Н	
Накази МОН України	36, 37, 41, 42, 43
Нормативно-правові засади професійної діяльності	34
О	
Організаційна компетентність	20, 46
Освітня програма	73, 94
Особистість спеціального педагога	62
Особливості педагогічної діяльності	10
П	
Партнерська взаємодія	19, 56
Педагогіка партнерства	16
Педагогічна діяльність	8, 94
Педагогічне і соціальне партнерство	49, 57
Портфоліо	88
Прогностична компетентність	20, 46
Протипоказання до професії	31
Професійна діяльність спеціального педагога	24, 34
Професійна криза	89
Професійне вигорання	90
Професійне самовиховання	83, 94
Професійні деформації	89, 94
Професійні функції асистента вчителя інклюзивного класу/вихователя інклюзивної групи	52

Професійні функції вчителя	18, 19
Професійні функції спеціального педагога	46
Психологічна готовність	77
Психологічна компетентність	19, 49

Р

Реабілітолог	28
--------------	----

С

Соціальні навички	67
Соціальні функції спеціального педагога	26, 28
Спеціальний заклад освіти	38, 50
Спеціальний педагог	26, 56, 61, 95
Спеціальність А6 Спеціальна освіта (за спеціалізаціями)	71, 74
Стандарт вищої освіти	72, 95
Структура педагогічної діяльності	11
Суб'єкт-суб'єктне спілкування	66

Т

Толерантність	95
Труднощі професії спеціального педагога	31
Трудові функції вчителя-логопеда, логопеда	45
Трудові функції спеціального педагога	46

Ф

Функції педагогічного спілкування	53
Функції педагогічної діяльності	9

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

Агарков О.	79
Алексюк А.	79

Б

Берегова М.І.	64
Буйняк М.Г.	72, 78, 79, 90

В

Волкова Н.П.	8, 11
Володимир Мономах	13
Вольнова Л.	67

Г

Гевчук Н.	79, 80
Гладуш В.	79, 80, 83
Гоулмен Д.	67

Д

Демченко І.І.	78
Дмітрієва О.І.	64
Докторович М.	67
Докучина Т.О.	64, 72
Духнович О.	15

Є

Єременко І.Г.	24
---------------	----

Ж

Жиляк Н.	79, 80
----------	--------

З

Засенко Н.Ф.	25
--------------	----

К

Кайдалова Л.	67
Капська А.	79
Коменський Я.-А.	14
Коваленко В.Є.	72, 78
Колупаєва А.А.	78
Кот М.З.	25
Кузава І.	72
Кузнецова Т.	79

Л

Лях Т.	79
--------	----

М

Мартинчук О.В.	70
Миронова С.П.	26, 27, 72
Михальська С.А.	78, 90

О

Омельченко М.	79, 83
Островська К.О.	90

П		У	
Писаревський М.	67	Ушинський К.	15
Пінчук Ю.В.	64, 65, 72		
Прокопович Ф.	15	Ф	
Проскурняк О.	64	Федоренко С.В.	72
Прядко Л.	72	Фіцула М.	83
		Фомічова Л.І.	64
Р			
Романова Н.	79	Х	
Руденко Л.М.	72	Хохліна О.П.	25
Русова С.	15		
С		Ч	
		Чекурда О.Д.	25
Савінова Н.В.	64	Ш	
Селецький А.І.	25		
Синьов В.М.	26, 72, 78	Шеремет М.К.	64
Сковорода Г.	15	Шульженко Д.І.	72, 78, 90
Соколянський І.П.	24		
Супрун Д.	83	Ю	
Супрун М.	72	Юрченко О.	79
Сухомлинський В.	56		

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне електронне видання

МИРОНОВА Світлана Петрівна,

*доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-
Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

БУЙНЯК Мар'яна Геннадіївна,

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка*

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОСОБИСТІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Видання друге, перероблене та доповнене

Електронне видання

Підписано 24.09.2026. Гарнітура «Arial».
Об'єм даних 3,7 Мб. Обл.-вид. арк. 6,9. Зам. № 1277.

Видавець і виготовлювач Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.